ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA"

DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a. Istorie

TOMUL XVII, ANUL 1971

FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“ DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECŢIUNEA III

a) Istorie

TOMUL XVII, ANUL 1971

FASC. 2

ANALELE ŞTIINŢIFICE ALE UNIVERSITĂŢII
„AL. I. CUZA“ — IAŞI

TOMUL XVII, s. III a, Fasc. 2 1971

SUMAR

Pag.

STUDII

V. CRISTIAN — Nicolae Iorga şi tradiţiile istoriografiei româneşti . . . 137

C. CIHODARU — Originea spătarului Neculai Milescu 147
— L'origine du connétable Neculai Milescu 169

ION AGRIGOROAIEI — Viaţa politică din oraşul Iaşi în perioada imediat următoare primului război mondial (1918—1921) 171

— La vie politique de la ville de Iassy immédiatement après la première guerre mondiale (1918—1921) 184

EM. BOLD — Planul Young şi România (I) 185

— Le plan Young et la Roumanie (I) 202

COMUNICĂRI ŞI NOTE

ILIE GRĂMADĂ — Lucrări, documente şi puncte de vedere noi, cu privire la războiul de 30 de ani 205

VASILE NEAMŢU — Contribuţii la cunoaşterea meşteşugurilor ieşene legate de alimentaţia populaţiei în secolul al XVII-lea 219

A. FILIMON — Stabilirea consulatelor belgiene în România 225

DUMITRU D. RUSU — Înfiinţarea iarmaroacelor şi tîrgurilor săptămînale din Moldova în perioada regulamentară (1832—1858) 233

DAN BOŢESCU şi VASILE TRUFIN — Unele aspecte ale intervenţiei militare germane în Spania, în anii războiului civil (1936—1939) . . . 245

RECENZII

„Studia Universitatis Babeş-Bolyai“, series Historia (Adriana Morar) . . . 255

NICOLAE IORGA ȘI TRADIȚIILE ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI

DE

V. CRISTIAN

O comemorare reprezintă, întotdeauna, nu numai un pios omagiu pe care oamenii de astăzi îl aduc marilor fapte și marilor personalități ale trecutului, ci, în același timp, un prilej de întărire a conștiinței de sine a unui popor, a încrederii în posibilitățile sale prezente și viitoare. Aniversarea a o sută de ani de la nașterea lui Nicolae Iorga constituie tocmai un asemenea prilej, cu atît mai mult cu cît marcanta personalitate a celui născut în urmă cu un veac la Botoșani reprezintă o figură de prim ordin nu numai a istoriei noastre ci și, în general, a istoriei universale.

Mîndriei de a-l număra pe Iorga printre fiii propriului popor i se asociază însă, în mod firesc, un sentiment de sfială în fața copleșitoarei sale activități, desfășurată timp de o jumătate de veac, în domenii dintre cele mai variate. Vorbind despre Iorga ne gîndim, în primul rînd, la istoric; nu putem omite însă faptul că el a fost, în același timp, poet și dramaturg, critic literar și critic de artă, orator și om politic, în aproape fiecare din aceste domenii, la care putem adăuga multe altele, desfășurînd o activitate de prim plan. In mod deosebit impresionează dimensiunile operei sale publicistice, numai bibliografierea scrierilor lui Iorga, realizată încă în 1934 de Barbu Theodorescu, necesitînd un întreg volum. Evident, unele din aceste scrieri sînt simple articole, dar alături de ele figurează ample lucrări și tratate, unele din ele fiind lucrări fundamentale.

Toate aceste elemente au determinat ca, mai ales în ultima vreme, Nicolae Iorga să atragă, în repetate rînduri, atenția cercetătorilor, atît din domeniul istoriei cît și din alte domenii. Diferite studii au reușit să cla-

rifice importante aspecte ale activității sale. Datorită însă excepționalei sale bogății, aceasta necesită încă, pentru completa ei cunoaștere, numeroase investigații. Observația este valabilă chiar pentru un sector particular — cel mai important însă — al activității lui Iorga, acela privind contribuția sa la cunoașterea trecutului național în primul rînd.

Realizările în acest domeniu au făcut ca opera sa să constituie un apogeu al istoriografiei române. Dar tocmai acest fapt a determinat ca studiile care i s-au consacrat să capete, adesea, o tendință de a-i privi opera istorică în sine, fără a o considera în contextul mai larg al istoriografiei noastre. Atunci cînd se fac, totuși, diferite analogii, aceasta raportează, de obicei, pe Iorga la istoricii străini.

In parte, această tendință este explicabilă. Excepționalele sale calități intelectuale au pus o puternică amprentă personală, care nu poate fi neglijată de cercetători, asupra operei pe care a creat-o. Pe de altă parte, faptul că a venit de timpuriu în contact cu istoriografia apuseană, a determinat ca, de la început chiar, el să se plaseze pe cea mai înaltă treaptă atinsă atunci, pe plan mondial, de cercetarea istorică. Chiar la prima lecție de deschidere a cursului său de istorie universală (1894), el făcea precizarea că, trebuind să vorbească despre concepția sa istorică, va vorbi, de fapt, despre „concepția actuală a istoriei" [1]. Stabilirea locului său în istoriografia europeană a vremii, apare astfel ca prezentînd o evidentă importanță.

Aceste elemente, la care trebuie să adăugăm considerarea situației social-politice concrete în care a activat Iorga, au o deosebită importanță pentru definirea sensului operei sale. Stabilirea caracterului ei ar fi însă incompletă dacă nu am avea în vedere modalitatea în care activitatea istorică a lui Iorga se încadrează în istoriografia română, raporturile sale cu evoluția anterioară a acesteia. Este ceea ce ne propunem să discutăm în rîndurile de față. Ele nu au pretenția să încerce o rezolvare exhaustivă a problemei, ci doar să atragă atenția asupra ei.

Necesitatea luării în considerare a acestui aspect ne apare ca rezultînd din însăși logica lucrurilor. Fenomen spiritual, istoriografia are o anumită independență în raport cu contextul în care se dezvoltă. Dar acest context este acela care îi determină liniile generale. In cazul istoriografiei române afirmația este deosebit de evidentă. Particularitățile dezvoltării noastre au imprimat scrierilor istorice un caracter care nu poate fi înțeles decît dacă le raportăm la condițiile politice și social-economice în care au apărut; un important rol l-a avut aici evoluția problemei naționale. Opera lui Iorga nu a făcut excepție și ea nu poate fi înțeleasă decît dacă o raportăm la evoluția anterioară a istoriografiei noastre.

---

[1] N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ediția a III-a, București 1944, p. 9 (în cont. *Generalități...*).

Este, de altfel, un principiu al cercetării istorice că diferitele aspecte ale dezvoltării vieţii sociale trebuie privite în mod evolutiv pentru ca interpretarea să fie corectă. De la acest principiu nu se poate sustrage, fireşte, tocmai analiza dezvoltării cercetărilor istorice. Stabilirea contribuţiei în acest domeniu a unei personalităţi, fie şi de talia lui N. Iorga, nu poate fi realizată decît dacă avem în vedere modalitatea în care a evoluat istoriografia pînă în perioada activităţii sale. Faptul era limpede subliniat şi de Iorga în amintita lecţie de deschidere. Pentru a prezenta „concepţia actuală a istoriei“, el a considerat absolut necesar, în scopul explicării şi îndreptăţirii acesteia, să se refere şi la geneza ei. De altfel, făcea cu acest prilej, observaţia că studiul istoriei ştiinţei istorice „ar trebui să precedeze întotdeauna pe cel al disciplinei noastre" [2]. Evident, predînd istoria universală, Iorga se referea în lecţiile sale, mai ales, la istoriografia generală. Aceleaşi motive însă care l-au determinat să acorde principala atenţie studiilor privind istoria românilor, l-au călăuzit şi spre cercetarea istoriografiei române. Se poate afirma chiar, că preocupările metodice pentru istoria istoriografiei române îşi au începuturile tocmai cu Iorga. Preocupările pentru această chestiune apar încă în perioada iniţială a activităţii sale şi vor continua în tot timpul ei [3]. El a adus aici nu numai privirea de ansamblu a istoriografiei române, prezentată în contextul general al evoluţiei noastre culturale, ci şi importante precizări privind anumite momente sau personalităţi (să ne gîndim, de exemplu, la precizarea, pentru prima dată, a contribuţiei stolnicului Constantin Cantacuzino), chiar dacă unele din interpretările sale au fost infirmate de cercetările ulterioare.

Iorga este, însă, nu numai un cercetător al istoriografiei române, ci şi un continuator, pe o treaptă mai înaltă, a valoroaselor ei tradiţii. Afirmaţia ar putea să surprindă dacă avem în vedere criticile repetate şi uneori tăioase, pe care le aduce predecesorilor săi, în special lui Hasdeu şi Tocilescu, ca şi, parţial, lui Xenopol. Să observăm, însă, că aceste critici se adresează aproape exclusiv predecesorilor săi direcţi, deci acelora ale căror lucrări reprezentaseră ultimele puncte de vedere în istoriografia noastră pînă la Iorga, puncte de vedere depăşite de cercetările lui. Pe de altă parte, aceste critici privesc mai mult chestiuni de metodă şi documentare, domenii în care, tocmai în jurul anului 1900, se realizaseră progrese importante pe plan european. Critica sa porneşte dintr-o probitate ştiinţifică ; aceeaşi probitate îl determină însă, să sublinieze caracterul necesar al perfecţionării cercetării. Pentru el, o condiţie a ştiinţei este

---

[2] N. Iorga, *op. cit.*, p. 9.

[3] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, Bucureşti 1901, vol. I—II ; Idem, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte. În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, Bucureşti 1907—1909, vol. I—III. Pentru alte lucrări vezi B. Theodorescu, *Bibliografia istorică şi literară a lui N. Iorga 1890—1934*, Bucureşti 1935, p. 1—2 ; 240—267 (passim).

să se înnoiască"[4], să se dezvolte, iar din toate științele, istoria îi apare ca cea care a realizat cele mai multe progrese în jurul anului 1900[5]. Aceasta trebuie să determine o anumită atitudine față de predecesori, întrucît „n-are vreun merit deosebit acela care vede mai departe pentru că a venit mai tîrziu[6]. Chiar dacă cercetările noi afirmă multe rezultate mai vechi, există totuși o anumită legătură în cercetare: „Din ce cîștigă o generație pentru știință [...] se păstrează o parte [...]. Timpul ne leagă în curgerea lui peste desbinările noastre trecătoare și tot ce a făcut un rînd de muncitori se răspîndește asupra tuturora"[7]. Preocupările lui Iorga asupra trecutului românilor au trebuit astfel, în mod necesar, să pornească, mai ales într-o primă perioadă, de la cercetările anterioare ale compatrioților săi, chiar dacă le-a depășit cu mult.

Ceea ce ne apare esențial, însă, în privința continuării unor tradiții de către Iorga este felul în care înțelegea el semnificația socială a istoricului. Se poate constata aici persistența evidentă în opera sa a unei tendințe vizibile în istoriografia noastră încă din secolul al XVII-lea. Firește, de la Grigore Ureche și Miron Costin pînă la Xenopol, scrierile istorice au cunoscut o neîntreruptă evoluție. Există, totuși, în permanență, o puternică trăsătură de unire care le dă o unitate constînd în puternicul lor militantism, rezultat al situației particulare a românilor mai ales, pe plan național. Persistența îndelungată a problemei naționale a determinat ca istoriografia română să nu aibă aceleași trăsături cu istoriografia apuseană, aceleași curente ușor delimitabile, deși stabilirea unor corespondențe exacte s-a încercat adesea[8]. Ni se pare revelator faptul că singur romantismul, cu puternica sa aplecare spre trecutul național, are la noi o formă apropiată de cea clasică; în rest, influența altor curente nu este decît parțială. Să ne gîndim la faptul că Școala Ardeleană (ai cărei reprezentanți, în acest veac al raționalismului, sînt, în majoritate, clerici), cosmopolitismul luminilor este înlocuit cu ideea națională, în mare parte de natură renascentistă, dar prefațînd și romantismul. Situația este asemănătoare și în cazul pozitivismului. Intr-un moment cînd în istoriografia occidentală, dominată de principiile rigide stabilite de Langlois, Seignobos, Bernheim, se considera că singura misiune a istoricului este de a preciza și ordona faptele, fără a încerca o teoretizare a lor și, cu atît mai puțin, de a încerca găsirea unor concluzii practice, militantismul continuă să caracterizeze istoriografia română, fiind legat atît de problema națională, rezolvată doar parțial la 1859 și 1877, dar și de chestiuni de natură social-economică și politică, aflate la ordinea

[4] *Generalități...*, p. 103.
[5] *Ibidem*, p. 104.
[6] *Ibidem*, p. 88.
[7] *Ibidem*, p. 80.
[8] Vezi, mai recent, Ștefan Pascu și Eugen Stănescu, *Istoriografia modernă a României. Încercare de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe*, „Studii", XVII (1964), p. 137 și urm.

zilei într-o societate în plină transformare; la fel, prin Xenopol, se fac ample încercări de teoretizare, „teoria istoriei" constituind multă vreme, după cum s-a remarcat, o „feudă" a istoricului român [9].

Situaţia expusă mai sus explică, în mare parte, şi caracterul operei istorice a lui N. Iorga. Este adevărat, iniţial, el pare să rămînă complet în sfera istoriografiei pozitiviste. Cînd, în 1894, trebuie să dea o definiţie istoriei, el o consideră ca fiind „expunerea sistematică, fără scopuri străine de dînsa, a faptelor, de orice natură, dobîndite metodic, prin care s-a manifestat, indiferent de loc şi timp, activitatea omenirii" [10]. Este o definiţie „cuminte", pentru a relua o expresie ades folosită de istoric. În realitate ea nu poate fi aplicată decît parţial la activitatea lui Iorga, mai ales pentru faptul că acesta, la fel ca şi predecesorii, înţelege pe deplin rolul militant al istoricului, în cadrul comunităţii sale naţionale. Este semnificativ faptul că, deşi profesor de istorie universală, el şi-a îndreptat atenţia, în primul rînd, asupra istoriei propriului popor, aşa cum procedaseră încă primii profesori din şcolile noastre mai înalte, Aaron Florian şi Gh. Săulescu. Această menire a istoricului este exprimată cu claritate de Iorga în discursul de recepţie la Academia Română, în 1911. „Făcînd parte dintr-un popor, înfăţişîndu-i viaţa, încălzindu-se astfel de toate silinţele şi credinţele cheltuite în cursul epocelor, mişcat de nesfîrşitele suferinţe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă pînă în timpul de faţă, avînd în sufletul său sunetul tuturor triumfurilor şi tuturor înfrîngerilor cîştigate şi suferite în timp de secole, istoricul e un bătrîn prin experienţă al naţiei sale. Dacă nu-l întreabă alţii, el e dator să vorbească, ţinînd la dispoziţia contemporanilor învăţături culese în vastul cîmp al trecutului studiabil" [11]. Şi continua, pentru a preveni un eventual reproş de pe poziţii pozitiviste: „Prin aceasta, el nu iese din datoriile sale, ci le îndeplineşte pînă la capăt" [12]. Această convingere privind rolul social al istoricului este în permanenţă materializată. Pînă la 1918, el îşi pune activitatea în sprijinirea luptei pentru îndeplinirea dezideratelor naţionale. Şi după această dată, Iorga nu concepe altfel activitatea istoricului decît în strînsă legătură cu aceea a societăţii în care trăieşte. „Războiul, care abia s-a isprăvit [...], a adus atîtea schimbări în sufletul omenesc încît nu poate scăpa de porunca hotărîtoare a vremurilor. Studiile istorice tot aşa de puţin ca şi altele, şi poate mai puţin decît altele [...]. Să scriem şi să predăm *ceea ce trebuie*, lucrurile de care societatea are nevoie şi în sensul pe care societatea îl pretinde ca să ne audă şi să ne asculte. Să intrăm în lupta care se poate lipsi de noi, poate, dar departe de care noi înşine nu reprezentăm nimic.

---

9 L. Halphen, *Introduction à l'histoire*, P.U.F., 1948, p. 83.
10 *Generalităţi...*, p. 10.
11 *Ibidem*, p. 98.
12 *Ibidem*.

Pulsul preocupărilor noastre trebuie să bată în ritmul, fie și înfrigurat, al timpului" [13].

Om al timpului său, istoricul are, deci, pentru Iorga, menirea de a influența activ asupra evoluției societății sale. Aceasta se poate realiza nu numai prin scrieri ci și prin activitatea politică. In felul acesta, el va putea, de altfel, să scrie mai bine istoria — întrucît experiența politică acumulată îi va permite o mai lesne înțelegere a ei — dar și activitatea politică va avea de cîștigat, pentru că în acțiunile sale istoricul-om politic dispune de învățămintele trecutului. Militantismul său devine astfel și mai evident, el apărînd, și din acest punct de vedere, într-o strînsă legătură cu tradiția : aproape toți marii noștri istorici de pînă la Iorga au fost, în același timp, și remarcabili oameni politici, cu un rol activ în evoluția societății românești.

In legătură cu același militantism, trebuie avute în vedere și preocupările sale multilaterale pe plan spiritual. Iorga trăiește într-un moment cînd cercetarea științifică ajunsese deja la o strictă specializare ; chiar în istorie, diferiți specialiști se consacră aproape exclusiv unui anumit domeniu sau unei anumite perioade. Maniera nu a fost adoptată de istoricul român, cu toate că formația sa era de medievist ; el a abordat toate domeniile istoriei, singura manieră care îi apărea ca posibilă pentru desprinderea unor concluzii generale din studierea trecutului. Mai mult, Iorga s-a manifestat în multiple domenii ale vieții spirituale. Preocupările sale enciclopedice continuă, astfel, tradiția care urcă la Cantemir și Constantin Cantacuzino și continuă pînă la Hasdeu și Xenopol. Enciclopedismul trebuia, în mod necesar, să constituie o trăsătură a unei culturi cu un evident caracter militant și care a parcurs foarte repede stadiile de dezvoltare pe care Occidentul le începuse cu mult înainte.

Cu toate aceste preocupări, Iorga rămîne, înainte de toate, istoric. Istoria îi apare ca prezentînd o foarte mare importanță pentru dezvoltarea propriului popor, cu atît mai mult cu cît, ca și majoritatea predecesorilor, el atribuie un important rol factorului spiritual. Este adevărat că nu mai întîlnim la el ideea curentă în jurul anului 1848 — idee care rezuma, de fapt, o credință mereu întîlnită încă de la Grigore Ureche — că istoria este „cea dintîi carte a unei nații" ; și astfel, însă, cunoașterea istorică îi apare ca esențială. Cultura istorică, spune el în 1912, este un „lucru de căpetenie pentru un popor la care trecutul are poate mai multă valoare față de prezent decît la alte neamuri și la care o înrîurire istorică poate să producă cele mai folositoare efecte pentru sufletul național" [14]. Rolul istoriei constă, în bună parte, în învățămintele pe care le oferă. Este adevărat că Iorga nu se putea limita la antica defini-

---

[13] *Generalități...*, p. 139 ; 142. „Orice subiect am trata (...) să-l interpretăm în sensul vieții noastre, să-i stoarcem ceea ce această vreme dorește pentru folosul ei" ; *Ibidem*, p. 142.

[14] *Ibidem*, p. 123.

ţie : „Historia est magistra vitae" ; el insistă însă adesea asupra importanţei istoriei pentru înţelegerea situaţiei prezente şi pentru determinarea situaţiei viitoare, importanţă care fusese subliniată atît de pregnant de generaţia paşoptistă.

In acelaşi timp, istoria îi apare ca avînd un important rol educativ. Aceasta îl duce chiar la concluzia că, printre ştiinţe, „istoria este disciplina cea mai umană din toate [. . .], nu cunoaşte recea figură a omului-tip [. . .]. Istoria nu numai că ne lasă în mijlocul vieţii (spre deosebire de alte ştiinţe — n.a.), dar o lărgeşte prin perspectiva imensă a trecutului, prin presimţirea viitorului fără de capăt. Nu există disciplină omenească prin care să ne facem mai sociabili, mai altruişti, mai iubitori de om şi de viaţă [15]. In acelaşi sens, Iorga se îndepărtează de pozitivism din necesitatea de a răspunde unor imperative concrete ale evoluţiei societăţii româneşti, atunci cînd utilizează istoria ca o armă de luptă. Pe de o parte, este vorba de continuarea necesară a acelei acţiuni de respingere a unor aserţiuni răuvoitoare privind trecutul poporului nostru, acţiune care apare încă din secolul al XVII-lea, dar devine evidentă, mai ales, o dată cu disputa lui Maior cu Kopitar, avîndu-şi un ultim ecou, înainte de Iorga, în polemica lui Xenopol cu Hunfàlvy. Sub acest raport, Iorga a urmărit nu numai să combată acele atacuri ale străinilor pornite din rele intenţii, ci şi să popularizeze, prin scrieri în limbi străine, istoria noastră în străinătate — aşa cum procedaseră un D. Cantemir, un M. Kogălniceanu sau un A. D. Xenopol —, ca şi prin atragerea atenţiei istoricilor europeni asupra unor recente lucrări româneşti de specialitate. De altfel, el a participat direct, pentru probleme privind istoria românilor, la elaborarea unor cunoscute colecţii de istorie universală, aşa cum procedase şi profesorul său de la Iaşi, Xenopol, care redactase unele capitole din *Istoria generală* apărută sub redacţia lui Lavisse şi Rambaud. Această acţiune trebuie privită şi sub raportul apărării drepturilor istorice ale românilor, preocupare de căpetenie a istoriografiei noastre de pînă la el.

Pe de altă parte, Iorga a acordat o deosebită importanţă popularizării cunoştinţelor istorice, în scopul luminării propriului popor. O preocupare amplă în această direcţie apăruse o dată cu Şcoala Ardeleană şi devenise evidentă, mai ales, cu istoriografia paşoptistă. Generaţia din jurul anului 1848, militantă prin excelenţă, a apelat la mijloace din cele mai diverse pentru difuziunea cunoştinţelor istorice [16]. Tendinţa a continuat şi în perioada următoare [17], ea găsindu-şi o nouă reflectare la Iorga. Acesta a făcut din răspîndirea cunoştinţelor istorice în categorii largi ale populaţiei o preocupare constantă a activităţii sale. In acest sens pot fi amintite numeroasele sale conferinţe, ca şi vasta sa activitate

---

[15] *Ibidem*, p. 33.

[16] V. Cristian, *L'idéologie quarante-huitarde et la diffusion des connaissances historiques*, „Nouvelles études d'histoire", IV (1970).

[17] Cu unele exagerări combătute de I. Negruzzi şi, mai ales, de I. L. Caragiale (vezi celebrele replici ale lui Farfuridi din *O scrisoare pierdută*).

publicistică. De asemenea, el s-a arătat preocupat de perfecţionarea învăţămîntului istoric, aşa cum procedaseră aproape toţi istoricii din secolul al XIX-lea.

Fireşte că pornind de la o asemenea înţelegere a rolului social al istoriei Iorga nu putea accepta modul în care aceasta începea să fie scrisă în jurul anului 1900, el criticînd în repetate rînduri maniera seacă, neatrăgătoare, în care erau redactate numeroase lucrări. De altfel, Iorga a făcut, şi în legătură cu aceasta, o distincţie clară între erudiţie şi istorie. Activitatea eruditului este utilă, dar adevăratul folos din cercetarea trecutului o aduce istoricul, cu viziunea sa largă. Or, toate marile figuri ale istoriografiei noastre au fost istorici şi nu erudiţi. Pe această linie se înscrie, evident, şi Iorga. El subliniază, pornind de aici, că istoria trebuie, în mod firesc, să-şi propună relevarea adevărului, dar că aceasta poate fi realizată şi într-o manieră care să o apropie de artă. Numai astfel ea se adresează nu numai minţii cititorului sau ascultătorului, ci şi inimii sale. Multe din scrierile lui Iorga pot, de altfel, să fie asemănate cu acele pagini de antologie create, în jurul anului 1848, de un Aaron Florian, un Kogălniceanu sau Bălcescu.

În legătură cu aceasta, merită să fie relevat şi un alt aspect în legătură cu modul în care a conceput Iorga literatura naţională. Curentul semănătorist, în care el a avut un rol atît de important, poate avea anumite limite; orientarea sa spre evidenţierea specificului propriu, spre istoria naţională, oferă importante analogii cu direcţia pe care o preconizează paşoptiştii şi, mai ales, Kogălniceanu în cunoscuta *Introducere* la „Dacia literară".

Raportarea operei istorice a lui N. Iorga la tradiţiile istoriografiei române nu se poate limita, evident, numai la elementele semnalate mai sus. Trebuie să avem în vedere şi faptul că Iorga a materializat anumite deziderate care, anterior, nu se manifestaseră, în general, decît ca simple încercări. Ne putem referi aici la cerinţa, adeseori subliniată de istoricii veacului trecut, a unor ample cercetări documentare, efectuate atît în ţară cît şi peste hotare, cercetări care nu dăduseră însă decît puţine roade pînă la Iorga. La fel, avem în vedere crearea unei reviste istorice, important instrument pentru stimularea cercetărilor asupra propriului trecut. Asemenea încercări nu lipsiseră nici pînă la Iorga; este interesant de menţionat aici că „Arhiva românească" şi „Magazinul istoric pentru Dacia" constituie, fapt semnificativ, primele periodice de specialitate în presa română, şi printre primele reviste de istorie din lume. Ca şi alte reviste de mai tîrziu, ele nu au putut avea decît o existenţă efemeră. Abia de la Iorga putem vorbi de permanentizarea revistelor de istorie la noi.

Se poate considera, deci, că opera istorică a lui N. Iorga nu apare ca un moment de excepţie în istoriografia română, sub raportul orientării ei, ci i se încadrează în mod organic. Evident, el şi-a depăşit cu

mult predecesorii, atît prin dimensiunile operei sale, prin solida documentaţie, prin aria problemelor abordate [18], cît şi prin larga şi pătrunzătoarea sa viziune asupra trecutului. Prin aceasta, însă, el nu rămîne mai puţin un produs al istoriografiei noastre, care nu poate fi explicat decît în legătură cu evoluţia ei. Opera sa apare, astfel, ca o continuare a unor valoroase tradiţii ale gînditorilor care l-au precedat, tradiţii pe care momentul în care a scris şi valoarea personalităţii sale le-au dezvoltat într-o formă mult mai înaltă [19]. Cea mai importantă dintre ele este, neîndoielnic, militantismul, patriotismul activ care trebuie să caracterizeze pe un istoric. El se încadrează astfel acelei lungi serii de gînditori şi militanţi români care, pentru a relua cuvintele prin care Iorga îl caracteriza pe Kogălniceanu, au scris şi au făptuit istorie.

---

[18] Pentru aportul lui Iorga în domeniul istoriei economiei vezi Şt. Olteanu, *Problema producţiei meşteşugăreşti medievale din ţările române în opera lui N. Iorga*, „Studii", XVIII (1965), p. 1258 şi urm.

[19] Este interesant de menţionat în acest sens credinţa lui Iorga în marile posibilităţi ale culturii române şi lupta sa împotriva acceptării şi imitării, fără discernămînt, a culturii străine. „Cărţile ce se tipăresc în străinătate — spunea el într-o conferinţă adresată profesorilor de istorie, în 1912 — sînt scrise de oameni ca şi noi, care au făcut o carte, cum o putem face şi noi, numai cît, dacă, în locul numelui nostru românesc, ar fi un nume francez, englezesc, nemţesc, italienesc, imediat opera ar deveni operă de valoare şi ar decide o chestiune controversată, prin autoritatea numelui din titlu". El atrăgea atenţia că, datorită condiţiilor specifice, apusenii ajung la unele teorii extreme numai pentru a atrage atenţia asupra lor, pentru ca apoi să revină la normal. „E ca sistemul cel vechi turcesc de a se semnala Padişahului aprinzînd rogojini în cap : nu înseamnă că o să stea omul toată viaţa cu rogojina aprinsă... Sînt mulţi în străinătate care ies zilnic cu rogojina în cap şi noi, îndată ce o vedem strălucind, luăm cartea nouă şi o citim. Şi atîtea din cărţile noi nu sînt decît exageraţii voite pentru a atrage atenţia : eu sînt cel cu teoria cea nouă !" (N. Iorga, *Generalităţi...*, p. 121).

ORIGINEA SPĂTARULUI NECULAI MILESCU

DE

C. CIHODARU

De multe ori, legenda şi anecdota pun stăpînire pe faptele unor mari personalităţi încă înainte de sfîrşitul vieţii lor. Se ajunge, astfel, la o deformare sau denaturare a adevărului istoric, foarte convenabile pentru autorii de vieţi romanţate, dar dăunătoare istoricului care reconstituie trecutul numai pe baza unor fapte autentice.

Cam în felul acesta a operat legenda, cu puţinele date care ar fi putut servi la alcătuirea unei biografii a marelui învăţat boier moldovean Neculai Milescu, în timpul şederii sale în ţară. Ea a operat cu atîta repeziciune, încît cu o generaţie mai tîrziu, cronicarul Ion Neculce nu mai era în măsură să mai culeagă date reale asupra înaintaşului său şi era pus în situaţia de a se mulţumi cu diferite creaţii ale imaginaţiei, pusă în mişcare mai mult pentru a explica un alt nume dat familiei Mileştenilor. Cronicarul nu credea nici el în ceea ce se spunea despre Neculai Milescu şi înregistra din această cauză întreaga poveste numai în partea din cronică rezervată legendelor şi intitulată, *O samă de cuvinte*. Datorită talentului său, Neculce a realizat aici unul din cele mai reuşite portrete din opera sa. Întrucît ştirile acestea vor fi supuse la o analiză atentă ne permitem să redăm mai jos textul din *O samă de cuvinte*.

„Era" — se spune acolo — „un boier, anume Nicolai Milescul Spătarul de la Vaslui, de moşia lui, prea învăţat şi cărturar şi ştia multe limbi : elineşte, sloveneşte, greceşte şi turceşte. Şi era mîndru şi bogat şi umbla cu povodnici înainte domneşti, cu buzdugane şi cu paloşe şi cu soltare tot sîrmă la cai. Şi lui Ştefăniţă vodă îi era prea drag, şi-l ţinea prea bine şi tot la masă îl punea şi se giuca în cărţi cu el, şi la sfaturi că era atunce grămatic la dînsul. Iar cînd au fost odată, nu s-au săturat de bine şi de cinstea ce avea la Ştefăniţă vodă, ce au şezut şi

au scris nişte cărţi viclene şi le-au pus într-un băţ sfredelit şi le-au trimis la Constantin vodă cel Bătrîn Basarabă în Ţara Leşească, ca să se ridice de acolo cu oşti, să vie să scoată pe Ștefăniță vodă din domnie. Iar Constantin vodă nu au vrut să se apuce de acele lucruri ce-i scria şi s-au sculat şi au trimis băţul acela sfredelit cu cărţi cu tot la Ștefăniţă vodă de le-au dat.

Deci, Ștefăniță vodă cum au văzut băţul s-au prea mîniat și l-au adus pe acel Nicolai Milescu, înaintea lui, în casa cea mică şi au pus pe călău de i-au tăiat nasul. Scoţînd Ștefăniță vodă în grabă hamgerul din brîu, au dat de i-au tăiat călăul nasul.

După aceea, Nicolai Cîrnul a fugit în ţara Nemţească și au găsit acolo un doftor de-i tot slobozea sîngele din obraz şi-l boţea la nas. Și aşa din zi în zi sîngele se închega de i-au crescut nasul la loc de s-au tămăduit şi după ce au venit aicea în ţară la domnia lui Iliaş vodă numai de abia s-au cunoscut nasul că-i tăiat. Numai tot n-au şezut în ţară mult de ruşine şi s-au dus la Mosc, la marele împărat Alexii Mihailovici, la tatăl marelui Petru împărat carele au venit aici la noi în Moldova" [1].... etc.

Mulţi dintre cercetătorii care s-au ocupat de viaţa marelui cărturar au acceptat drept bune afirmaţiile lui Neculce, deşi acesta însuşi se îndoia de veracitatea lor. Altfel nu le-ar fi înregistrat la capitolul *O samă de cuvinte.*

Datele din povestirea lui Neculce, datele culese de prin arhive străine cu privire la activitatea sa diplomatică [2], datele cu privire la o discutabilă origine greacă a familiei sale, precum şi cele privind opera sa istorică, geografică şi teologică au constituit obiectul unor nume-

---

[1] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei,* ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, p. 121.

[2] Asupra vieţii și activităţii lui Neculai Milescu există o bogată literatură. În această privinţă P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milescu* (1636—1708), „Extrait de l'Ecole Roumaine en France", 1925, I-ère partie, Paris, 1925; N. Iorga, în *Studii şi documente*, VII. p. CLXXIII și urm; B. P. Hasdeu, *Viaţa şi opera lui Nicolae Spătarul Milescu* în „Columna lui Traian", II (1870), nr. 7—9, 11—12, 14, 16 (neterminat); Idem în „Traianul", 1870, nr. 7 și urm.; Emile Picot, *Notice biografique et bibliografique sur Nicolas Spathar Milescu*, Extrait des „Mélanges Orientaux"; I. Hudiţă, *Contribuţii la istoria spătarului Neculai Milescu şi a lui Gheorghe Ştefan,* în „Arhiva" (Organul Societăţii istorice și filologice din Iași) XXXVI (1929), 2, p. 87 și urm.; A. Bitay, *Contribuţii la viaţa lui Nicolae Spătarul,* în „Dacoromania", III (1921), p. 786 și urm.; C. I. Karadja, *Nouveaux détails sur le spathar Milescu,* în „Revue historique du sud-est européen", I (1924); G. Pascu, *Note despre Milescu,* în „Revista Critică", IV, 2, p. 93 și urm.; C. A. Stoide, *N. Milescu şi Poiana Cîrnului* în „Revista Critică", VII (1933), 2—3, p. 93; Sever Zotta, *O colecţie veche de spiţe de neam,* în „Revista istorică", XIII (1927) nr. 1—3, 7—9, 10—12; Gh. Ghibănescu, în *Surete şi izvoade,* X, Iaşi 1915, p. XXXII și urm.; M. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ştefan,* în „Anuarul Institutului de istorie naţională", Cluj, III (1926 p. 252—253.

roase cercetări, întreprinse de istoricii români [3] sau străini [4]. Au fost larg popularizate și în presa vremii [5]. Viața și opera lui N. Milescu au continuat să preocupe cercetarea științifică pînă în ultima vreme [6]. În general, se poate spune că opera învățatului moldovean este bine cunoscută. Pe noi în articolul de față, ne interesează partea cea mai obscură din viața lui Neculai Milescu și anume cea înfățișată, cu multe elemente de legendă, de cronicarul Ion Neculce.

---

[3] Const. C. Giurescu, *Nicolae Milescu Spătarul, Contribuții la opera sa literară,* în „Analele Acad. Rom", Mem. sec. ist. s. a III-a, t. VII, mem. 7; N. Iorga, *Istoria literaturii românești,* vol. I, ed. a II-a, București, 1925, p. 365 și urm.; Idem, *În legătură cu biblia de la 1688 și biblia de la 1667 a lui Nicolai Milescu,* în „Analele Acad. Rom". Mem. sec. ist., s. a II-a t. XXXVIII, București, 1915; Idem, *Oeuvres inédits de Nicolai Milescu,* București, 1929; P. P. Panaitescu *Patriarhul Dosithei al Ierusalimului și mitropolitul Dosoftei al Moldovei,* în „Biserica ortodoxă Română", LXIV (1946), p. 97 și urm.; P. P. Panaitescu, (Al. Grecu), *Despre legăturile lui N. Milescu cu Rusia,* în „Studii", 1950, nr. 4; Corneliu Bărbulescu, *N. Milescu, Jurnal de călătorie în China,* București, 1956 (Aici bibliografia cea mai completă); Idem, *Neculai Milescu, Descrierea Chinei,* București 1959, I. G. Dimitriu, *Contribuții la opera spătarului Nicolai Milescu,* în „Revista Fundațiilor Regale", VII (1940) nr. 12, p. 587. Tot aici bibliografia rusă privind călătoria prin Siberia; V. Draghiceanu, în „Convorbiri literare", 1915, p. 1074 și urm.; I. Simionescu, *Neculai Milescu în China,* București, 1925; E. Grigoraș, *Spătarul Neculai Milescu, Călătoria în China* (trad. rezumativă); P. Vătămanu, *Nou despre Milescu,* în „Arhiva", XVIII (1921), 2; G. Pascu, *O psaltire a lui Neculai Milescu* în „Arhiva" XXVIII (1921), 1; Șerban Cioculescu, *Varietăți critice,* București, 1966; A. Ciurea, *Mărturisirea de credință a spătarului Neculai Milescu,* în „Ortodoxia", X (1958), nr. 4; V. Cîndea, *Neculai Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română,* în „Limbă și literatură", 1964, nr. 7; Idem, *Tratatul — Despre rațiunea dominantă — cea dintîi operă filozofică publicată în limba română,* în „Viața românească", 1963, nr. 3; Idem, *O epigramă grecească tradusă de N. Milescu,* în „Limba română", 1963, nr. 3; D. Cristescu, *Opera teologică și apologetică a lui N. Milescu, autor al Istoriei Țării Românești,* București, 1964; Idem, *Neculai Milescu, traducător necunoscut a opt cărți cunoscute,* în „Glasul bisericii", 1964.

[4] John F. Baddley, *Russia, Mongolia, China,* 2 vol. Londra, 1919; Ph. Avril, *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie entrepris pour découvrir un nouveau chemin á la Chine,* Paris, 1962; Foy de la Neuville, *Relation curieuse et nouvelle de Moscovie,* Paris, 1968; I. M. Kedrov, *Nicolai Spathari i egoaritmologion,* în Žurnal Ministerstva Naradnogo Prosveščenia", 1876, ianuarie; L. Rinhuber, *Relation du voyage fait en Russie en 1684,* Berlin, 1883; A. O. Ivanovski, *Posolstva Spatharia,* Petersburg, 1887; P. Syrku, *Nikolai Spathari i ego priezda v Rossii,* în „Zapiski vostočnego otdelenija Russkogo Arheograficeskogo Obšcestva", II—III, 1889; I. I. Arseniev, *Nikolai Spatharia v Rossi,* Kiev, 1897; Idem, *Novyja dannyja o slu be Nikolaja Spatharia v Rossi,* Moscova, 1900; A. I. Iacimirski, *Nikolai Milescu Spathari, Stranica istorii russkorumynskih snošenii v XVII vek,* Kazan, 1909.

[5] E. Grigoraș, *Călătoria spătarului Milescu în China,* „Adevărul literar", decembrie 1925; I. Simionescu, *Spătarul Milescu,* „Viitorul" (mai 1925); B. Lăzăreanu, *Spătarul Neculai Milescu,* „Adevărul" (mai 1926).

[6] G. I. Constantin, *The transbaikalian routes to China as known or explored by Nicolae Milescu,* în „Studia et acta orientalia", I (1957); D. Cristescu, *Opera teologică și apologetică a spătarului N. Milescu,* în „Ortodoxia",

Se știa pînă acum, vag, că Neculai Milescu s-a născut pe la 1636 și că făcea parte dintr-o familie puțin cunoscută a boierimii moldovene, familie care avea proprietăți pe la Vaslui. Se mai știa că pe tatăl său îl chema Gavril și că își făcuse studiile prin 1645—1650 la Școala Patriarhiei din Constantinopol, condusă pe atunci de Ioan Cariophilos. În afară de aceasta, exista informația că a avut acolo ca profesor pe Gavril Vlasios[7]. Se cunoștea, de asemenea, că avusese un frate, Postolache Milescu, fost mare spătar între anii 1672—1678 și nepoți pe fiii acestuia Ioan, Ștefan și altul cu nume necunoscut, care plecaseră pe la 1696 în Rusia[8]. După reîntoarcerea de la studii, Milescu servise ca grămătic la curtea lui Gheorghe Ștefan, și sub Gheorghe Ghica, pe care l-a însoțit în Țara Românească. Acesta l-a făcut spătar[9] și în această calitate a condus în august 1559 un corp de oaste în Transilvania împotriva lui Gheorghe Rakoczi I.

Trimis capuchehae la Constatinopol a îndeplinit acolo această funcție pînă la mazilirea lui Grigore Ghica[10]. De aici înainte încep peregrinările lui în Europa, ca agent în serviciul fostului domn Gheorghe Ștefan. În cele din urmă s-a stabilit în Rusia și i s-a încredințat un post la Pricazul solilor (Posolskii Prikaz).

Cercetătorii s-au oprit îndelung și au discutat mult despre trădarea săvîrșită de Neculai Milescu și despre mutilarea sa[11]. Îi încurca, însă faptul că prezența făptașului ei în Moldova în vremea lui Ștefăniță Lupu nu era sigură[12], că trădătorului, în loc să i se taie capul, i s-a făcut onoarea de a fi însemnat la nas, că pribeagul Constantin Basarab nu avea nici un interes să-l denunțe, întrucît el a invadat Moldova în timpul domniei lui Ștefan[13] Lupu, și cu această ocazie mai mulți boieri s-au compromis[14]. La aceasta trebuie să mai adăugăm că nu este de crezut că unui om cu nasul tăiat și pedepsit pentru trădare i s-a mai putut încredința un post de capuchehae sau de agent al fostului domn Gheorghe Ștefan la curțile regilor Franței sau Suediei. Cum putea fi admis să lucreze la Pricazul solilor din Moscova un om

X (1958); H. Dj. Siruni, *Le spathar Nicolae Milescu et son rôle dans les relations des Arméniens avec Pierre le Grand*, în „Studia et acta orientalia", II (1960); *Istoria literaturii române*, București, ed. a 2-a, 1970, p. 423—437. Aici și alte date în legătură cu opera spătarului.

[7] P. P. Panaitescu, *Nicolas Spathar Milescu*, *op. cit.*, p. 40—43.

[8] *Ibidem*, p. 41.

[9] *Ibidem*, p. 45.

[10] *Ibidem*, p. 46.

[11] Legenda aceasta a fost admisă de Hasdeu, Picot, Baddley. Picot crede, de altfel, că au avut loc două acte de trădare, unul împotriva lui Ștefăniță Lupu și altul împotriva lui Gr. Ghica, v. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 47.

[12] Nu se întemeiază decît pe afirmațiile lui Neculce.

[13] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 57.

[14] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Opere complete*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 198.

dovedit că a săvîrşit în trecutul său o trădare? Insăşi P. P. Panaitescu se îndoieşte de unele elemente ale povestirii lui Neculce şi constată că evenimentul dat nu a putut avea loc în timpul domniei lui Ştefăniţă ci, mai tîrziu, la domnia lui Iliaş Alexandru. Deşi este aplecat să nu accepte datele din Neculce, Panaitescu se sprijinea în elaborarea acestei ipoteze pe raportul din 1671, întocmit de traducătorul din greceşte de la Posolskii Prikaz, Constantin Cristoph, relativ la cererea lui Milescu de a fi admis la această instituţie. Cristoph informa curtea ţaristă că „Milescu ar fi servit mai înainte“ la curtea prinţului Iliaş din Moldova şi, încercînd să se facă prinţ în locul acestuia, fu descoperit de domn care i-a tăiat nasul. Semnele se văd pînă în prezent“ [15]. Se vede că şi Cristoph credea posibilă o creştere a unui nas tăiat [16] şi aceasta în intervalul destul de scurt dintre 1668—1671. Existau, desigur, în activitatea lui Milescu unele fapte pe care duşmani, cum era acest Cristoph, le puteau interpreta ca acte de trădare. Milescu însuşi, numit de unii şi Cîrnul, îşi permitea să glumească şi să explice numele său ca rezultat dintr-o pretenţie la domnie [17]. Panaitescu, după ce analizează aceste informaţii, şovăie, totuşi, să admită mutilarea lui Neculai Milescu în timpul domniei lui Iliaş Alexandru drept sigură, dar nu aduce alte argumente pentru a dovedi existenţa trădării în cauză în timpul domniei lui Ştefan Lupu, decît o afirmaţie a mitropolitului Gheorghe din 1723 [18]. La datele lui P. P. Panaitescu a rămas cercetarea pînă în ultimul timp. În tratatul de *Istoria literaturii române* (Bucureşti, 1970) se afirmă precis, că Neculai Milescu s-a născut dintr-o familie grecească stabilită în Moldova în generaţia precedentă (p. 423) şi că mutilarea lui a avut loc în timpul domniei lui Iliaş Alexandru (p. 459).

Toate aceste şovăieli şi semne de întrebare ne îndreptăţesc să reluăm discuţia asupra familiei Milescu şi asupra activităţii desfăşurată de Neculai Milescu în Moldova şi Ţara Românească, în anii 1653—1659, precum şi ca agent diplomatic al Ţării Româneşti la Constantinopol, între 1659—1664.

În primul rînd, se impune să cercetăm originea familiei şi locul ei de baştină, căci, altfel, riscăm să admitem, aşa cum a făcut P. P. Panaitescu, afirmaţia patriarhului Dosoftei al Ierusalimului, că părinţii lui Postolache şi Neculai Milescu ar fi fost originari din Peloponez [19] sau a lui

---

[15] P. Syrku, *Nikolai Spatnari*, p. 192 şi M. Mihailovski, *Ocerki*, p. 4, citat de Panaitescu *o.c.*, p. 57.

[16] În minunile chirurgiei germane de pe atunci au crezut destui cercetători moderni. I. Simionescu, *o.c.*, p. 10, vorbeşte despre o operaţie rhinoplastie, una din cele dintîi operaţii de acest fel.

[17] Mai sînt şi alţi agenţi ca Foy de Neuville, Paul Minius şi alţii care vorbesc despre trădarea lui Neculai Milescu, v. P. P. Panaitescu, *o.c.*, p. 47—58.

[18] Melchisedec, *Cronica Romanului*, II, p. 89—90.

[19] P. P. Panaitescu, *Patriarhul Dosiftei al Ierusalimului şi mitropolitul Dosoftei al Moldovei — loc. cit.*, p. 97.

E. Picot, care presupunea că se trag din Laconia[20] Pentru a restabili adevărul este necesar să se intensifice, mai ales, cercetările în legătură cu locul de origine al Mileştilor.

Există sau au existat, în trecut, mai multe sate cu numele de Mileşti[21] în Moldova, dar întrucît Neculce afirmă că Neculai Milescu era de la Vaslui „de moşia lui", trebuie să căutăm un sat cu un astfel de nume în ţinutul arătat. Satul a dispărut, dar, este menţionat în cîteva acte publicate şi cunoscute. Totuşi, pînă în prezent, nici un cercetător nu a încercat să-l localizeze şi să-i precizeze poziţia geografică în raport cu unul din satele existente.

Pentru prima dată, satul Mileşti din ţinutul Vaslui este menţionat într-un document din 1630. La această dată, Gavril din Zlătăreşti a cumpărat cu 95 de lei, 95 de pămînturi în satul Zlătăreşti. Cerea răzeşorilor" [22]. Rezultă din textul de mai sus, că satul Mileşti se afla situat jghiaburilor, cu loc de heleşteu în matca Sărăţii, ce se hotărăşte cu locul Mileştilor, pînă în matca Titeştilor, în sus dealul pînă în hotarul Bouşorilor" [22]. Rezultă din textul de mai sus, că satul Mileşti se afla situat mai jos de satul Zlătăreşti, lîngă pîrîul Sarata şi lîngă un alt pîrîu care curgea prin satul Titeşti.

În 1692 apare ca martor într-un proces al răzeşilor din Lăţcani un oarecare Postolache din Mileşti[23]. Cum vom vedea Lăţcanii erau în apropiere de Zlătăreşti şi Mileşti[24].

Amănunte despre Mileşti descoperim apoi într-un document din 28 noiembrie 1718. La data de mai sus, în urma unei hotărîri a divanului, satul Mileşti a fost scos în vînzare pentru datorii de către Ilie Abagerul din Iaşi, creditorul Mariei, soţia lui Ştefan Milescu. A fost cumpărat de spătarul Palade, dar hatmanul Dumitraşco Racoviţă, invocînd faptul că acest sat este „de pe neamul d-sale, al Cehăneştilor", iar pe de altă parte, poziţia sa de „răzeş mai de aproape" Mileştilor, îl răscumpără şi-l adaugă proprietăţilor sale[25]. Reţinem de aici informaţia că satul Mileşti fusese proprietate a familiei Cehan şi că descendenţii acestuia, Racoviţeştii, erau rude apropiate cu Mileştii.

Alte precizări în legătură cu acest sat se pot culege dintr-un document din 4 decembrie 1721. La această dată, preotul Artenie Bantăş

---

[20] E. Picot în *Notice biografique*, „Convorbiri literare", 1884, p. 478—479.

[21] Mileşti pe Pereschiv în ţ. Tutova; Mileşti pe Părăul Babei, afluent al Răcătăului, ţ. Tecuci; Mileşti, lîngă Smulţi, în ţ. Covurlui; două sate Mileşti în ţ. Lăpuşna. Exista un Mileşti în apropiere de Craiova.

[22] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XVI. p. 47.

[23] *Ibidem*, p. 109.

[24] Lăţcani apar în documentul fals, pretins din 11 februarie 1400, pentru proprietăţile lui Dan Vamaşul, v. *Documente privind istoria României*, A, *Moldova*, veacurile XIV—XV, vol. I, p. 7.

[25] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, X, p. 83—84, 86—87.

dăruia 25 de pămînturi din satul Titeşti ce este la ţinutul Vasluiului şi se hotărăşte cu Mileştii lui Dumitraşco Racoviţă hatman[26].

Mai tîrziu, la 28 iunie 1747, cînd Racoviţeştii şi-au împărţit moşiile, Mileştii au rămas lui Radu Racoviţă hatman. Se vorbeşte cu această ocazie de „acele sate de lîngă Fereşti" şi se precizează că „partea care se mărgineşte cu Mileştii să rămînă d-sale Radu Racoviţă hatman"[27].

Satul acesta mai este menţionat apoi într-o hotarnică din 3 martie 1754 a satului Tătărăni, care există încă şi este situat puţin mai la nord de Fereşti, la o depărtare de circa 15—16 km, spre nord de Vaslui. În actul arătat se spune că un bătrîn anume Ion Baciul, „ci-au luat brazda în cap", a jurat că un bour, „despre Mileşti, este hotar Tătărănilor şi de acolo (de la acest bour) au mers în sus şi s-au găsit 51 de fune frunte locului în curmeziş din gios de Dealul Telejnei din pădure pînă într-un boor vechi ci este în capul dumbrăvii din gios ce se hotărăşte cu Mileştii şi cu Fereştii şi alături cu Mileştii în sus pînă la locul lui Bumbotă ....şi aceste funii s-au venit d-sali Radului Racoviţă vel logofăt"[28].

În anul următor, la 17 august, satul Mileşti este menţionat într-un zapis prin care preotul Neculai din Serbeşti vindea „o parte din moşie" din satul Cojocari „la ţinutul Vasluiului" lui Radu Racoviţă, fost mare logofăt. Partea aceasta era aşezată „în mijlocul moşiilor d-sale, între Mileşti şi Sarata"[29]. De aici înainte nu se mai pomeneşte nimic despre acest sat. Probabil în cursul sec. al XVIII-lea, el a fost înglobat în satul Fereşti. Pe la 1746, de el mai depindeau alte silişti[30].

Rezultă din datele de mai sus că locul de baştină a Mileştilor trebuie căutat în satul acesta. El era situat pe latura de vest a pîrîului Sarata puţin mai la est de satul Fereşti. La nord erau vecine cu el satele Zlătăreşti, azi dispărut (a mai rămas doar numele unui deal Zlătăreşti) şi Tătărăni[31].

Localizarea şi identificarea satului Mileşti poate ajuta la obţinerea unor rezultate pozitive în ceea ce priveşte stabilirea ascendenţilor familiei Milescu. Reamintim şi subliniem aici menţiunea făcută de actul de răscumpărare a satului în cauză de către hatmanul Dumitraşco Racoviţă în 1718 „că el este de pe neamul d-sale al Cehăneştilor". Rezultă de aici că Mileştii erau înrudiţi mai de aproape cu Racoviţeştii, decît cu familia Palade, care îl cumpărase mai înainte.

26 Idem, *Surete şi izvoade*, XVI, p. 117, 119, 120.
27 Idem, *Surete şi izvoade*, VIII, p. 337.
28 Idem, *Surete şi izvoade*, VIII, p. 356—357.
29 *Ibidem*, p. 337.
30 Idem, *Surete şi izvoade*, XVI, p. 117 şi urm.
31 Vezi harta anexată.

Că cele două familii se înrudeau se vede şi din faptul că ele se judecau între ele pentru moştenire. Pe baza legăturilor de rudenie, Ştefan Milescu postelnic, fiul spătarului Postolache se plîngea cu ocazia unui proces din 9 iunie 1690 că Racoviţeştii (Mihalache comis, viitorul domn şi fratele său Dumitraşco, fiii marelui vornic Ion Racoviţă) nu i-au făcut parte din averea rămasă de la o rudă comună : Nastasia, soţia stolnicului Pamfilie. Aceasta era fiica Zlatei, sora lui Racoviţă Cehan şi deci vara dreaptă a lui Ion Racoviţă, tatăl celor doi împricinaţi. Ştefan Milescu pretindea moştenirea pe baza altei înrudiri, el fiind „nepot de nepoată îi Panhiloae“ [32].

Ştefan Milescu era fiul spătarului Postolache Milescu şi al Catrinei fiica lui Duca fost comis. Bunica de pe mamă era Zlata, sora lui Racoviţă Cehan şi „moaşa“ jeluitorului [32 bis].

Ştefan Milescu pierde procesul nu din cauza faptului că nu ar fi avut drept la moştenire, ci din cauza unui testament făcut de Nastasia în favoarea vărului său Ion Racoviţă [33] şi al altuia de mai tîrziu, în favoarea soţiei acestuia [34].

Înrudirea dintre cele două familii se poate constata şi pe baza unei cărţi domneşti prin care stolnicul Pamfilie şi soţia sa Nastasia erau invitaţi să-şi „aducă zapisele ce vor avea pe ocinile Ducăi ce au fost comis“ pentru a se întreba cu spătarul Postolache Milescu [35].

Există unele indicii că legăturile de rudenie dintre familiile Cehan şi Milescu erau cu mult mai vechi. Pentru a le preciza mai de aproape este necesar, în primul rînd, să cunoaştem pe tatăl celor doi Mileşti : Postolachi şi Neculai. Se ştie că în Rusia lui Milescu i se spunea Nicolai Gavrilovici, ceea ce înseamnă că el era fiul unui boier cu numele de Gavril [36]. Pe de altă parte, după unele informaţii date despre persoana sa la curtea împăratului Chinei, cercetătorii au stabilit că învăţatul boier s-ar fi născut pe la anul 1636 [37]. Luînd în consideraţie aceste două coordonate, urmează să căutăm un boier cu numele de Gavril, care să fi trăit în jurul acestei date şi să fi avut proprietăţi în Mileşti şi în apropiere. Condiţia aceasta nu o îndeplinesc marele hatman Gavril, fratele lui Vasile Lupu şi nici Gavriil Matiaş, care se înscriu în cadrul generaţiei a cărei viaţă s-a desfăşurat cu cîteva decenii mai înainte şi cu alte cîteva după data respectivă. În cazul cînd încercarea de a-l descoperi în rîndul marii boierimi dă greş, cercetările trebuie îndreptate spre boierimea de mîna a doua.

---

32 Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XVI, p. 105—106.
32 bis „T. Codrescu“, Revistă istorică, I, 6, p. 87.
33 *Ibidem*, p. 99.
34 *Ibidem*, p. 105—106.
35 Idem, *Surete şi izvoade*, X, p. 221.
36 P. P. Panaitescu, în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France“, p. 40.
37 *Ibidem*, p. 41.

Un boier din această categorie, Gavril sulger, are proprietăţi în satul Zlătăreşti. Intr-un document din 1630 el apare în calitate de cumpărător al unei părţi din satul Zlătăreşti, în întindere de 95 de pămînturi de la Pavel, fiul lui Potan. Răzeșii din satul arătat le aleg „în partea de jos, de lîngă Mileşti" şi hotarul noii proprietăţi atinge hotarul satului Mileşti [38]. De aici se vede că Gavril era răzeş în Zlătăreşti, dar avea proprietăţi şi în satul Mileşti, căci altfel nu ar fi ţinut ca proprietăţile cumpărate să fie lîngă acest sat.

Gavril este în strînsă legătură cu Petru pîrcălab. La 9 decembrie 1617 în casa sa acesta cumpăra o mare parte din satul Prigoreni de la nişte răzeşi din Brînduşeni [39].

Ţinînd seama de afirmaţia dintr-un document citat mai sus că satul Mileşti era pămînt „cehănesc" [40], putem ajunge la concluzia că el fusese constituit ca zestre pentru o tînără din familia Cehan la căsătoria cu un membru al familiei Mileştilor. Reţinem drept foarte sugestiv faptul că sulgerul Gavril era din generaţia lui Petru Cehan, pîrcălab precum şi al lui Ionaşco Cehan, mare pitar şi apoi la domnia lui Moise Movilă, mare vornic. Ambii aveau întinse proprietăţi moştenite sau realizate prin cumpărături în regiunea înconjurătoare satului Mileşti şi, de asemenea, în ţinutul Fălciu [41]. Mileştii se prezintă şi ei ca proprietari mai modeşti în aceleaşi locuri. Credem că una din surorile lui Cehan vătag, tatăl celor doi a fost mama lui Gavril sulger şi bunica lui Neculai Milescu.

Ca rude, Mileştii asistă sau intervin în diferite acţiuni întreprinse de Racoviţeşti. Fac cercetări pentru ei [42], le sînt martori cînd cumpără moşii [43] şi conduc operaţiile de alegere ale acestora [44].

Rezultă prin urmare că Mileştii, ca şi Cehăneştii, descindeau primii în linie femeiască, iar ceilalţi prin bărbaţi dintr-un oarecare Tetiul, al cărui fiu a fost Stan Horga, iar nepot Cehan Bătrînul [45]. Erau căpetenii de slujitori şi aveau proprietăţi mărunte în ţinuturile Lăpuşna, Fălciu şi Vaslui. Moşiile lor au fost considerabil lărgite prin masive cum-

---

38 Gh. G h i b ă n e s c u, *Surete şi izvoade*, XVI, p. 47.

39 I b i d e m, p. 25.

40 Vezi mai sus, p. 6.

41 *Documente privind istoria României*, A, (Moldova), veacul al XVII-lea, vol. 4, p. 223—224, vol. 5, p. 274; *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, XIX, p. 462—464. Gh. G h i b ă n e s c u, *Surete şi izvoade, VIII*, p. 337, 361, Iulian M a r i n e s c u, „Documente vasluene în Buletinul Comisiei istorice", IV, p. 189, 192.

42 Gh. G h i b ă n e s c u, *Surete şi izvoade*, VIII, p. 134.

43 *Ibidem*, p. 104, 110, 113, 120, 138, 139, 141, 147, 230.

44 *Ibidem*, p. 148, 149, 163, 185.

45 Într-un document de pe la 1590, el este numit Toader Cehan, pîrcălab. v. N. I o r g a, *Studii şi documente*, V. partea I, p. 74. O genealogie a familiei Racoviţă — Cehan la Gh. G h i b ă n e s c u, *Surete şi izvoade*, VIII, anexă. Are lipsuri.

părături de Petru și de Ionașco Cehan. După Racoviță Cehan, fiul lui Petru, o ramură a acestei familii a început să se numească Racovițești [46].

Într-o altă linie feminină Racoviteștii și Mileștii descindeau din Sima, logofătul lui Ștefan al II-lea [47].

În cercetările anterioare, în mod eronat s-a crezut că este vorba de Sima, vistiernicul lui Ștefăniță vodă, tăiat împreună cu alți rebeli în anul 1523. Totul pornește de la o însemnare greșită, făcută de un lector pe un manuscris al cronicii lui Gr. Ureche. Într-o notă marginală, el sublinia că din acest Sima vistier „se trage neamul pre înălțatului domn Ion Mihai Racoviță Cehan voievoda" [48]. De fapt un vistier cu numele de Sima, participant la răscoala din anul 1523, nici nu a existat [49]. În cronica moldo-polonă, în loc de Sima vistier, găsim pe Maxim vistier [50]. Este evident că la o transcriere după dictare a vechiului text slavon, din „Mac-sima vistier" s-a ajuns la „Sima vistier" din cauza silabisirii.

Prin urmare, nu poate fi vorba de acest vistier inexistent, ci de Sima logofătul, care împreună cu sora sa Ana obțineau o confirmare a dreptului lor de proprietate asupra satelor Soci, Dușești, și Glodeni de la Ștefan al II-lea [51]. Satele acestea, în prezent dispărute, se aflau pe Cuțitna, în jurul actualului tîrg Codăești. În secolul al XVII-lea ele erau în proprietatea Racoviteștilor, ceea ce însemna că nota, făcută de cititorul amintit, are în ea un sîmbure de adevăr.

Se cunosc, pe de altă parte, unii din urmașii lui Sima logofăt. Aceștia apar, de pildă, într-un document de la Ștefan Rareș din 14 februarie 1552, publicat în regest de N. Iorga [52]. Se arată acolo că domnul confirma lui Anton, soției sale Ileana și fiului lor Fedea, stăpînirea pe a patra parte a satului Glodeni, cumpărată de la Gherasim drept 120 de gloți tătărăști. Jos sub pecetea mică, se adaugă că Ion Gherasim este fiul Anghelinei, nepoata lui Mile, strănepoata lui Sima logofăt.

---

46 Petru Cehan a dat nume neobișnuite copiilor săi. Astfel, după numele unui pîrîu numit Racovița, care curge prin satul Ferești, reședința Cehăneștilor, unul din fiii săi s-a numit Racovița Cehan. La urmași acest nume personal s-a transformat în nume de familie și, astfel, a apărut ramura Racoviteștilor. Se observă, de asemenea, o apropiere între numele Zlatei și al satului Zlătărești de lîngă Ferești.

47 *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, veacurile XIV—XV*, vol. I, p. 121, 143, 154—217. (5 martie 1438 — 5 martie 1446).

48 I. Minea, *Un strămoș mai însemnat al Racoviteștilor*, în „Cercetări istorice", XIII—XVI, 1—2, p. 698.

49 El este înregistrat, totuși, în cronica lui Ureche, bineînțeles dintr-o eroare, v. Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. a 2-a P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 146.

50 P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române*, București, 1959, p. 183.

51 *Documente privind istoria României*, A. *Moldova, veacul XIV*, vol. I, p. 312. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, XVIII, p. 141 crede că e vorba de Ștefan cel Mare.

52 *Studii și documente*, VI, partea a 2-a, p. 74.

Iată-l, deci, pe Mile, fiul lui Sima logofăt, întemeietor al satului Mileşti. Probabil de la acesta moşteniseră Cehăneştii satul ca şi altele de pe Vasluet. Mai la nord se află satul Pribeşti moştenit de Cehăneşti, tot de la el. Alături este satul Poiana Cîrnului care a fost pus în legătură cu persoana spătarului Neculai Milescu. De la el şi-ar fi luat numele [53]. S-a arătat, însă, că satul în cauză purta acest nume încă înainte de naşterea lui Neculai Milescu [54]. Totuşi, este curios că alături de Poiana Cîrnului apare un sat cu numele de Slobozia Milului [55]. Trebuie să menţionăm aici că şi lîngă celălalt sat Mileşti — din ţinutul Lăpuşna apare un alt sat cu numele de Cîrneşti [56]. Vom vedea mai jos că între numele acestor sate şi numele Mileştilor există o legătură.

În documentele familiei Milescu existau şi alte mărturii cu privire la ascendenţii în linie masculină din secolele XV—XVI, ai acestui neam. Ele au fost folosite de un oarecare C. Tufescu, boier moldovean şi Colejskii registrator. Pe baza actelor pe care le avea de la strămoşul său Postolache Milescu, el a încercat să alcătuiască mai multe spiţe ale neamului său [57].

Studiind acest material, Sever Zotta ajungea la rezultate negative şi trăgea concluzia că Tufescu a dispus de spiţe de neam necontrolate şi neacordate între ele [58] sau că a fost victima unei tradiţii necontrolate [59]. Nu i se pune, în nici un caz, la îndoială buna credinţă. De altfel rezultatele negative obţinute de cercetătorul amintit aveau drept cauze nu numai greşelile şi confuziile lui Tufescu, ci şi propria-i neputinţă de a identifica pe unele personaje din spiţele arătate. Totuşi, el arată că unele din acestea, ca şi unele elemente istorice sînt reale [60]. Toate spiţele au un punct comun, şi anume descendenţii lui Iane postelnic.

Prima spiţă este a Movileştilor. Se dau corect urmaşii logofătului Ion Movilă, intitulat aici pîrcălab, omiţîndu-se numai Toader Movilă şi Gheorghe Mitropolitul, precum şi unele din fiice. Ceea ce se ştia mai puţin pînă acum este faptul că Ioan Movilă, fiul lui Simeon, a fost căsătorit cu Theodora, fiica lui Iane postelnicul şi că el, pe lîngă Ileana, soţia lui Miron Costin, ar fi mai avut o altă fiică, necunoscută altfel, că-

---

53 G. Pascu, *Note despre Milescu*, în „Revista critică", IV, 2, p. 93 şi urm.

54 C. A. Stoide, *N. Milescu şi Poiana Cîrnului* în „Revista critică", VII (1933) nr. 2—3, p. 93.

55 Se poate să fie şi un boier de mai tîrziu, Milo.

56 Vezi mai jos, p. 164.

57 v. Zotta, *O colecţie veche de spiţe de neam*, în „Revista istorică", XIII, nr. 1—12, p. 45 şi urm. Deţinea spiţele de la Ştefan Ciobanu, a fost profesor. Străbunicul lui C. Tufescu fusese marele armaş Constantin, proprietarul satului Tufeşti, din ţinutul Vaslui, mai la nord de Mileşti.

58 *Ibidem*, p. 375.

59 *Ibidem*, p. 51.

60 *Ibidem*, p. 48.

sătorită cu Constantin Basarab Cîrnul[61] domnul din Ţara Românească după Matei Basarab. Prima informaţie se verifică şi cuprinde date reale.

Într-adevăr, un document din 18 iunie 1837 se arată că Toader Cărstea şi Ilie sîn Constandiniţă, care se trag din seminţia lui Eni postelnicul, s-au judecat cu Nectarie, egumenul de Solca. Acesta, pe baza unui ispisoc de la Ştefan Tomşa, revendica de la ei satul Radomireşti din ţinutul Neamţ. Ei au cîştigat procesul, dovedind că-l au moştenire de la străbunul lor Eni postelnic. Satul fusese al lui Ioan Movilă şi acesta îl dăruise socrului său Eni postelnic. Acesta a dat satul de zestre fiicei sale Sofica, la căsătoria ei cu Cîrstea Cămănarul[62]. Din acesta descindeau Toader Cristea şi Constandiniţă, împricinaţii în procesul din 1737, ambii în vîrstă „de bătrîneţă". Dovedind stăpînirea neîntreruptă a familiei lor asupra satului arătat, au cîştigat procesul.

Cristea Cămănarul este menţionat în documente între anii 1648 şi 1660. El apare în calitate de cumpărător de ocini de la răzăşii din satul Jigoreni, ţinutul Vaslui[63]. Alte ocini din acest sat sînt cumpărate de spătarul Postolache Milescu. Se poate deci presupune că ambii erau răzeşi în satul arătat şi se bucurau de dreptul de protimisis. Prin urmare, înrudirea între Postolache şi Cristea Cămănarul, prevăzută în spiţele lui Tufescu este atestată şi pe această cale.

Toader Cristea şi Constandiniţă pot să fie, unul fiu şi altul ginere al acestui boiernaş, de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, dacă ţinem seama de faptul că în 1737 ajunsese „la vîrstă de bătrîneţă"[64]. In schimb, e foarte greu să se acorde calitatea de ginere lui Iane, postelnicul de la sfîrşitul sec. al XVI-lea, tatălui lor. Se observă că proprietarului din Jigoreni i se dă numai numele de familie şi porecla căpătată de pe urma dregătoriei. La fel e şi cazul lui Cristea Cămănarul, ginerele lui Iane postelnicul. Se pare că cel de al doilea este fiul acestuia. Nu cunoaştem numele lor personale. N. Iorga menţionează un Cristea Cămănarul, în prima jumătate a secolului al XVII-lea, dar se pare că avem de-a face cu o confuzie[65]. În orice caz, cîştigătorii procesului de la 1737 erau a patra generaţie de la Iane postelnicul. Ei erau „rudă de nepot" acestuia.

Nu se poate preciza de la cine moştenise Cristea Cămănarul şi Postolache Milescu spătarul ocini în Jigoreni. Cel din urmă mai stăpînea altele în satele vecine cu acesta Frenciugi, Drăguşeni şi Glodeni[66] din ţinutul Vaslui.

---

[61] *Ibidem*, p. 48—49.

[62] Gh. Ghibănescu, *Documente*, în „Arhiva", XXVI, 1, 2, 3, p. 65—68.

[63] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 71, 82, 83. Arh. st. Bucureşti, A.N., MMDCCV/17 (nr. 4), MMDCCVI/8, MMDCLXV/54, (nr. 6). Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, IV, p. 244. Aici apare soţia sa „Cristoaia cămănăriţa" (12 apr. 1657).

[64] Constandiniţă este menţionat ca logofăt scriitor al unui act din 1735. v. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XII, p. 22.

[65] *Studii şi documente*, VI, p. 13.

[66] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, X, 44—45, p. 66—67, 83—84, 86—87, 105, 221, Părţi din satul Glodeni de la obîrşia Telejnei, mai aproape de Mi-

Spiţa în cauză conţine un element care nu se poate verifica. După autorul ei, Ioan Movilă ar fi avut două fiice. Ileana a fost soţia lui Miron Costin, iar alta, cu nume necunoscut, ar fi fost căsătorită cu Constantin Basarab voievod [67]. In această privinţă, rezultatul cercetării este negativ. În actul prin care i se confirmă moştenirea lăsată de Ioan Movilă, socrul său, Miron Costin nu pomeneşte nimic despre existenţa unei surori a soţiei sale. Pe de altă parte, se ştie că voievodul Constantin Basarab a fost căsătorit în două rînduri. Prima sa soţie a fost Balaşa, fiica lui Niculache (Rale) stolnic, ginerele lui Boul vistier, iar a doua a fost o circaziană Nedelea sau Natalia, despre care Paul din Alep pretinde că ar fi fost sclavă păgînă, botezată de patriarhul Macarie [68].

Intrucît Tufescu poseda acte vechi ale familiei sale, credem că această construcţie genealogică are la bază o existenţă reală, dar rău identificată. Putem presupune că informaţia pe care o avea se referea la un oarecare Constantin Cîrnul, membru al familiei Mileştilor, înrudit cu un oarecare Movilă, dar fără nici o legătură cu omonimul domn muntean şi nici cu Ioan Movilă.

Aceleaşi greşeli conţine o altă spiţă întocmită de genealogistul arătat în legătură cu descendenţa din Iane postelnicul. În ea Postolache este prezentat drept fiu al acestui boier moldovean. La rîndul său are drept urmaş pe Pătraşco, mare logofăt şi nepot pe Constandiniţă. Urmează fiul acestuia care a început a se numi Buznea după socrul său [69]. Intr-adevăr Constandiniţă descindea din Iane postelnic, dar nu prin Patraşco, mare logofăt şi nici prin Postolache, ci cum arată documentul din 18 iunie 1737 [70].

Îndeosebi prezenţa lui Patraşco, mare logofăt, nu este justificată în această spiţă. Dacă Iane, postelnicul, primise de la Ioan Movilă satul Radomireşti încă înainte de împărţirea satelor stăpînite de Movileşti, în 1600 [71] am putea trage concluzia că Pătraşco este marele logofăt din timpul lui Constantin Movilă. Acesta este Pătraşco Şoldan, fiul lui Drăghici Nădăbaică, din Soleşti, sat vecin cu Mileştii. Putea să fie menţionat în actele familiei Milescu, dar nu putea să aibă descendenţi persoanele arătate, întrucît urmaşii săi sînt cunoscuţi [72]. Se făcea, pe de altă parte,

leşti decît cel de pe Stavnic, trecuse moştenire de la Ştefan Milescu, fiul lui Postolache, la Frangole, fiul său. De la acesta, îl moştenise Pandele nepotul şi apoi fiul acestuia tot Frangole, care l-a dăruit Patriarhiei din Alexandria. Satul a dispărut dar a rămas acolo numele unui deal Pandele, *Ibidem*, p. 97.

[67] S. Zotta, *op. cit.*, p. 48.

[68] *Ibidem*, p. 49. v. şi P. P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Şerban Basarab şi a lui Ştefan Petriceicu şi testamentele lor*, în „Analele Acad. Rom"., Mem. sec. ist., s. III, t. XXI, mem. 15. Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, trad. Cioranu, p. 214—216, V. Bogrea, *Doamnele lui Constantin vodă Şerban*, în „Revista istorică", VI (1920) p. 183—184, N. Bejenaru, *Natalia, a doua soţie a lui Constantin Şerban*, în „Arhiva", XXXIII (1926) p. 145—147.

[69] Sever Zotta, *op. cit.*, p. 374.

[70] Vezi mai sus p. 12.

[71] Vezi mai sus p. 12.

[72] Urmaşii săi sînt cunoscuţi.

confuzie cu un alt Pătraşco avînd dregătoria de logofăt al treilea, acesta fiind şi mai puţin cunoscut decît primul.

El apare ca urmaş al lui Iane postelnicul într-o altă spiţă întocmită de Tufescu. Postolache Milescu este prezentat aici drept fiu al acestui Pătraşco, spiţă continuînd cu descendenţii unuia din fiii acestuia, Ştefan. Despre Neculai Milescu nici una din aceste spiţe nu ştie nimic.

Totuşi, Pătraşco a fost un personaj real, şi autorul spiţelor avea despre el informaţii din documente, şi anume dintr-un document din 21 aprilie 1660, prin care se consemna că el fusese dăruit de Dumitrache Chirilă Paleologul cu două sate [73] şi anume : Vulpeşti şi Golăieşti [74].

Postelnicul Dumitrache, cumnatul lui Ieremia Movilă, a murit în lupta de la Cornul de Sus în 1612. Deci dania în cauză se făcuse înainte de această dată, adică într-o vreme cînd un fiu al lui Iane postelnicul se putea număra în rîndurile boierimii moldovene. Credem că el a fost tatăl sulgerului Gavril din Zlătăreşti.

Dacă Patraşcu, al treilea logofăt, este greu de identificat în rîndul boierinaşilor cu acest nume de pe la începutul secolului al VII-lea, operaţia aceasta este mai puţin grea pentru Iane Postelnicul, deşi S. Zotta a dat greş în toate încercările lui de a-l descoperi printre numeroşii boieri cu acest nume şi învestiţi cu această dregătorie [75].

Fiind socrul lui Ion Movilă, fiul lui Simeon Movilă voievod, Iane postelnicul nu se putea înscrie decît în generaţia precedentă acestuia, generaţia din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cu supravieţuitori în primele decenii ale secolului următor. Trebuie să mai reţinem aici informaţia din documentul din 18 iunie 1737, că el primise în dar satul Radomireşti înainte de anul 1600 [76]. Prin urmare, trebuie să ne fixăm asupra unui boier Iane din această vreme şi să renunţăm la cei prezenţi în timpul domniei lui Ştefan Tomşa şi Alexandru Iliaş, luaţi în discuţie de Zotta [77]. De altfel aceştia poartă numele de Enache.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea în documente, ca membru al sfatului domnesc, întîlnim un singur Iane. El deţine, rînd pe rînd, diferite dregătorii.

Şi-a început cariera în timpul lui Ioan Vodă (1572—1574) în calitate de vistier [78]. A deţinut această funcţie între 20 decembrie 1572 şi 10 mai 1574. Mare postelnic a fost, în acest timp, probabil, fratele său Ieremia. În timpul domniei lui Petru Şchiopul, Iane se menţine în continuare în funcţia de vistier [79]. O remaniere a sfatului are loc în 1576, cînd Iane este

---

[73] Sever Zotta, *op. cit.*, p. 375.
[74] Satul Vulpeşti se află în apropiere de Ungheni.
[75] Sever Zotta, *art. cit.*, p. 239.
[76] v. Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, în „Arhiva" XXV, nr. 1—3, p. 65—68.
[77] *Op. cit.*, p. 239—240.
[78] *Documente privind istoria României*, A, *Moldova, sec., XVI*, 3, p. 11, 13, 16, 17, 18, 20, 22—23, 25, 30, 31, 32, 35, 36.
[79] *Ibidem*, p. 46—65.

trecut la pîrcălăbia Neamțului [80]. Nu stă mult timp aici și se reîntoarce la postul său de mare vistier [81], pe care-l deține pînă la 2 aprilie 1579, cînd este avansat mare postelnic [82]. În această funcție îl găsim pînă la 21 septembrie 1579.

În timpul domniei lui Iancu Sasul (1579—1582), Iane este numai comis [83]. Această situație a durat pînă la 20 ianuarie 1583, cînd în a doua domnie a lui Petre Șchiopul îl găsim din nou vistier [84], pînă la 16 iunie 1591.

În timpul domniei lui Aron Vodă este lăsat la o parte pînă la 8 decembrie 1594, cînd devine din nou mare postelnic, alături de Iani Caloghera, mare vistier [85].

După moarte, numele de Iane a fost insoțit de titlul celei mai înalte dregătorii deținută de el și anume aceea de postelnic, deși ani de-a rîndul ocupase funcția de mare vistiernic. În documente apare și sub această formă. Astfel, cînd la 7 aprilie în anul 1578 sau 1579, Petru voievod dăruia niște vii la Cotnari lui Andrei postelnic, punea să se menționeze că ele sînt situate „între Mașco și viile pe care le-a stăpînit Iane vistier" [86]. I se dădea mereu acest titlu și nu acela de postelnic. Așa apare într-o mărturie a lui Drăgan Ciolpan prin care arată că a lăsat pe nepotul său Bașotă să plătească o datorie la Iane vistier [87]. Din conținutul acestui act rezultă că el mai era în viață prin anii 1605—1606. A murit în timpul lui Simeon Movilă și a fost îngropat la mănăstirea Sucevița [88]. Pe piatra lui de mormînt păstrată aici i se mai spune și Ion postelnicul. Soția sa este Irina.

Cu numele de Ion apare acest boier și în alte documente. El este fiul lui Matiaș, logofătul din timpul domniei lui Petru Rareș (a doua). El apare împreună cu cei 11 frați ai săi [89] într-un document de la Alexandru Lăpușneanu din 22 martie 1560, cînd li se confirmă stăpînirea asupra unor robi țigani [90]. Se vede că logofătul Matiaș fusese căsătorit de trei ori. Din documentul acesta mai trebuie să reținem că fratele mai mare al lui Iane se numea Toader.

El apare din nou la 14 februarie împreună cu frații săi Ieremia postelnic și Nicoară comis (sînt lăsați la o parte frații săi vitregi). Poartă titlul

---

80 *Ibidem*, p. 65—71.
81 *Ibidem*, p. 65—74.
82 *Ibidem*, p. 122.
83 *Ibidem*, p. 133.
84 *Ibidem*, vol. IV, p. 30.
85 *Ibidem*, p. 117.
86 *Documente privind istoria României*, A, *Moldova, veacul XVI*, 3, p. 95.
87 *Ibidem*, XVII, 1, p. 256.
88 Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903, p. 175.
89 Numele unuia din ei, Nicoară, nu a mai putut să fie citat de editorii documentului.
90 *Documente privind istoria României, A, Moldova*, Veacul al XVI, 2, p. 131—132.

de vistier. Li se confirma acum nişte vii confiscate de la fiii lui Ivănuţ, care uciseseră pe fiii lui Ionuz beg [91]. Enumerat printre membrii sfatului domnesc, Ioan apare ca Iane vistier. Nu poate fi altul căci sînt înregistraţi acolo şi fraţii săi Ieremia postelnicul şi Nicoară comisul.

Revenind acum la spiţele lui Tufescu, reţinem însemnarea că Pătraşco al treilea logofăt primise, după cum se putea constata dintr-un document din 1660, satele Golăeşti şi Vulpeşti de la Dumitrache Chiriţă, Paleologul [92].

E normal să se pună întrebarea pentru ce acest mare boier de origine greacă s-a lăsat antrenat de sentimentul dărniciei, deşi era aplecat, numai spre acaparare şi de multe ori ajungea la aceasta prin mijloace silnice [93].

Explicaţia se găseşte în faptul că acest fiu al lui Iane postelnicul era rudă lui Dumitrache Chiriţă şi acesta îi restituia părţi care i se cuveneau din moştenirea sa sau pentru a-i crea o situaţie mai bună.

Pentru a se menţine, neamul lui Iane postelnicul avea nevoie de danii. Am văzut că Ioan Movilă îi dăduse satul Radomireşti pentru a înzestra pe fiica sa Sofica. Fiului său Patraşco îi făcea danii Dumitraşcu Chiriţă Paleologul. Toate acestea arată că puterea economică a familiei în cauză începuse să slăbească. In mare măsură aceasta se datora fărămiţării proprietăţilor lui Matiaş logofăt între cei doisprezece moştenitori ai săi, [93] bis dar şi aplecarea către fast şi lux a unora din urmaşi.

Atunci cînd se pune problema să stabilim gradul de rudenie între Iane postelnicul şi Dumitrache Chiriţă Paleologul, trebuie să avem în vedere că acesta venise în Moldova însoţit de fraţi şi surori. Situaţia aceasta o arăta clar un document din 24 aprilie 1620. Prin el, soţia sa Marica preciza, că fraţii şi nepoţii soţului său să nu mai revendice satul Ciocăneşti dăruit de ea mănăstirii Probota [94].

---

[91] *Ibidem*, XVI, 3, p. 14.

[92] S. Zotta, *art. cit.*, p. 275. Aici satul Golăeşti este plasat spre graniţele de răsărit ale ţării. Răzeşii din neamul Golăe au avut ocini în satul Dăneşti, situat pe Sarata — mai sus de Mileşti. Se prea poate ca satul Cioriţa de pe teritoriul Dăneştilor şi vecin cu Zlătăreştii să fi purtat în trecut numele de Golăeşti. Pentru neamul Golăe, v. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXV, p. 248 şi urm. sau „T. Codrescu Revistă istorică", II (1916—1924), p. 22 şi urm.

[93] Într-un document din 25 aprilie 1632 se menţionează că „acea parte de ocină au fost luat *cu silă* Chiriţă postelnicul în zilele lui Constantin vodă" (Movilă), *Documenta Romaniae Historica* sec. XVII, vol. XXI, p. 103.

[93] bis. În secolul al XVII-lea urmaşii lui Matiaş logofătul se prezintă ca nişte simpli răzeşi. Ei vînd acum părţile lor din satul Purceleşti, existent pînă la 1864 în comuna Stolniceni Prăjescu, de lîngă Paşcani, şi din alte cîteva sate. v. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, XXI. Cel mai norocos dintre fii a fost Pătraşco logofăt, al treilea. Acesta a servit mult timp ca uricar între anii 1597—1621. v. *Surete şi izvoade*, II, p. 6, 7, 38, 39, 40, 221, 223. El, ca şi soţia sa, vindea ocini acum în satul Stolniceni, lîngă ceilalţi urmaşi ai lui Matiaş logofătul, v. *Surete şi izvoade*, XXI, p. 225 şi XXII, p. 126.

[94] N. Iorga, *Studii şi documente*, v. partea I, p. 82.

Una dintre surorile postelnicului Dumitrache Chiriță a fost căsătorită cu un Ramandi. Fiul acestuia va ajunge mare vistier [95]. Credem că a doua, Irina, a fost soția lui Iane postelnicul. Din căsătoria lor au rezultat doi fii Pătrașcu sau Petrachi și Constantin Celebi [96]. Acest Pătrașcu, căsătorit cu sora lui Petru Cehan vatag, este bunicul lui Neculai Milescu.

Se pare că Iane postelnicul a jucat un rol principal în răsturnarea lui Aron vodă de pe tronul Moldovei. Faptul acesta a fost evidențiat cu ocazia procesului intentat lui Josika, în 1598, și figurează într-un raport înaintat împăratului Rudolf al II-lea. Pentru a reuși să opereze schimbarea politică arătată, el s-a asociat cu hatmanul Ștefan Răzvan și cu aga Mihail Tolnay, comandantul gărzii lui Aron. In documentul citat i se spune Calnir Wistian (vistier) [97]. N. Iorga crede că e vorba de vistiernicul Iane Calogera care figurează cu funcția arătată în sfatul lui Aron [98]. In document se arată însă că Răzvan a răsplătit pe cei doi partizani și a dat hătmănia lui Tolnay și pe celălalt l-a făcut mare vistier. Calogera nu putea să mai primească o astfel de răsplată întrucît el murise în primăvara anului 1595 înainte de răsturnarea lui Aron [99]. Prin urmare, este vorba de vistierul lui Răzvan care nu mai putea să fie Iane Calogera. Întrucît un boier cu numele de Calnir nu se întîlnește în documentele din acea vreme, este evident că avem de-a face aici cu o deformare a numelui în cauză de scriitorul german. În loc de Cîrnul vistier, el a perceput Calmir Wistian.

E posibil ca în complotul împotriva lui Aron să fi fost implicate și alte persoane. Intr-o carte din acea vreme, se consemnează faptul că „s-a mîniat Aron Vodă și a pus să tae pe Toader Crinul" [100]. Corect Toader Crinul este „Toader Cîrnul", și poate să fie fratele lui Iane postelnicul. Inrudirea lui Iane cu Dumitrache Chiriță Paleologul ne arată calea pentru a dezlega problema originii grecești a lui Neculai Milescu. Dumitrache Chiriță și ai săi erau urmașii unuia din cei doi ultimi despoți Paleologi (Toma și Dumitrache) de la Mistra din Peloponez înainte de cucerirea turcească. Prin unul din aceștia el descindea din Paleologii bizantini. Prin urmare nu tatăl, ci străbunica lui Milescu era originară din Peloponez.

Este cazul să arătam acum că spițele întocmite de C. Tufescu conțin atît lipsuri, cît și erori, dar în același timp și elemente reale. Pentru a le

---

95 N. Iorga, *Studii și documente*, VII, partea a 3-a, p. 314.

96 *Documenta Romaniae Historica*, vol. XXI, sec. XVII, p. 103, cu porecla de Celebi, apare Constantin într-un document din 16 nov. 1618. Radu Mihnea cumpără atunci de la ei patru fălci de vie la Cotnar, v. *Documente privind Istoria României*, A, *Moldova, sec. XV*, vol. 4, p. 297.

97 *Hurmuzaki*, XII, p. 382—383.

98 *Studii și documente*, VI, partea a 2-a, p. 632.

99 Era originar din Pogoniana. Pisania de pe piatra sa de mormînt din biserica Sf. Neculai din Suceava la Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 145.

100 „Buletinul Ion Neculce"...

completa şi a le corija este necesar să se studieze informaţia documentară existentă privind familia Mileştilor. Prin ea ajungem la concluzia că Neculai Milescu era originar din satul Mileşti (azi dispărut) situat la 13 km la nord de Vaslui. În linie masculină el descindea din Matiaş logofătul din a doua domnie a lui Petru Rareş şi din fiul acestuia Iane postelnicul [101]. Membrii familiei acestuia purtau porecla de Cîrnul [102] şi de la ea au rezultat unele toponimice ca de pildă numele satului Poiana Cîrnului din apropierea Mileştilor (ţinutul Vaslui) şi acela de Cîrneşti dat unui sat de lîngă Mileşti, din ţinutul Lăpuşna, alături de Vulpeştii dăruiţi de Dumitrache Chiriţă lui Pătraşco al treilea logofăt.

Printr-o altă încrîngătură, prin femei, Mileştii din secolul al XVII-lea erau urmaşii lui Sima logofătul din vremea lui Ştefan al II-lea şi a fiului său Mile. De la numele acestuia se trage numele satului Mileşti. Printr-o altă încrîngătură feminină, Neculai şi Postolache Milescu sînt descendenţi din Paleologii de la Mistra din Peloponez. Afirmaţiile în legătură cu originea lor grecească, deci, nu trebuie să fie exagerate.

In încheiere trebuie să fie puse la punct afirmaţiile făcute, de unii şi alţii, în legătură cu complotul pus la cale de Neculai Milescu împotriva lui Ştefăniţă Lupu sau Alexandru Iliaş. S-a arătat cît de neprobabilă şi de neobişnuită este această crestare de nas relatată de Neculce [103]. Problema merită totuşi să fie examinată mai atent.

Intrigile politice ale boierimii moldovene în vederea schimbării domnilor erau un fapt obişnuit. Am constatat deja că Iane postelnicul, strămoşul Mileştilor, complotase împotriva lui Aron Vodă. Nepotul lui Neculai Milescu, Ion, fiul lui Postolache, participase la complotul pus la cale în vederea înlocuirii lui Gheorghe Duca la domnie prin Dumitraşcu Cantacuzino. Conspiratorii au fost descoperiţi însă şi cei mai de seamă dintre ei, boierii Gheuca, Bogdan şi Lupul, au fost decapitaţi. Fraţii Neculai şi Ion Racoviţă, precum şi Ion Milescul spătarul au fost iertaţi după ce fuseseră ţinuţi cîtva timp în temniţă. Scrisorile prin care boierii îndemnau la răscoală pe Orheieni în numele lui Dimitraşcu Cantacuzino fuseseră făcute de Ion Milescu [104]. Se pare că şi Neculai Milescu a complotat într-un fel împotriva lui Ştefăniţă Lupu. In timpul domniei acestuia, atunci cînd s-a produs invazia lui Constantin Basarab în ţară, o parte dintre boieri au avut o comportare ciudată şi au fost reţinuţi cîtva timp de paşa care comanda oştile turceşti trimise să respingă pe invadatori [105].

---

101 Vezi spiţa alăturată.

102 Foarte probabil ca stolnicul Dumitraşcu Cîrnul din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi tatăl său Lupu spătar să fi fost tot descendenţi din Matiaş Logofăt. Arh. St. Buc. M-rea Neamţ, LXIX/31, 40. Din aceeaşi familie era, probabil, şi Nicoară Cîrnul treti logofătu. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade.*

103 Vezi mai sus p. 4.

104 Neculai Costin, în *Letopiseţele Ţării Moldovei*, ed. a 2-a, M. Kogălniceanu, 1872, p. 19.

105 *Ibidem.*

Nu se poate preciza dacă Neculai Milescu se afla printre ei. E cu mult mai sigur că el însoţise în Ţara Românească pe Gheorghe Ghica Vodă, care în timpul domniei din Moldova îl făcuse spătar. Nu există nici o dovadă că el ar fi locuit în Moldova în vremea lui Ştefăniţă. A avut strînse legături cu fostul domn Gheorghe Ştefan, legături pe care le-a reînnoit probabil în timpul participării la expediţia din Transilvania [106]. în vederea înlăturării lui Rokoczi al II-lea [106]. El credea că fostul domn va obţine iertare sultanului şi va fi adus iarăşi la tronul Moldovei. Probabil la Constantinopol, în calitate de capu-chehae a lui Gr. Ghica a susţinut o astfel de acţiune şi din această cauză mulţi dintre contemporanii săi nu l-au privit cu simpatie.

Descendent dintr-o veche familie sărăcită, ruinat, el însuşi, de pe urma luxului spre care unii membri din această familie erau aplecaţi [107], el nu mai avea nimic bun de aşteptat de la o reîntoarcere în Moldova. Îşi legase soarta de Gheorghe Ştefan şi în ţară oricine putea să-l suspecteze că lucrează în interesul fostului domn. De aceea, el l-a servit pînă la moarte, îndeplinind în interesul lui misiuni diplomatice la diferite curţi din Europa. Sărăcia şi nu ruşinea unui nas tăiat l-a împiedicat să mai revină în Moldova.

---

106 Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei* în *Opere complete*, Bucureşti, 1959, p. 198.

107 Astfel pare să fi fost Constantin Celebi, pe care pare că autorul spiţelor, C. Tufescu îl confunda cu Constantin Basarab Cîrnul. Din cauza sărăciei nici acesta nu a putut face o carieră în Moldova.

ANEXE

Spiţele genealogice ale Mileştilor

Spiţa nr. 1

Gen.				
		?		
I		Matiaş Cîrnul log. 1 = Anghelina[2]		
II	Toader Cîrnul[3]	Nicoară comis	Iane Cîrnul post[3] = Irina[4]	Ieremia post.
III	Teodora = Ioan Movilă	Sofica = Postolache Cristea	Pătraşco treti log. 1 = Marica Cehan	Constantin Celebi (Cîrnul)
IV	Ileana = Miron Costin	Cristea cămănar; Fiică	Gavriil sulger	
V		Toader Cristea; Constandiniţa	Postolache Milescu sp = Catrina f. lui Duca c.	Neculai Milescu spătar
VI	Smaranda =	Ştefan Milescu serdar[5] = Maria	Ion Milescu sp.	?

[1]. Descinde din Crăciun Purcelescu din vremea lui Alexandru cel Bun v. M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. I, p. 241.

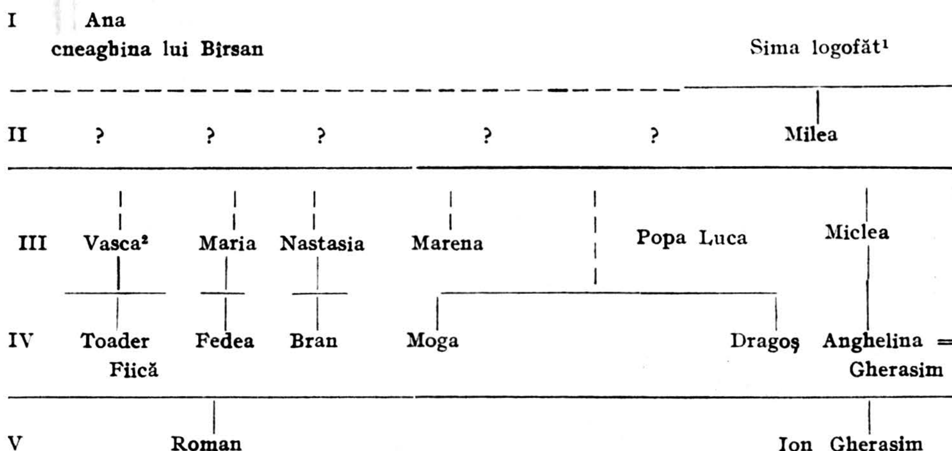
[2]. A treia căsătorie. Vezi ordinea de înşirare a fiilor lui Matiaş log. în doc. din 22 martie 1560 în *Documente privind istoria României*, A. Moldova, sec. XVI, 2, p. 131 — 132.

[3] Din altă căsătorie. Alţi opt fii ai lui Matiaş logofătul din prima şi a doua căsătorie precum şi urmaşii lor au fost lăsaţi la o parte atît din lipsă de spaţiu, cît şi interes.

[4].Irina este sora lui Dumitrache Chiriţă Paleologul postelnic.

[5]. Urmaşii lui Ştefan Milescu sînt: Frangole vameş fiu, Pandele nepot şi Frangole strănepot. Un alt fiu al lui Ştefan Milescu a fost Gheorghe Milescu spătar.

Spiţa nr. 2

În linie feminină familiile Milescu şi Racoviţă Cehan

[1] Este logofătul lui Ştefan al II-lea. Apare în sfatul domnesc între anii 1838 şi 1446.

[2] În generaţia a treia numai Miclea este nepot sigur al lui Sima logofăt. Pentru ceilalţi nu se poate preciza dacă descind din Ana cneaghina lui Bîrsan sau din Sima. Pentru proprietăţile şi descendenţii lui Sima logofăt v. *Documente privind istoria României*, A, Moldova, sec. XIV — XV, vol. I, p. 121, sec. XVI, vol. I. p. 312 (1529 martie 22), vol. II, p. 76—77 (24 martie 1555) şi N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 2, p. 74 (14 febr. 1552).

Satele dăruite lui Sima logofăt erau pe Cuţitna în ţ. Vaslui. Satul Glodeni pe care-l vinde Ion Gherasim este pe Sacovăţ în com. Ţibăneşti acelaşi ţinut. Se pare că urmaşii lui Sima au înfiinţat noi sate purtînd numele unor proprietăţi ale lor. Satele Duşeşti, Glodeni şi Păşcani, pe Cuţitna mai existau la 30 iunie 1735, cînd erau confirmate lui Neculai Racoviţă mare medelnicer. v. Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, p. 115.

LEGENDA

Sate cuprinzînd proprietăți ale familiei Milescu

SCARA

KM. 0 4 8 12 16 KM.

Regiunea înconjurătoare a satului Milești

L'ORIGINE DU CONNÉTABLE NECULAI MILESCU

Résumé

Utilisant un riche matériel documentaire, l'auteur de cette étude est arrivé à compléter et corriger les arbres généalogiques rédigés par l'hobereau moldave, C. Tufescu de Chişinău, vers le milieu du siècle dernier. Il y était question des descendants de Iane le postelnic (grand chambelain de la cour) pendant la seconde moitié du XVI-e siècle. Parmi eux figuraient aussi les membres de la famille Milescu dont faisait aussi partie le célèbre géographe Neculai Milescu.

Pour corriger et compléter la généalogie en discussion, l'auteur de cette étude a entrepris d'amples recherches pour détérminer la position géographique du village de Mileşti, aujourd'hui disparu, et a réussi à établir avec précision l'endroit d'origine de Mileşti, à 13 km au nord de la ville de Vaslui, à côté du village actuel Fereşti. C'est ici que, pendant la première moitié du XVII-e siècle, s'étendaient les domaines de Gavril de Zlătăreşti, le père de Neculai Milescu. Il était le fils de Patraşco, troisième logothète et petit-fils de Iane le postelnic. A son tour, celui-ci était le fils de Matiaş, grand logothète sous le second règne du prince Petru Rareş. Les membres de cette famille avaient le surnom „Cîrnul" (le camus).

En lignée féminine, les Mileşti descendaient de Sima, le logothète du prince Ştefan II. Son fils Milea a été le fondateur du village de Mileşti.

Par une autre lignée féminine, les Mileşti s'apparentaient avec le postelnic Dumitrache Chiriţă, descendant des derniers Paleologues, *despotes* à Mistra en *Péloponèse*, avant l'occupation ottomane. Cette parenté ne permet pas d'affirmer que les Mileşti étaient les descendants d'une famille grecque arrivée de Péloponèse pendant la première moitié du XVII-e siècle. Ils étaient moldaves, apparentés aux principales familles boyardes du pays.

Enfin on détruit aussi la légende selon laquelle N. Milescu aurait organisé un complot contre les princes Ştefan Lupu ou Iliaş Alexandru, raison pour laquelle on lui aurait coupé la nez.

La famille de Milescu s'était ruinée le dernier temps et c'est plutôt à cause de ce fait que l'érudit boyard moldave a essayé de gagner son existence au-delà des frontières du pays.

VIAȚA POLITICĂ DIN ORAȘUL IAȘI ÎN PERIOADA IMEDIAT URMĂTOARE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1918—1921)

DE

ION AGRIGOROAIEI

Perioada cuprinsă între anii 1918—1921 este cunoscută ca o perioadă de puternice frămîntări social-economice și politice, de evenimente cruciale în istoria patriei, de la desăvîrșirea unității statului național și pînă la crearea Partidului Comunist. Factori, asupra cărora nu insistăm aici, au determinat schimbări importante în structura României postbelice. Burghezia și relațiile de producție capitaliste înregistrează o consolidare în timp ce moșierimea și rămășițele feudale se restrîng considerabil. Reformele electorale și agrare —cu toate limitele lor — răspunzînd unor necesități obiective și acordate sub presiunea maselor populare, au avut, în condițiile desăvîrșirii unității statului român, consecințe deosebite pe plan economic și social-politic. Noile posibilități de dezvoltare deschise de unificarea deplină a pieții naționale și reformele înfăptuite au dus la consolidarea burgheziei române [1].

În același timp, clasa muncitoare se dezvoltă considerabil, atît numeric, cît și ca forță conștientă de rolul ce-l are de îndeplinit în societate. Toate acestea au provocat, în cadrul unui complex, din care nu trebuie neglijați nici factorii subiectivi, modificări importante în viața politică a țării.

---

[1] Vezi Aron Petric, *Cu privire la trăsăturile regimului social-politic din România în anii de după 1918*, în „Forum — științe sociale. Cercetări privind istoria României", anul I, volumul VI, 1970, București. La pagina 47 citim: „Creșterea hotărîtoare a ponderei burgheziei explică și tendința manifestată în rîndul unui număr tot mai mare de cercetători istorici de a considera regimul social-politic al României postbelice ca fiind un *regim burghez*, căruia persistența marii proprietăți moșierești și unele resturi de relații feudale *i-au dat o notă specifică, dar nu i-au modificat esența*" (sublinierile noastre).

Configurația partidelor politice și a raporturilor dintre ele s-a schimbat, se constată noi regrupări de forțe politice și, în general, o puternică efervescență în cadrul acestora [2].

Vechiul Partid conservator devenit acum Partidul conservator-progresist, chiar dacă a mai ființat cîțiva ani, practic a încetat să mai joace vreun rol pe arena politică. Se întărește, după o perioadă de transformări, Partidul național-liberal în care crește rolul burgheziei industriale și financiare. Viața politică s-a complicat prin înființarea de noi partide preocupate să-și creeze o anumită bază economică și socială, prin atragerea diferitelor categorii ale burgheziei sau ale țărănimii, considerată în noile condiții ca o importantă masă electorală [3].

În anii imediat următori primului război mondial, în timp ce partidele burgheze treceau printr-un proces de restructurare a forțelor lor, organizațiile muncitorești, Partidul socialist au cunoscut o puternică activizare, care a luat forme din ce în ce mai viguroase. Din documentele programatice, din importantele acțiuni organizate de elementele revoluționare etc., rezultă poziția înaintată a Partidului socialist, rolul său în contextul epocii. Marea majoritate a membrilor săi s-a pronunțat, la sfîrșitul anului 1920 și începutul anului 1921, pentru transformarea Partidului socialist în Partid comunist, pentru adoptarea unei linii consecvent revoluționare. Crearea Partidului Comunist Român în mai 1921, avînd la bază ideologia marxist-leninistă, a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în istoria clasei muncitoare și a patriei noastre.

În ultimii ani au apărut mai multe studii care insistă asupra principalelor trăsături ale vieții politice din România în perioada imediat următoare primului război mondial. Dacă în tratarea fenomenului general, la nivel național, s-au obținut rezultate importante, aspectele locale au fost luate în considerație în mai mică măsură sau chiar neglijate.

În ce privește situația orașului Iași, cercetătorii s-au oprit, cu precădere, asupra aspectului economic, asupra condițiilor de trai și luptei maselor muncitoare de după primul război mondial. Viața politică locală, în întregul ei, a fost insuficient reliefată. Uneori, mișcarea muncitorească locală a fost prezentată numai în contextul situației social-economice, fără a se face legătura necesară cu activitatea celorlalte forțe politice.

Într-un material aflat în curs de apariție [4], ne-am oprit asupra unor aspecte ale mișcării democratice și socialiste din orașul Iași în perioada 1918—1921. *Continuînd* discuția noastră și fără a avea pretenția unei

---

[2] Mircea T. Mușat, *Trăsături ale vieții politice din România în anii luptei pentru crearea Partidului Comunist Român*, în „Anale de istorie" nr. 1, 1971, p. 47.

[3] Ion Agrigoroaiei, *Observații privind programul Partidului național-liberal din perioada 1918—1921*, „An. șt. Univ. Iași", Istorie, tomul XVI, anul 1970, fascicola 1, p. 95—96.

[4] Ion Agrigoroaiei, *Mișcarea democratică și socialistă din orașul Iași în preajma creării Partidului Comunist Român (1918—1921)*, în curs de apariție la „Cercetări istorice", Iași, 1971.

tratări exhaustive, în cele ce urmează ne propunem să evidenţiem alte aspecte ale vieţii politice locale în vederea completării acestui tablou, în vederea întregirii şi particularizării situaţiei politice generale din perioada imediat următoare primului război mondial.

Oraşul Iaşi a constituit, în condiţii de care nu ne ocupăm aici, atît în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cît şi la începutul secolului nostru, centrul unor dispute politice însemnate. Viaţa politică de la Iaşi a cunoscut frămîntări deosebite, în legătură inseparabilă cu diferite curente de idei ale epocii, în legătură cu viaţa politică pe plan naţional, în care s-a integrat în mod activ.

Viaţa politică din oraşul Iaşi a cunoscut o puternică activizare în perioada în care a devenit, timp de aproximativ doi ani (1916—1918) capitală, în urma ocupării unei mari părţi din teritoriul ţării (inclusiv Bucureştiul) de către trupele germane. Autorităţile centrale, cea mai mare parte a cercurilor conducătoare, armata etc., s-au stabilit la Iaşi şi în alte localităţi ale Moldovei.

În anii războiului, la Iaşi au avut loc puternice manifestări care exprimau hotărîrea neclintită a poporului român de a rezista în faţa duşmanului şi de a-şi desăvîrşi unitatea statului naţional [5]. După ce jucase un rol atît de important în unirea din 1859, oraşul Iaşi, devenit pentru o scurtă perioadă capitală a ţării, a participat activ şi la unirea din 1918, primind, pe drept cuvînt, denumirea de „leagăn al celor două Uniri".

În condiţiile grele ale războiului ,cercurile conducătoare au reluat în discuţie problema reformelor anunţate încă înainte de război. După ce în primăvara anului 1917, regele a promis soldaţilor atît pămînt cît şi o mai largă participare la treburile statului, la 20 iulie 1917 s-a procedat la modificarea constituţiei pentru a face posibilă împroprietărirea ţărănimii şi introducerea votului universal. Decretul-lege nr. 3402 dat la Iaşi, în 1918, completat apoi cu alte măsuri legislative, introducea votul universal care, cu toate limitele lui, reprezenta, fără îndoială, un progres faţă de votul cenzitar [6]. „Acordarea votului universal sub presiunea avîntului revoluţionar şi a unor cerinţe obiective de înnoire în sens democratic ce nu mai puteau fi ocolite, a făcut posibilă pătrunderea cu impetuozitate pe scena istoriei a maselor largi muncitoreşti şi ţărăneşti, care *au ridicat probleme noi ce vizau înseşi căile de dezvoltare a ţării*" [7].

Modificarea constituţiei în parlamentul de la Iaşi şi, în general, problema reformelor a dat naştere la discuţii aprinse şi a determinat unele regrupări în cadrul forţelor politice chiar în timpul războiului. Este cunoscută încercarea unor oameni politici de a constitui la Iaşi, la începu-

---

[5] Vezi, pe larg, Aurel L o g h i n, *Iaşul în istoria constituirii statului naţional unitar român*, în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza" din Iaşi", Istorie, tomul XV, anul 1969, fascicola 1.

[6] I. A g r i g o r o a i e i, *op. cit.*

[7] Aron P e t r i c, *op. cit.*, p. 47.

tul anului 1917, *Partidul muncii,* în care au intrat intelectuali cu vederi democratice (dr. N. Lupu, Gr. Iunian ş.a.) precum şi politicieni demagogi ca Gr. Trancu-Iaşi [8] .Tot la Iaşi a luat fiinţă şi a activat, în 1918—1919, *Partidul ţărănesc şi muncitor* în frunte cu Paul Bujor, C. I. Parhon, Ion Borcea ş.a. ce urmărea realizarea unor reforme radicale şi era sincer interesat în îmbunătăţirea situaţiei maselor populare [9]. In cadrul Partidului ţărănesc cu care a fuzionat, gruparea politică de la Iaşi, împreună cu alţi intelectuali şi oameni politici, va constitui aripa de stînga.

O grupare care a jucat un rol important în viaţa politică a ţării în perioada următoare primului război mondial, a fost *Liga poporului* înfiinţată la Iaşi, în aprilie 1918 [10]. După ce în martie 1918, Al. Averescu adresase o scrisoare lui C. Argetoianu şi prof. univ. Matei Cantacuzino în vederea alcătuirii unei grupări politice, la 3 aprilie, la Iaşi, în casa ultimului, s-a constituit Liga poporului.

Cîteva studii recente analizează geneza, programul şi activitatea Ligii şi apoi a Partidului poporului [11]. Subliniem ideea că pe lîngă politicieni reacţionari (Argetoianu, conducătorul de fapt al Ligii), în această organizaţie au mai intrat şi intelectuali, oameni politici care credeau sincer că generalul Averescu, preşedintele Ligii, era omul chemat să realizeze reformele democratice. Printre aceştia se aflau Duiliu Zamfirescu, P.P. Negulescu şi alţii [12]. Liga poporului s-a bucurat de o puternică popularitate, în special pînă la formarea guvernului Averescu, în primăvara anului 1920.

Şi după mutarea la Bucureşti a conducerii Ligii, la Iaşi a existat o organizaţie relativ puternică, bazată pe prestigiul unor profesori universitari ca Matei Cantacuzino, Ion Petrovici, Petru Dragomirescu, D. Alexandrescu. Şi A.C. Cuza a făcut parte din Liga poporului dar s-a retras, spune el, nemulţumit de apropierea dintre Al. Averescu şi Take Ionescu. „Eu — declara A. C. Cuza în şedinţa din 30 decembrie 1919 a Adunării deputaţilor — sînt unul dintre întemeietorii Ligii poporului alături de generalul Averescu... De ce am plecat ?... Am plecat de acolo în ziua

[8] I. Agrigoroaiei, *op. cit.*, passim.

[9] *Ibidem.*

[10] Vezi : *Actul constitutiv al Ligii poporului şi apelul d-lui general Averescu*, Iaşi, 1918 ; Alexandru Oteteli şanu, *Rostul Partidului poporului şi rolul generalului Averescu,* Bucureşti, 1923.

[11] V. Liveanu, *Situaţia politică internă a României în momentul creării Partidului Comunist Român. Sistemul partidelor politice,* în „Studii", nr. 3, 1966 ; E. Popescu, *Crearea Ligii poporului şi activitatea ei pînă în martie 1920,* în „Studii" nr. 2, 1968 ; Gh. I. Florescu, *Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Al. Averescu (martie 1920),* în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", tom. VI, 1969, Iaşi.

[12] E. Popescu, *op. cit.*, p. 344.

cînd d. general Averescu a hotărît să meargă alături de d. Take Ionescu în politică..." [13].

La Iași exista și înainte de război o organizație liberală relativ puternică. Conducerea P.N.L. a luat măsuri în vederea refacerii popularității sale, a adaptării partidului la noile condiții ale României postbelice [14]. A fost reorganizat clubul P.N.L. din Iași și organizația județeană sub conducerea lui Gh. Gh. Mîrzescu, s-au înființat cluburi ale acestui partid în unele localități din apropiere, ca Podu-Iloaiei, Tg. Frumos ș.a. [15].

În această perioadă s-a produs și ruptura politică dintre N. Iorga și A.C. Cuza. A.C. Cuza a patronat organizația „Garda conștiinței naționale" înființată în 1919 și mai apoi (1923) Liga apărării național-creștine, organizații cu caracter ultrareacționar care s-au dedat la acțiuni huliganice, antidemocratice atît în Universitate cît și în afara ei.

Urmărind scopuri antimuncitorești, „Garda conștiinței naționale", cu sprijinul unor autorități locale a creat așa-zisul Partid socialist-național și sindicatele „naționale" [16], cu caracter diversionist. Forțele democratice și socialiste din orașul Iași au demascat, încă de la începutul activității lor, caracterul ultrareacționar, extremist al organizațiilor naționaliste [17].

În orașul Iași au mai activat, în această perioadă, și organizații ale Partidului conservator-progresist și conservator-democrat din care făceau parte, între alții, C. Meissner, Lascăr Antoniu și respectiv Dimitrie A. Greceanu, precum și alte grupări politice burgheze lipsite de orice importanță.

Secțiunea din Iași a Partidului socialist a constituit forța politică cea mai înaintată. Socialiștii ieșeni, în cea mai mare parte elemente revoluționare, au organizat și condus, în anii de avînt revoluționar, demonstrații și manifestații ale muncitorimii ieșene, la care au participat și alte categorii sociale din oraș. Un rol deosebit în această direcție l-au avut frații Gheorghe și Zaharia Tănase, Leon Ghelerter, Petre Constantinescu-Iași, Octav Băncilă ș.a. [18].

În timp ce organizația Partidului socialist se prezenta ca o organizație politică puternică, se observă la Iași, ca și pe plan național, o creștere a numărului organizațiilor burgheze, datorită și noilor posibilități create de votul universal. Referindu-se la perioada postbelică și la partidele burgheze, un autor al vremii scria: „...Astăzi, situația politică la Iași se reduce la o aprigă frămîntare în sînul partidelor. Fiecare din ele încearcă să-și facă mai mulți partizani pentru ca să poată predomina.

---

13 „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților" în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 23 din 24 ianuarie 1920, p. 315.

14 I. Agrigoroaiei, *Observații privind programul P.N.L.*... p. 97.

15 Arhivele statului Iași, Fond Prefectura județului Iași, dosar 6/1920, f. 184.

16 *Ibidem*, Fond Primăria Iași, dosar 186/1919 f. 25 și 53; „Opinia", 19 aprilie 1920.

17 I. Agrigoroaiei, *Mișcarea democratică și socialistă*... passim.

18 *Ibidem.*

Noile şi tinerele partide politice care au luat fiinţă după război încearcă să ocupe locul de frunte", căutînd să înfrîngă vechiul partid național-liberal [19].

Aceste aspecte au ieşit în evidenţă, deosebit de pregnant, cu prilejul alegerilor din 1919 şi, în special, a celor din 1920, organizate pe baza legii electorale [20]. Articolele 2 şi 4 ale decretului-lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1920 fixau, pentru judeţul Iaşi, numărul deputaţilor la 7 şi cel al senatorilor la 3. La aceştia se adăuga senatorul prevăzut de articolul 6 : „În fiecare universitate, profesorii şi agregaţii titulari vor alege, din sînul lor, un senator" [21].

Conform acestor prevederi, alegătorii din circumscripţia judeţului Iaşi erau convocaţi în zilele de 2,3 şi 4 noiembrie 1919 pentru alegerea celor 7 deputaţi şi în zilele de 7 şi 8 noiembrie pentru alegerea celor 3 senatori [22]. Unele aspecte privind alegerile sînt relatate în şedinţa din 27 noiembrie 1919 a Adunării deputaţilor, cu prilejul operaţiunii de validare [23]. În circumscripţia electorală a judeţului Iaşi s-au înscris în alegerile pentru Adunarea deputaţilor, 35262 alegători din care au votat numai 22686. Au fost anulate 6670 voturi [24]. Iniţial s-au înscris, la Iaşi, şapte liste şi anume : 1. Partidul naţional-liberal, 2. Partidul naţional-democrat. 3. Partidul socialist. 4. Lista independentă, 5. Partidul conservator-progresist, 6. Lista „socialiştilor naţionalişti" şi 7. Partidul ţărănesc şi muncitor. S-au retras în preziua sau ziua alegerilor, lista Partidului socialist (fapt ce s-a petrecut în întreaga ţară, ca urmare a indicaţiilor date de conducerea partidului) şi lista independentă. De asemenea, din motive asupra cărora nu ne oprim aici, s-au abţinut de la alegerile din 1919, Liga poporului şi Partidului conservator-democrat.

---

[19] Ioan Dafin, *Iaşii cultural şi social*, vol. II, Editura Viaţa românească, Iaşi, 1929, p. 214.

[20] Cu titlu informativ, reproducem aici un exemplu de modul în care se organizau alegerile în oraşul Iaşi, în condiţiile votului cenzitar. În urma dizolvării Adunărilor legiuitoare prin decretul nr. 940 din 25 aprilie 1918, trebuiau organizate noi alegeri. În acest scop, Comisia interimară a oraşului Iaşi a convocat colegiile electorale pentru diferite zile ale lunii mai (iunie—stil nou) 1918. Erau convocaţi alegătorii colegiului I şi II — senat, pentru a alege 2, respectiv 3 senatori, şi alegătorii colegiului III-senat pentru a alege 13 delegaţi. Alegătorii colegiului I şi II-deputaţi, erau convocaţi pentru alegerea a 4 şi respectiv 6 deputaţi iar cei ai colegiului III-deputaţi „cu vot direct din comuna şi judeţul Iaşi împreună cu delegaţii aleşi de alegătorii cu vot indirect ai acestui colegiu" erau convocaţi pentru a alege 1 deputat. Erau, de asemenea, convocaţi alegătorii colegiului universitar pentru a alege un senator. (Arhivele statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dosar 145/1918, f. 1).

[21] *Decretul-lege electorală şi instrucţiunile privitoare la aplicarea ei*, Imprimeria statului, Bucureşti, 1919.

[22] Arhivele statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dosar 195/1919, f. 299.

[23] „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor", în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 6 din 3 decembrie 1919.

[24] *Ibidem*, p. 50. Observaţii privind prezentarea la alegeri, raportul dintre înscrişi şi votanţi ş.a. se fac mai jos, în legătură şi cu alegerile din 1920.

Rezultatul alegerilor a fost favorabil, numai în parte, pentru liberali. Din cele şapte locuri pentru Cameră, ei au obţinut trei locuri (Gh. Gh. Mîrzescu, Eugen Herovanu, Constantin G. Toma). Partidul naţionalist-democrat a obţinut două locuri (A. C. Cuza şi Ioan Ţincoca) iar Partidul conservator-progresist şi Partidul ţărănesc şi muncitor cîte un loc (Lascăr Antoniu şi respectiv Paul Bujor)[25]. Alegerile au arătat lipsa oricărei popularităţi a „socialiştilor naţionalişti", singura listă care n-a obţinut nici un loc în Cameră. La Iaşi, liberalii aveau o organizaţie relativ puternică, dar nu este mai puţin adevărat că ei au săvîrşit în alegeri şi abuzuri. „... Alegerile de la Iaşi — arăta un deputat în Cameră — în ceea ce priveşte Partidul liberal, au un mare cusur : nu sînt de loc curate, dată fiind frauda ce s-a făptuit, fie sub formă de corupţiune, fie sub formă de substituire de persoane". Deputatul, care cerea invalidarea în bloc a listei liberale de la Iaşi, prezenta Camerei cazuri concrete privind asemenea abuzuri. El continua : „Sistemul concentrărilor... a fost o adevărată teroare la Iaşi. Toţi sătenii bănuiţi ca ostili liberalilor erau imediat concentraţi[26]. Iar A. C. Cuza declara, adresîndu-se liberalilor : „Datorită numai faptului acestuia că aţi stat la putere un an de zile, înainte de alegeri, aţi putut intra 100 în această Adunare"[27]. În cele din urmă, deşi s-au comis ilegalităţile amintite, deputaţii liberali din Iaşi au fost validaţi[28].

Printre deputaţii aleşi la Iaşi în 1919 se aflau şi intelectuali ataşaţi de popor, ce militau pentru aplicarea unei reforme largi democratice, ca Paul Bujor şi Eugen Herovanu. Cîţiva ani mai tîrziu îl vom găsi pe prof. univ. Eugen Herovanu alături de alţi intelectuali ieşeni apropiaţi de mişcarea muncitorească[29].

Alegerile din mai 1920 au prilejuit, la Iaşi, o dispută mult mai aprinsă decît cele din 1919. Se observă o creştere a numărului grupărilor politice burgheze faţă de alegerile anterioare, oglindind situaţia existentă pe plan naţional. „...Înregistrînd tabloul pe care îl prezintă actualmente la Iaşi listele de candidaţi — scrie ziarul „Opinia" — nu putem să nu vedem în el un indiciu sigur al descompunerii organismelor noastre politice şi o afirmare morbidă a unor veleităţi personale... În credinţa noastră, astfel de întîmplări nu sînt de natură să servească interesul public cu adevărat"[30]. La un moment dat, în campania electorală participau *11 liste : Partidul poporului*, conservator-progresiştii, liberalii, ţărăniştii, naţionaliştii lui A. C. Cuza, Blocul evreiesc, o listă

---

[25] *Ibidem*, p. 52.

[26] *Ibidem*, p. 51.

[27] *Ibidem*, p. 55 (În urma primelor alegeri desfăşurate pe baza legii votului universal, Partidul liberal a obţinut numai 103 de mandate, în timp ce Partidul naţional român a obţinut 205 iar ţărăniştii 130 mandate. Vezi Marcel Ivan, *Evoluţia partidelor noastre politice în cifre şi grafice, 1919—1932*, Sibiu s.a. p. 26).

[28] *Ibidem*, p. 56

[29] A. Kareţchi, L. Eşanu, G. Tudoran, *Iaşi — mărturii ale luptei revoluţionare*, Iaşi, 1969, p. 19.

[30] „Opinia", 7 mai 1920.

dezident-averescană, două liste independente, o listă a meseriașilor și lista Partidului socialist [31]. Pe parcurs au intervenit anumite schimbări, regrupări ; în alegerile de deputați în circumscripția județului Iași din 25, 26 și 27 mai 1920, s-au prezentat 10 liste [32].

S-au realizat unele alianțe, atît în județul Iași ca și în alte județe sau pe plan național. Astfel, la Iași, candidații Partidului poporului (Al. Averescu) au format listă comună cu cei ai Partidului conservator-democrat (Take Ionescu) [33]. A fost alcătuită și la Iași o listă a Federației democrației național-sociale, în care erau înscriși pentru Cameră, N. Iorga, Paul Bujor, N. Costăchescu ș.a. [34]

Organizația locală a Partidului socialist a desfășurat o activitate deosebită în campania electorală din primăvara anului 1920 [35]. În lista socialiștilor ieșeni erau înscriși conducători revoluționari, exponenți ai intereselor maselor muncitoare ca : Gheorghe Tănase, Ghelerter, Petre Costantinescu-Iași, Octav Băncilă ș.a. In ciuda măsurilor luate de autorități în vederea impiedicării propagandei socialiste, candidații socialiști au organizat numeroase adunări și manifestații electorale atrăgîndu-și simpatia atît a muncitorimii cît și a altor categorii sociale.

Conform datelor oficiale, în alegerile din circumscripția județului Iași din 25,26 și 27 mai pentru Adunarea deputaților, s-au înscris 37.046 alegători, din care au votat 29.170. Au fost anulate 2.760 voturi [36]. Din cele 10 liste prezentate, trei au reușit să obțină unul sau mai multe mandate. Lista nr. 9 a guvernului a obținut 5 mandate (Petru Dragomirescu, Ioan Petrovici, Henri G. Sutzu, Sava Popovici și Neculai Cănănău, ultimul de la takiști) [37]. Celelalte două liste care au obținut cîte un mandat au fost lista nr. 1 a Partidului socialist (Gheorghe Tănase) și lista nr. 4 a liberalilor (Gh. Gh. Mîrzescu) [38]. Așa cum am mai arătat, considerăm că socialiștii ieșeni au înregistrat un succes în alegerile din mai 1920. În afara listei guvernului, lista socialiștilor a întrecut toate celelalte liste în ce privește numărul voturilor obținute. Partidul socialist a obținut, la

---

[31] *Ibidem*, 6 și 7 mai 1920.

[32] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaților", ședința din 23 iunie 1920, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 4 din 26 iunie 1920, p. 19.

[33] „Opinia", 29 aprilie 1920.

[34] *Ibidem*, 25 aprilie 1920. Vezi și Z. Ornea, *Țărănismul*, Editura politică, București 1969, p. 38—39.

[35] Vezi pe larg, I. Agrigoroaiei, *Mișcarea democratică și socialistă...*

[36] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaților", ședința din 23 iunie 1920, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 4 din 26 iunie 1920, p. 19.

[37] Arhivele statului Iași, Fond Primăria Iași, dosar 203/1920 f. 112. (În alegerile pentru Senat au reușit toți candidații guvernului : Matei Cantacuzino, D. Alexandrescu, D. A. Greceanu, ultimul de la takiști. Vezi „Opinia", 2 iunie 1920. În urma omorîrii lui D. A. Greceanu într-un atentat din Senat, pentru locul rămas vacant s-au organizat noi alegeri la 15 și 16 februarie 1921, fiind ales Mihai Negruzzi. Arhivele statului Iași, Fond Primăria Iași, dosar 203/1921, f. 81—82).

[38] *Ibidem*.

Iaşi, 22.464 voturi (ca masă electorală) în timp ce liberalii au obţinut 18.393 voturi, Federaţia 15.390, Blocul evreiesc 14.120 etc [39].

Gh. Tănase a obţinut 3306 voturi, în timp ce liberalul Gh. Gh. Mîrzescu a obţinut 3.184 voturi [40]. Dacă avem în vedere şi abuzurile săvîrşite în alegeri, măsurile luate de autorităţi, succesul socialiştilor ieşeni ne apare şi mai pregnant. Ei şi-au adus contribuţia la succesul general al Partidului socialist care a obţinut în alegerile parlamentare din 1920, 20 de mandate în Cameră.

Rezultatul alegerilor din Iaşi, din mai 1920, mai au şi o altă semnificaţie. A fost înfrîntă, nereuşind să obţină nici un mandat, gruparea naţionalistă a lui A. C. Cuza. Dacă la aceasta mai adăugăm şi faptul că printre deputaţii listei guvernului se aflau şi intelectuali de prestigiu, care credeau sincer că guvernul Averescu va aplica reformele democratice, putem aprecia, în condiţiile succesului obţinut de socialişti, că alegerile au constituit, în anumite limite, un succes al forţelor democratice. De la trei deputaţi din Iaşi în 1919 liberalii au trebuit să se mulţumească cu unul singur, iar naţionaliştii lui A. C. Cuza au fost complet înfrînţi (în 1919 ei obţinuseră două mandate). Se observă şi la Iaşi o scădere a prestigiului vechiului partid conservator, denumit acum Partidul conservator-progresist. De la 14.827 voturi şi un loc de deputat în 1919, la numai 4172 voturi în mai 1920 şi nici un deputat din judeţul Iaşi [41].

Alegerile din Iaşi, din perioada imediat următoare războiului, concretizează anumite aspecte politice generale. Se observă o înmulţire a grupărilor politice burgheze, o întărire a Secţiunii Partidului socialist, se manifestă consecinţele pozitive ale reformei electorale în sensul atragegerii unor pături mai largi la viaţa politică. Acest proces nu s-a realizat dintr-o dată şi nici integral, manifestîndu-se şi limite izvorîte din caracterul de clasă al sistemului politic.

Tabelul următor, deşi oglindeşte mai ales aspectele cantitative, oferă, totuşi, date semnificative privind participarea la alegerile parlamentare din 1919 şi 1920 [42].

Toate datele au un caracter relativ dacă avem în vedere abuzurile, ilegalităţile săvîrşite în alegerile acelor vremuri. Cu această rezervă, putem desprinde unele concluzii. In alegerile din 1919, la Iaşi ca şi în întreaga ţară, s-a înregistrat, deşi legea prevedea votul obligator, un număr mare de absenţi (aproape 13 mii, la Iaşi) şi un număr mare de voturi

---

[39] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaţilor", şedinţa din 23 iunie 1920, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 4 din 26 iunie 1920, p. 19; G. T. P a l l a d e, *Efectele votului universal în România*, în „Viaţa românească", vol. LI, 1922, p. 377.

[40] Arhivele statului Iaşi, Fond Primăria Iaşi, dosar 203/1920, f. 112.

[41] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaţilor", în „Monitorul oficial", partea a III-a nr. 6 din 3 decembrie 1919, p. 52; nr. 4 din 26 iunie 1920, p. 19; G. T. P a l l a d e, *op. cit.* p. 369 şi următoarele.

[42] *Ibidem.*

Nr. crt.	Număr de alegători și voturi	Alegerile din 1919		Alegerile din 1920	
		Județul Iași	Total (fără Banat și Transilvania)	Județul Iași	Total (fără Banat și Transilvania)
1	Alegători înscriși	35 262	1 294 295	37 046	1 310 070
2	Alegători votanți	22 686	872 979	29 170	1 100 310
3	Voturi nule	6 670	276 404	2 760	97 555
4	Votanți la % față de înscriși	64,3	67,4	78,7	83,9
5	Voturi nule la % față de votanți	29	31	9,4	8,8

nule. Din 35.262 alegători înscriși, numai 16.016 cetățeni și-au exercitat corect dreptul de vot. În afară de abuzurile amintite, aceste cifre se explică și prin lipsa de experiență a alegătorilor, prin dezorientarea în fața apariției noilor grupări politice și prin obținerea unor partide (Partidul socialist, Liga poporului) de la alegeri [43].

În alegerile din mai 1920, chiar dacă numărul alegătorilor înscriși nu a crescut cu mult față de 1919 (cu 1784), numărul votanților a crescut cu aproape 6.500 iar numărul voturilor nule a scăzut considerabil. Această tendință poate fi urmărită și în continuare. Astfel, în alegerile din martie 1922 în județul Iași au votat 32.562 cetățeni cu aproape 10.000 mai mulți decît în 1919 iar voturile nule practic au dispărut (numai 0,1%) [44].

Aceste date, deși relative, evidențiază, pe de o parte, progresele înregistrate în comparație cu votul cenzitar, iar pe de altă parte, limitele noului sistem electoral care, în practică, nu avea un caracter *deplin* universal.

Cele cîteva aspecte discutate aici încearcă să completeze tabloul orașului Iași, din anii imediat următori primului război mondial. Studierea vieții politice locale confirmă caracterizările făcute situației politice generale a țării, din perioada respectivă, și, în același timp, scoate la iveală existența anumitor particularități.

In orașul Iași, ca și pe plan național, Partidul socialist a constituit forța politică cea mai înaintată; secțiunea socialistă ieșeană a desfășurat o intensă activitate. Elementele revoluționare au organizat și condus, în anii de avînt revoluționar, numeroase acțiuni revendicative, demonstrații, manifestații ale muncitorimii ieșene, la care au participat și alte categorii sociale. Mișcarea democratică ieșeană s-a dezvoltat în acea perioadă, cuprinzînd și un mare număr de intelectuali de prestigiu, profesori uni-

---

43 G. T. Pallade, *op. cit.*, p. 371.
44 *Ibidem*, p. 380.

versitari. Mişcarea socialistă şi democratică a demascat cu hotărîre caracterul ultrareacționar, diversionist al activității organizațiilor naționaliste, de dreapta ce luau ființă atunci la Iași.

Se constată și la Iași consecințele reformei electorale în sensul atragerii unor categorii sociale mai largi la viața politică, precum și fenomenul de creştere a numărului de formațiuni politice. Ca şi în întreaga țară, conservatorii își pierd din influență în timp ce liberalii după o scurtă perioadă de reorganizare, vor dispune aici de o organizație, destul de puternică.

O problemă care preocupa grupările politice ieşene — și nu numai pe ele — și care se cerea grabnic rezolvată era aceea a refacerii orașului. La sfîrşitul primului război mondial, Iaşul se găsea într-o situație deosebit de grea [45]. Au fost întreprinse unele acțiuni în vederea refacerii sale dar realizarea lor era îngreuiată de lipsa de fonduri sau de dezinteresul manifestat de organele centrale [46].

De la tribuna Camerei, deputatul socialist al Iaşului, Gh. Tănase demasca atitudinea de nepăsare a autorităților față de orașul care a suferit mult în timpul războiului : „Fiind lipsit de fonduri proprii necesare refacerii și uitat de guvern, străzile, școlile și, în genere, toate edificiile publice sînt într-o stare intolerabilă și improprii întrebuințării. Este o datorie imperioasă pentru guvernul României de a da tot sprijinul financiar și material necesar refacerii județului Iași, atît capitalei cît și comunelor sale, căci în zilele cele mai grele ale războiului el a fost centrul de comandă, de refacere, de cantonament şi de incartiruire al armatelor și populația nevoiașă din acele ținuturi a avut de îndurat cele mai grele încercări“ [47]. În timp ce pentru București — arăta un alt deputat ieșean — se găsesc sumele necesare pentru a se clădi palate întregi în doi și trei ani, pentru Iași nu se găsesc sumele necesare pentru a se termina clădirea Palatului de justiție [48].

Iaşul suferea din cauza lipsei de alimente și a combustibilului iar autoritățile centrale nu luau măsuri eficace pentru aprovizionarea corespunzătoare a orașului [49]. Se arăta în Cameră că orașul „duce lipsă de pîine“

---

[45] A. Loghin, I. Agrigoroaiei, Em. Bold, *Iaşul contemporan*, Iaşi, 1969, p. 9 și următoarele.

[46] Statul datora orașului Iași suma de 48.409.485,48 lei cu titlul de despăgubire pentru distrugerile suferite în timpul războiului. Guvernul a avansat, în 1919, 4 milioane lei la care s-au adăugat apoi unele fonduri cu totul insuficiente. Se aprecia că numai pentru refacerea străzilor, aflate într-o stare de completă degradare erau necesare 50 milioane lei, mai mult decît întreaga despăgubire pe care trebuia s-o primească orașul atunci (*Cum a fost refăcut Iaşul*, Culegere de acte și documente... Iași, s.a.).

[47] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaților“, ședința din 20 iulie 1920, în „Monitorul oficial“, partea a III-a, nr. 24 din 22 iulie 1920, p. 395—396.

[48] Ibidem, ședința din 27 ianuarie 1921, în „Monitorul oficial“, partea a III-a, nr. 25 din 1 februarie 1921, p. 578.

[49] Lipsa combustibilului stînjenea buna funcționare a Universității. Valeriu Pușcariu scria într-un articol din ziarul „Opinia“: „Obiceiul, căpătat de la război încoace ca Universitatea să nu-și înceapă cursurile, din cauza lipsei de

ca urmare a speculei și contrabandei „ce se face neîntrerupt... și uneori cu concursul persoanelor cu funcțiuni de stat" și a măsurilor oficiale care opresc aprovizionarea Moldovei cu grîu din Oltenia și Muntenia [50].

În aceeași perioadă (sfîrșitul anului 1919), deputatul liberal Gh. Gh. Mîrzescu, cu îngrijorare, atrăgea atenția asupra consecințelor acestei situații, în condițiile puternicei mișcări socialiste: „La Iași... membrii Comisiei interimare, din cauza lipsei sau scumpetei pîinii, au fost acum două zile ultragiați de un grup de muncitori sindicaliști și amenințați a fi depărtați cu violență din primărie pentru a instala pe primarul lor, pe socialistul O. Băncilă" [51].

Temerile deputatului liberal erau justificate. Reprezentanții muncitorimii ieșene legau strîns acțiunea de refacere, de asanare a orașului, de anumite transformări politice în sensul democratizării organelor locale ale puterii de stat. În 30 septembrie 1920, Comisia locală a sindicatelor a adresat Comisiei interimare a Iașului un memoriu [52], în care-și exprima nemulțumirea pentru modul de refacere a orașului și cerea noi alegeri comunale: „Muncitorimea ieșeană... în fața atitudinii abuzive a organelor comunale care satisfac numai interesele și nevoile privilegiaților de pe străzile centrale iar mahalalele și străzile mărginașe zac în întuneric și sînt lipsite de apă și de drumuri viabile necesare existenței locuitorilor,... cere cu insistență alegerile comunale pentru ca în fruntea comunei să vie un consiliu cetățenesc iar nu o comisie hărăzită de către guvern care lucrează fără răspundere și fără temei".

Chiar dacă unii edili erau bineintenționați, ei nu aveau, în afară de sumele necesare, nici continuitate în activitatea lor. Interesele politicianiste au creat greutăți mari refacerii și dezvoltării orașului. Perioada 1918—1921 a însemnat și pentru Iași o instabilitate a consiliilor comunale ca urmare a centralismului excesiv, a dependenței de puterea executivă centrală. Așa cum remarca presa, „oropsitul nostru tîrg a suferit cel mai mult de pe urma instabilității comunale și a dependen-

---

combustibil necesar încălzitului, se repetă și anul acesta... Ministerele de comunicație și refacere n-au găsit, din aprilie pînă acum, soluția aprovizionării Universității cu țițeiul necesar..." („Opinia", 29 octombrie 1920). În articolul intitulat *S-a închis Universitatea*, Demostene B o t e z scria cu amărăciune și indignare: „Autoritățile anunță cu o simplitate candidă închiderea Universității din Iași, din lipsă de combustibil... Nu se pot aduce lemne și țiței pentru Universitate în țara în care săptămînal se fac serbări festive cu trenuri speciale, cu șiruri întregi de trenuri speciale. Este ceva de neînchipuit... O, de ce nu-i Universitatea vară primară c-un ministru?!" („Opinia", 5 noiembrie 1920).

[50] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaților", ședința din 11 decembrie 1919, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 10 din 13 decembrie 1919, p. 88—89.

[51] Ibidem, ședința din 24 decembrie 1919, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 20 din 16 ianuarie 1920, p. 257.

[52] Memoriul era semnat: „În numele muncitorimii ieșene, secretarul Comisiei locale și al Secțiunii socialiste din Iași, (ss) G. Tănase, deputat". Arhivele statului Iași, Fond Primăria Iași, dosar 186/1920; f. 78.

ţei primarului de guvern... La noi primarul este al guvernului şi se schimbă o dată cu acesta. Nici un primar nu poate termina o operă mai de seamă pentru că stă prea puţin, iar succesorul său are alte planuri şi alte concepţii...“ [53].

După ce în timpul războiului, populaţia a înfruntat numeroase greutăţi, era nevoită să suporte acum şi o parte însemnată din sumele destinate refacerii. Avînd în vedere sumele insuficiente primite de la organele centrale, autorităţile locale au mărit taxele comunale existente, au creat noi taxe în vederea acoperirii cheltuielilor de refacere a oraşului [54]. În aceeaşi perioadă, unele personalităţi politice cu orientare democratică, au susţinut, cînd au avut prilejul şi cu cît le-a fost în putinţă, refacerea Iaşului. Astfel, în şedinţa din 25 februarie 1920, Adunarea deputaţilor a adoptat legea prezentată de ministru de interne dr. N. Lupu, pentru deschiderea de credite suplimentare (300.000 lei) şi acordarea unui împrumut (în valoare de 400.000 lei) Casei spitalelor şi ospiciilor Sf. Spiridon din Iaşi [55]. În ziua următoare, a fost adoptat proiectul de lege depus de ministru instrucţiunii şi cultelor, I. Borcea, pentru deschiderea, pe exerciţiul 1919—1920, a unor credite suplimentare extraordinare de 6.959.620,58 lei din bugetul statului. Din această sumă, o parte era destinată şcolilor şi Universităţii din Iaşi [56].

Cu toate aceste eforturi, refacerea oraşului Iaşi, legată în special de fondurile locale, nesusţinută în măsură suficientă de guvern, s-a desfăşurat anevoios. Au trebuit să treacă peste 5 ani de la terminarea războiului, pentru ca, în linii generale, viaţa oraşului să reintre în normal [57]. Viaţa economică a oraşului a cunoscut, între cele două războaie mondiale, o oarecare dezvoltare. Această dezvoltare a avut însă un caracter lent ; înfăţişarea generală a Iaşului nu a suferit schimbări radicale în raport cu perioada anterioară primului război mondial.

După insurecţia naţională antifascistă, în contextul politicii economice a partidului şi statului nostru, de dezvoltare a tuturor regiunilor ţării, oraşul Iaşi a cunoscut un avînt fără precedent. Refacerea oraşului, distrus în mare parte în anii celui de-al doilea război mondial, nu a avut în vedere numai atingerea nivelului antebelic ci dezvoltarea armonioasă, multilaterală, transformarea lui într-un puternic centru industrial şi cultural.

---

[53] „Opinia“, 5 septembrie 1920.
[54] A. Loghin, I. Agrigoroaiei, Em. Bold, *op. cit.*, p. 27—38.
[55] „Monitorul oficial“, partea a III-a, nr. 44 din 25 febr. 1920, p. 675.
[56] Ibidem, nr. 47 din 28 februarie 1920, p. 750—752.
[57] A. Loghin, I. Agrigoroaiei, Em. Bold, *op. cit.*, p. 30.

LA VIE POLITIQUE DE LA VILLE DE IASSY IMMÉDIATEMENT APRÈS LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE (1918—1921)

Résumé

Le période qui s'est écoulée entre 1918 et 1921 est connue, dans l'histoire de la Roumanie, comme une période fortement agitée au point de vue social-économique et politique.

Les chercheurs se sont arrêtés, en ce qui concerne la situation de la ville de Iassy, spécialement sur l'aspect économique et sur la lutte des masses ouvrières durant cette période. On a peu étudié la vie politique locale, dans son ensemble.

Dans le présent article, l'auteur se propose de relever certains aspects de la vie politique locale, afin de compléter et de particulariser la situation politique générale de la période 1918—1921. On y souligne l'activité des forces démocratiques, le rôle avancé du mouvement socialiste local. On a également en vue la position de certaines forces politiques locales envers la construction et le développement de la ville de Iassy immédiatement après la première guerre mondiale.

PLANUL YOUNG ȘI ROMÂNIA (I)

DE

EM. BOLD

În cei cinci ani de aplicare a planului Dawes (1924—1929), anuitățile fixate de experți au fost achitate cu regularitate de către Germania. La aceasta a contribuit, în cea mai mare măsură, ajutorul financiar acordat Reichului ca și afluxul de capitaluri străine care au invadat piața germană. Avîndu-se în vedere faptul că planul Dawes avea un caracter provizoriu, că Germania trăia mai mult din împrumuturi, că în cursul anului 1928 semnele crizei economice se făceau simțite și se puteau produce perturbații în sistemul de plăți a reparațiilor, că țările debitoare Statelor Unite ale Americii erau somate să-și achite datoriile de război fără ca americanii să fi acceptat vreo legătură între ele și reparații, că asupra reparațiilor germane ca și asupra celor orientale plana încă incertitudinea, toate acestea au constituit condiții pentru cercurile politice și financiare din statele occidentale să elaboreze un nou sistem al plăților. În acest sens, au fost inițiate discuții care au început în toamna anului 1928 și au ținut pînă în 1930, avînd drept rezultat acceptarea unui nou plan al reparațiilor cunoscut sub numele de planul Young.

La întocmirea și aplicarea noului plan s-au ivit, ca și în reuniunile trecute, discuții controversate și, în multe cazuri, ele au fost penibile. Divergențele dintre țările interesate s-au manifestat și de această dată cu intensitate iar compromisurile la care s-a ajuns ca și concesiile făcute Germaniei au netezit calea spre desființarea sigură a sistemului de reparații. În afară de aceasta, la cele două conferințe de la Haga în care s-a discutat și aprobat planul Young, atitudinea marilor puteri față de revendicările țărilor mici, printre care și România, nu s-a deosebit, în esență, de cea manifestată la Conferința păcii sau la cea a planului Dawes. Deosebirea dintre țările cu „interese generale“ și cele cu „interese limitate“ s-a menținut. Au fost încurajate, în mare măsură, țările învinse și

politica revizionistă a acestora, în dauna ţărilor mici şi mijlocii, susţinătoare a sistemului tratatelor de pace. Totodată, ţările mici au fost excluse din conducerea Bănici reglementelor internaţionale creată, în locul Comisiei reparaţiilor, de planul Young. În sfîrşit, s-au acceptat unele hotărîri care anulau importante garanţii politice şi economice din cuprinsul tratatelor de pace de la Paris.

Menţionăm faptul că referirile asupra conţinutului planului Young ca şi asupra consecinţelor aplicării lui sînt sumare, atît în literatura recentă de istorie universală contemporană [1], cît şi în cea românească [2]. De asemenea, poziţia ţărilor mici faţă de planul Young şi, în special, cea a României nu este cunoscută decît în linii generale. Documentaţia inedită din arhivele principale din Bucureşti (Arhiva Ministerului de externe, Arhiva istorică centrală, cea a Ministerului de finanţe sau a Băncii naţionale a R.S.R. etc), documentele şi discursurile aparţinînd lui Nicolae Titulescu, publicate în 1967 [3] şi alte surse [4] ne-a oferit prilejul să aprofundăm unele laturi ale relaţiilor internaţionale determinate de noul sistem al reparaţiilor şi să aducem o contribuţie la cunoaşterea activităţii diplomatice româneşti desfăşurată între anii 1928—1930. Această activitate, condusă cu abilitate de N. Titulescu, a avut în vedere nu numai obţinerea unui spor de compensaţii materiale ci, în mod special, s-a desfăşurat pentru apărarea suveranităţii şi independenţei naţionale, ameninţată uneori de unele puteri mari ca şi de statele revizioniste.

---

[1] Gilbert Badia, *Histoire de l'Allemagne contemporaine*, 1917—1962, Tome premier, Editions Sociales, Paris, 1962; G-M. Gathorne-Hardy, *Histoire des événements internationaux de 1920 à 1939*, Traduit de l'anglais, P.U.F., Paris, 1946; Maxime Mourin, *Histoire des nations européennes*, I, *De la première à la deuxième guerre mondiale* (1918—1939), Payot, Paris, 1962; Maurice Baumont, *La faillite de la paix*, I, *De Rothondes à Stresa, 1918—1930*, 4-e édition, P.U.F., Paris, 1960; J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Librairie Dalloz, 3-e édition, 1962; Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Tome VII, *Les crisis du XX-e siècle*, I, *de 1914 à 1929*, Hachette, Paris, 1957; Georges Bonnet, *Le Quai d'Orsay sous trois républiques*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1961 etc.

[2] I. M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Edit. ştiinţifică, Buc., 1966; C. Murgescu, *Nicolae Titulescu and the question of economic relations between states*, în „Revue roumaine d'histoire", Nr. 3, 1966; I. M. Nonu, *Reglementarea datoriilor interaliate şi a reparaţiilor după primul război mondial şi contribuţia României pe acest tărîm de Nicolae Titulescu*, Asociaţia de drept internaţional şi relaţii internaţionale, „Buletin de studii şi referate", Nr. 10 (17), 1969.

[3] Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, Buc., 1967; Idem, *Discursuri*, Edit. ştiinţifică, Buc., 1967.

[4] G. G. Mironescu, *Cuvîntări*, Buc., 1931; Idem. *Rezolvarea problemei reparaţiilor şi a optanţilor*, în „Independenţa economică", Nr. 2, an. XIII, 1930; *Acordurile încheiate la Haga şi semnate la Haga la 20 ianuarie 1930 şi la Paris la 28 aprilie 1930*, Imprim. statului, Buc., 1930; G. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României şi împrumuturile contractate*, 1823—1933, Buc., 1934.

Semnele crizei reparațiilor, intuite cu mult înainte de unii economiști [5], au început să apară încă la sfîrșitul anului 1927 și începutul anului 1928. Criza reparațiilor coincide cu cea de supraproducție care, după cum se știe, a creat cele mai mari perturbații în sistemul economic capitalist de-a lungul anilor 1929—1933. Faptul ca atare a îngrijorat cercurile politice și financiare din Europa și America care considerau că, într-o asemenea situație, ajutorul acordat Germaniei prin planul Dawes s-ar compromite, după cum s-ar compromite și sistemul complicat al reparațiilor. Diverse propuneri, fie din partea cercurilor politice germane, fie din partea celor americane sau engleze aveau drept scop o revizuire a planului Dawes și, în general, o reducere a sumei fixată anterior la Londra.

Gustav Stresemann, ministrul de externe german, conștient de repercusiunile declanșării unei crize economice pentru țara sa, solicita, împreună cu alții, o revizuire substanțială a problemei reparațiilor [6] în favoarea Germaniei. El declara ziariștilor, în noiembrie 1928, că Germania trăia din împrumuturi și că dacă s-ar produce o criză și americanii și-ar retrage creditele lor pe termen scurt, „aceasta va fi falimentul“ [7] economiei germane.

La rîndul său, Gilbert Parker, comisarul general al reparațiilor, îngrijorat de soarta capitalurilor americane plasate în Germania, s-a pronunțat în favoarea revizuirii planului Dawes. Pentru comisarul general al reparațiilor, planul Dawes nu constituia, nici prin intenții și nici în fapt, un mijloc eficient și perpetuu al problemelor financiare rămase de pe urma războiului, ci, dimpotrivă, după cum opina el, aplicarea lui a fost necesară numai pentru a restabili încrederea între învinși și a netezi calea spre un acord final [8]. Pentru a fi mai convingător, el declara că în scurt timp se va declanșa o criză economică ce va avea pentru Germania o gravitate atît de mare încît va pierde „tot ce a cîștigat în ultimii patru ani“ [9], prin planul Dawes. El susținea că încă în perioada de prosperitate se putea proceda la revizuirea sumei de plată a Germaniei ca și la ajustarea planului Dawes.

Propunerile lui au fost înfățișate cu ocazia unor vizite pe care le-a întreprins, în aprilie-mai 1928, în Franța, Anglia și Italia. În capitalele acestor țări, Gilbert Parker a încercat să demonstreze că în curînd orice transfer de sume din Germania către aliați va deveni imposibil dacă nu se procedează la o revizuire a sistemului de reparații. Propunerile lui

---

5 John M. Keynes prevăzuse ca „probabilă“ o nouă criză a reparațiilor nu mai tîrziu decît anul 1928—1929 (v. Etienne Weill-Raynal, *Les réparations allemandes et la France*, vol. III, Nouvelles Editions Latines, Paris, 1947, p. 402.

6 *Ibidem*, p. 393.

7 Gilbert Badia, *La fin de la République allemande*, 1929—1933, Editions Sociales, Paris, 1958, p. 11.

8 G-M. Gathorne-Hardy, *op. cit.*, p. 262.

9 Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, III, p. 401.

Gilbert Parker privind revizuirea sistemului de reparații constau în reducerea datoriei germane la cca. 50 miliarde franci francezi, din care jumătate trebuia repartizată Statelor Unite ale Americii pentru achitarea întregii sale creanțe de război asupra Europei ; cealaltă jumătate ar urma să se împartă între statele creditoare în conformitate cu cotele stabilite în ianuarie 1925 la conferința de la Paris [10].

Propunerile lui Gilbert Parker nu puteau să convingă Anglia, Franța și Italia de necesitatea revizuirii sistemului reparațiilor în acest mod. Era prea evidentă grija acestuia pentru soarta împrumuturilor americane făcute Europei și, în special, Germaniei. De asemenea, reducerea reparațiilor la jumătate nu era convenabilă cu atît mai mult cu cît ar fi creat goluri serioase în sistemele lor financiare. De aceea, guvernele din Franța, Anglia și Italia au respins, la început, propunerile expertului american. Ulterior însă, statele menționate mai sus, sub presiunea și amenințările guvernului american, au revenit asupra hotărîrii lor și au acceptat să discute din nou problema reparațiilor. Un element în plus a determinat schimbarea de atitudine. Germania, sprijinită de S.U.A., a cerut evacuarea anticipată a zonei rhenane pentru care oferea o reglementare „definitivă" a sistemului reparațiilor, adică fixarea unui plan, cu plăți pe termen lung, pe care să le onoreze cu exactitate și corectitudine [11]. Deși propunerea germană afecta unele hotărîri ale Tratatului de la Versailles în problemele teritoriale, totuși, Franța a acceptat-o, după care a urmat Anglia și Italia. Accepțiunea revizuirii sistemului reparațiilor și evacuarea anticipată a zonei rhenane mai era legată și de datoriile acestor țări față de S.U.A. Prin parlamentul francez, de pildă, nu trecuse nici o lege ca aceste datorii să fie plătite pînă nu se știa durata și vărsămintele anuităților germane după expirarea planului Dawes. Garanțiile „sigure" ale unui nou plan pe care Franța și celelalte puteri le-au primit din partea Germaniei și S.U.A. au fost, se pare, suficiente pentru a accepta modificarea sistemului reparațiilor și evacuarea, înainte de termen, a zonei rhenane [12].

La sesiunea adunării generale a Ligii Națiunilor din 16 septembrie 1928, puterile aliate au elaborat o rezoluție care prevedea adoptarea și executarea unui nou plan de reglementare „completă și definitivă" a reparațiilor, începerea negocierilor oficiale pentru evacuarea anticipată a regiunii rhenane și crearea unei comisii de constatare și conciliațiune avînd caracterul unui organism permanent de securitate [13].

---

[10] Arhiva Ministerului afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), Fond 9, Convenții, G_1, VIII, vol. III, Teleg. nr. 3605/16 aprilie 1928.

[11] Pierre Renouvin, *op. cit.*, p. 261.

[12] *Ibidem*, p. 260 și 262 ; v. și J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 101.

[13] E. Lemonon, *La nouvelle Europe Centrale et son bilan économique*, 1919—1930, Librairie Felix Alcan, Paris, 1931, p. 13 ; v. și G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 774.

O lună mai tîrziu (octombrie), în cadrul unei reuniuni la Paris între R. Poincaré, primministrul francez, W. Churchill, pe atunci ministru de finanțe și Gilbert Parker s-a convenit asupra constituirii unui comitet de experți care să conceapă un plan, pe alte principii decît cel din 1924, favorabil lichidării complete și definitive a urmărilor războiului. Totodată, s-a întocmit și un proiect conținînd elementele principale ale noului plan și care a fost semnat, printre alții, și de către Hjalmar Schacht, delegatul Germaniei la reuniunea de la Paris.

La 22 octombrie 1928, W. Churchill, într-o cuvîntare ținută la Coingford, a dezvăluit conținutul convorbirilor și a arătat care va fi obiectivul noului plan al reparațiilor: „Aliații — declara el — urmăresc în prezent găsirea unui aranjament potrivit căruia Germania își va putea dirija singură finanțele sale fără control străin și fixarea, în mod definitiv, a sumei totale ce Reichul va avea de plătit“. El adăuga că Anglia își va da concursul ei în acest scop [14].

La rîndul ei Franța își anunța, de asemenea, concursul față de noua reglementare a problemei reparațiilor. În afară de sarcina plății datoriilor sale în America pe care nu le putea achita în condițiile aplicării planului Dawes, pentru Franța mai existau și alte motive care o făceau favorabilă noului plan. Plățile în mărfuri efectuate de Germania în contul reparațiilor aveau dezavantajul că silea Franța să le consume în detrimentul propriei sale producții [15]. De aceea, mai ales după convorbirile de la Paris, guvernul francez era gata să sprijine noul plan preconizat care i-ar fi permis să intre cît mai grabnic în posesia sumelor datorate de Germania spre a putea, la rîndul ei, să-și achite datoriile externe. Restul sumei urma să fie folosit refacerii economice a țării [16]. Motive asemănătoare determinau și Belgia și Italia să fie în favoarea noului plan.

În ceea ce privește Germania, deși existau opinii pentru acceptarea noului plan care putea aduce evacuarea zonei rhenane sau desființarea controlului străin asupra economiei, totuși, mulți dintre cei care aveau puterea politică în această țară nu mai intenționau să mai plătească reparații. Hjalmar Schacht declara, de pildă, lui N. Petrescu-Comnen că a semnat anteproiectul întocmit la Paris „silit de împrejurări, dar cu convingerea că acest anteproiect nu va fi adoptat și executat“ [17]. De asemenea, N. Petrescu-Comnen a mai avut o discuție

---

[14] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. III, Raport din 24 oct. 1928.

[15] Din cele 3939 milioane mărci aur transferate Franței în virtutea planului Dawes, 2394 milioane (60%) erau constituite din prestațiuni în natură (cărbune, produse chimice, îngrășăminte azotoase, hîrtie, coloranți, produse farmaceutice, lemn, zahăr, pastă de hîrtie etc.) (v. J. B. Duroselle, *op. cit.*, p. 102).

[16] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. III, Raport din 24 octombrie 1928.

[17] Arhiva istorică centrală (în continuare A.I.C.), Fond Casa regală, Dos. nr. 77/1932, f. 3—4.

cu fostul cancelar Luther care i-a spus că „Germania nu va plăti". Poporul german are conştiinţa că nu este vinovat de acest război — insinua Luther — el este încredinţat că, în realitate, nici nu a pierdut războiul, aşa încît va face tot ce-i cu putinţă pentru a nu plăti" [18].

Fireşte că asemenea declaraţii nu se făceau numai reprezentanţilor unor ţări mici ci ele erau, îndeobşte, cunoscute. Avîndu-se în vedere importanţa lor politică, unele ziare din Franţa (Le Petit Parisien), din Anglia (Daily Cronicle), din Belgia (L'Independence Belge) şi din Italia (Giornale d'Italia) atrăgeau atenţia ca în tratativele ce urmau să se desfăşoare, guvernele trebuiau să se menţină pe poziţiile cîştigate prin tratatele de pace şi prin planul Dawes şi să nu facă concesii noi fără o contravaloare sigură [19].

Comitetul de experţi, alcătuit cu destulă greutate din financiari aparţinînd marilor puteri — Franţa, Anglia, S.U.A., Italia, Japonia, la care se adăuga, pentru prima dată, şi Germania [20] s-a reunit în dimineaţa zilei de 9 februarie 1929 la sediul Băncii Franţei. Două zile mai tîrziu, a fost ales ca preşedinte al acestui comitet americanul Owen D. Young [21], după numele căruia a fost cunoscut noul plan al reparaţiilor.

Comitetul de experţi avea dificila sarcină de a găsi o soluţie care, respectînd interesele ţărilor creditoare ca şi pe cele ale Germaniei, să tranşeze definitiv problema reparaţiilor, dînd satisfacţie tuturor. El trebuia să permită — lucru mai greu de realizat, avînd în vedere contradicţiile internaţionale din acea vreme — crearea unei stări de spirit favorabilă unei politici de apropiere între ţări şi de consolidare a păcii [22].

Dezbaterile comitetului au durat cinci luni şi controversele dintre delegaţi au fost, uneori, destul de aprinse ca şi la întocmirea planului Dawes. În primul rînd s-a dezbătut propunerea desfiinţării organismelor aparţinînd planului Dawes şi modul cum trebuiau eşalonate plăţile. S-a ajuns, în principiu, de acord ca reparaţiile să fie achitate în două perioade mari — de 37 şi respectiv de 22 de ani — după anumite reguli şi în anumite condiţii [23]. De asemenea, s-a pus un accent deosebit pe necesitatea legăturii dintre reparaţii şi datoriile de război interaliate, legătură pe care S.U.A. nu o accepta [24]. Problema principală, însă, în jurul căreia s-au

---

[18] Ibidem, f. 4.

[19] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. III, Raport din 24 oct. 1928.

[20] Ibidem, vol. I bis.

[21] Ibidem. Owen D. Young (1874—1962) fost general în armata americană şi expert financiar. Participase şi la întocmirea planului Dawes.

[22] Ibidem, vol. III, Raport din 24 oct. 1928.

[23] A. I. C., Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Dos. nr. 21/1928, f. 44.

[24] G. M. Gathorne-Hardy, *op. cit.*, p. 265. In cadrul discuţiilor a intervenit şi cererea Belgiei pentru acoperirea pierderilor suferite în timpul ocupaţiei de către trupele germane prin mărcile depreciate lăsate în această ţară după război (*Ibidem*, p. 264). Problema recompensării Belgiei a constituit semnarea unui acord separat între Belgia şi Germania, la 4 iunie 1929 (v. A. F. Frangulis, *Dictionnaire diplomatique*, vol. II, f.a., Paris, p. 548).

purtat cele mai multe discuţii, a fost aceea a instituţiei care trebuia să înlocuiască rolul Comisiei reparaţiilor. Bancherii americani au propus înfiinţarea unui organism internaţional — *Banca reglementelor internaţionale* (B.R.I.) pentru lichidarea reparaţiilor şi a datoriilor interaliate. Ea ar fi avut competenţa de a se ocupa de repartiţia anuităţilor germane între creditori şi de a rezolva problemele puse cu ocazia aplicării şi interpretării noului plan [25]. Justificînd crearea acestei bănci, se atingeau, în esenţă, scopurile urmărite de comitet în elaborarea planului şi anume : scoaterea problemei reparaţiilor de pe tărîmul politic şi trecerea ei pe tărîmul pur financiar. În acest sens, un comitet oficios menţiona că datorită faptului că s-a menţinut aspectul politic în dezbaterile referitoare la reparaţii, relaţiile normale de pace între Germania şi aliaţi nu erau încă în situaţia în care ar fi trebuit să fie după 11 ani de la încetarea războiului. De aceea, experţii îşi exprimau părerea că sistemului Dawes i-ar trebui substituit un sistem pur financiar, menit să scoată obligaţiile internaţionale ale Germaniei din domeniul politic, pentru a le da o formă comercială ordinară care — subliniau ei — „singură caracterizează o adevărată stare de pace“ [26].

Transformarea problemei reparaţiilor într-un sistem pur financiar nu se putea face, de fapt, fără unele hotărîri de esenţă politică. Convorbirile purtate specificau, de altfel, că prin crearea Băncii reglementelor internaţionale, Germania nu mai avea nevoie de controlul aliat, putînd singură să-şi conducă politica ei financiară prin mijloace proprii. Noul plan îi acorda libertatea să negocieze chestiunile care se raportau la reparaţii, nu cu diferite cabinete europene, ci cu instituţia financiară internaţională, înfiinţată şi administrată pe baze comerciale şi după principii de afaceri. În justificările făcute, mai ales de experţii americani, se sublinia şi faptul că banca proiectată ar fi umplut golul care se resimţea atunci în organizaţia bancară mondială, prin lipsa unei instituţii de coordonare a activităţii tuturor băncilor de emisiune. După opinia aceloraşi experţi, golul s-ar fi resimţit şi mai mult în noua situaţie care s-ar crea prin soluţionarea, în ansamblu, a chestiunii reparaţiilor şi a datoriilor interaliate [27].

Pentru a înlătura teama care s-ar fi creat, experţii ţineau să precizeze că Banca Internaţională va evita să facă concurenţă instituţiilor bancare şi comerciale existente. Însărcinarea ei de bază ar fi cooperarea, în mod intim, cu băncile de emisiune, fără a exercita o influenţă dominantă asupra lor şi fără a-şi asuma rolul de „superbancă“ [28].

---

[25] A. I. C., Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Dos. 21/1928, f. 44.

[26] Ibidem, f. 46.

[27] Arhiva Băncii Naţionale a R.S.R. (în continuare A.B.N. a R.S.R.) Fond Studii, Dos. nr. 6/1922—1935. Bulletin mensuel de la chambre de commerce franco-roumaine de Paris, 1929 ; v. şi A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. I, bis.

[28] A. I. C., Fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Dos. nr. 21/1928, f. 47. Experţii s-au ocupat şi de organizarea băncii. Ei propuneau ca direcţiunea să fie dată pe mîna unor personalităţi cu experienţă şi notorietate financiară mon-

Cîteva observaţii pe care delegatul român la Comisia reparaţiilor, Alexandru Zeuceanu le-a făcut asupra discuţiilor comitetului de experţi cu privire la crearea Băncii reglementelor internaţionale sînt deosebit de interesante şi judicioase. El are în vedere nu numai divergenţele care s-au ivit asupra chestiunii în discuţie ci şi intenţia marilor puteri de a elimina cu totul ţările mici din organismele care trebuiau înfiinţate cu ocazia planului Young. De asemenea, el relevă teama multor delegaţi de anularea garanţiilor politice în rezolvarea problemei reparaţiilor.

Delegatul român considera just faptul că reluarea relaţiilor economice normale între state ar fi favorizate prin suprimarea discuţiilor politice referitoare la reparaţii, ultimul act care mai amintea de suferinţele popoarelor în război. Cu toate acestea Alexandru Zeuceanu căuta să atragă atenţia că tratatele de pace asigurau importante garanţii statelor aliate ; că un tratat de pace era un instrument politic şi că aplicarea şi interpretarea lui nu se putea face decît din acest punct de vedere. „Or, scria el într-un raport, aceasta ar fi imposibil în cazul cînd un institut financiar internaţional ar fi chemat să ia locul organelor astăzi competente de a interpreta şi executa tratatul". Tocmai de aceea unele rezerve au fost menţinute în rîndul delegaţilor care se pronunţau pentru păstrarea avantajelor politice decurgînd din tratate, în conţinutul noului plan al reparaţiilor [29].

Unele observaţii au fost făcute şi în legătură cu componenţa acestui organism financiar, dominat, în exclusivitate, de marile puteri imperialiste. După cum se ştie, Tratatul de la Versailles acorda Franţei, Angliei, Italiei, Japoniei şi Belgiei dreptul de vot în Comisia reparaţiilor. Celelalte state semnatare — România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Grecia — se bucurau, toate la un loc, de un singur vot, exercitat de delegatul sîrb care putea împiedica, uneori, comisia să ia decizii contrare intereselor uneia din ele. În sistemul conceput de experţi pentru organizarea Băncii internaţionale, statele mici erau cu totul înlăturate. Cele cinci locuri din direcţie, plus funcţia de preşedinte, erau rezervate numai marilor puteri. În acest sens, statele zise „cu interese limitate" nu mai aveau nici un reprezentant în organul chemat să aplice şi să interpreteze tratatele de pace. O asemenea situaţie care nu ţinea seama de principiile echităţii şi justiţiei şi prin care se continua o politică de discriminare iniţiată de Conferinţa păcii, nu putea să nu determine îngrijorarea ţărilor mici cu drepturi legitime în obţinerea reparaţiilor de război.

Încă un aspect, în strînsă legătură cu ceea ce s-a spus mai sus şi menţionat în raportul lui A. Zeuceanu, mărea îngrijorarea ţărilor mici.

dială. Comitetul de direcţie, compus din 9 membri (6 aliaţi, 2 germani, un delegat al Camerei de comerţ internaţionale) trebuia să aibă ca preşedinte un american. Capitalul băncii urma să fie de 100 milioane dolari, constituit în devize ale diferitelor ţări care trebuia să participe la emisiunea acestui capital (Ibidem, f. 48).

[29] Ibidem, f. 49.

Este vorba de enorma putere financiară pe care ar fi dobîndit-o Banca reglementelor internaţionale. „Ea va fi capabilă — scria delegatul român — de a paraliza nu numai plăţile financiare ale unei anume bănci dar şi aceea a unui stat ale cărui mijloace materiale şi politice nu erau suficiente pentru a lupta cu o instituţie care reprezenta întreaga finanţă mondială“ [30].

Alex. Zeuceanu se gîndea, fireşte, la statele mici, printre care şi ţara sa. Scoţînd în evidenţă acest aspect nu se poate să nu se observe ce importanţă politică avea Banca internaţională menită să rezolve probleme „pur financiare“ şi ce presiuni putea ea exercita. Nu întîmplător, de altfel, reprezentanţii unor state mici între care figura şi România, condiţionau aderarea lor la planul Young de obţinerea unui loc în conducerea băncii.

Învingîndu-se greutăţile inerente în discutarea noilor formule de plată a reparaţiilor, comitetul de experţi a fost în măsură, în ziua de 7 iunie 1929, să supună guvernelor aliate rezultatele deliberării lui [31].

Planul cuprindea cîteva propuneri şi soluţii care-l deosebeau, în cea mai mare măsură, de cel elaborat în 1924, la Londra. În introducere, reliefîndu-se activitatea comitetului, se sublinia că acesta „pentru prima dată... a prezentat reprezentanţilor naţiunilor principale interesate ocazia de a elabora o soluţie generală a problemelor reparaţiilor care le sînt comune şi ocazia de a exercita, în comun, diverse mijloace permiţînd Germaniei să se achite de obligaţiile sale. Raportul Dawes — se spunea în continuare — nu încercase să determine cauzele situaţiei pe care dispoziţiile sale se străduiau să le remedieze. Conformîndu-ne în întregime celuilalt, noi am încercat, în acelaşi timp, să mergem mai departe şi să creăm un organism a cărui tendinţă va fi de la început orientată în sensul colaborării internaţionale. Membrii acestui organism se vor angaja să desfiinţeze întreaga atmosferă a războiului, să renunţe la animozităţi, la parţialitate şi chiar la limbajul tendenţios... şi să colaboreze spre un final comun în interesul mutual şi a bunăvoinţei reciproce“ [32]. În spiritul intenţiilor de mai sus raportul dădea soluţiile necesare desfiinţării atmosferei de război : anularea controlului semipolitic şi a restricţiilor aduse iniţiativei germane, întocmirea unui sistem de anuităţi sensibil mai mic decît cel al planului Dawes, libertatea dorită de Germania faţă de intervenţia şi controlul străin, acordarea unor garanţii suficiente pentru cazul în care s-ar ivi o situaţie critică şi care ar fi susceptibilă să compromită viaţa sa economică [33].

Se poate observa de la început că grija de căpetenie a experţilor a fost, pentru eliminarea urmărilor războiului, refacerea Germaniei căreia

---

[30] Ibidem, f. 50.

[31] André-François Poncet, *De Versailles à Potsdam*, Flamarion, Paris, 1948, p. 153.

[32] A.M.A.E., Fond. 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. I, bis.

[33] Ibidem.

i se făceau importante concesii. Cît de nefastă a fost această politică inițiată de marile puteri s-a văzut după puțin timp, prin venirea lui Hitler la putere.

În rezumat, noul plan, menit să soluționeze „definitiv" problema reparațiilor, conținea următoarele prevederi :

1. Datoria germană se reducea de la 132.000.000.000 mărci aur la 38.000.000.000 mărci aur [34] (113.900.000.000 Rm[35]), cu o taxă de 5%, pe bază de anuități, fără aplicarea indecelui de prosperitate [36], pe o durată de 59 de ani (1929—1988) împărțită în două etape : a) În prima etapă de 37 de ani (1929—1966) anuitățile erau destinate acoperirii datoriilor interaliate și unei părți din pagubele cauzate de război. Suma anuităților creștea de la 743 milioane mărci pe ultimele 7 luni ale anului 1929—1930, la 2.428 milioane în anul 1966 [37]. La acestea se adăuga serviciul împrumutului Dawes de 7% din 1924, cu care media anuităților se fixa la 2.050 milioane mărci [38] b) În a doua etapă de 22 de ani (1966—1988), anuitățile erau destinate să acopere numai datoriile interaliate, suma lor descrescînd de la 1.700 milioane la 897 milioane mărci [39]. Anuitățile planului Young făceau legătura directă între reparații și datorii de război, legătură pe care planul Dawes nu o realizase din cauza opoziției constante a S.U.A. În consecință, în eventualitatea reducerii datoriei către S.U.A., anuitățile noului plan se reduceau și ele proporțional [40]. Anuitățile primilor 37 de ani urmau să fie suportate, în parte, de Societatea căilor ferate germane și, în parte, de bugetul statului. Ele aveau un caracter fix și nu puteau fi amînate. Planul propunea anularea obligațiilor și înlăturarea administrației străine din direcția căilor ferate. În schimb, societatea respectivă era obligată, în cei 37 de ani, la o contribuție directă de 660.000.000 mărci anual, anuitate care sub nici un motiv nu putea fi amînată. Anuitățile pe următoarea perioadă de 22 de ani erau variabile și se puteau bucura de un moratoriu de doi ani, cu un preaviz de 90 de zile. Ele erau deci amînabile, plata lor putînd fi suspendată, dar numai pe jumătate [41].

2. Întrucît se dovedise că livrările în natură dăduseră naștere la numeroase obiecțiuni, planul prevedea stingerea lor treptată. Aceste

---

[34] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 775 ; G. G. Mironescu, *op. cit.*, p. 319.
[35] A. I. C., Fond Casa regală, Dos. nr. 42/1929, f. 33 ; v. și N. N. Iacovlev, *Istoria contemporană a S.U.A.*, Edit. politică, Buc., 1963, p. 189 ; *Deutsche Geschichte in Daten*, Veb deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1967, p. 606.
[36] Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, III, p. 467.
[37] G. G. Mironescu, *op. cit.*, p. 319.
[38] André-François Poncet, *op. cit.*, p. 152.
[39] G. G. Mironescu, *op. cit.*, p. 319.
[40] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 775.
[41] *Acordurile încheiate la Conferința de la Haga și semnate la Haga la 20 ianuarie 1930 și la Paris la 28 aprilie 1930.* (Expunere de motive), Imprim. statului, Buc., 1930.

livrări, în valoare de 750.000.000 mărci aur, trebuiau să dispară complet în 10 ani [42].

3. Anuităţile planului Dawes rămase a fi plătite în intervalul — 1 aprilie — 1 septembrie 1929 — în valoare de 1240 milioane mărci [43] acopereau nu numai datoriile de reparaţii ale Germaniei dar şi orice altă obligaţie financiară (aşa numitele creanţe speciale) înserată în tratatele de pace faţă de aliaţi.

4. Planul a prevăzut, pe baza unui procentaj sensibil diferit de cel din ianuarie 1925 [44], şi repartizarea sumelor reparaţiilor germane, atît în prima perioadă, cît şi în cea de a doua [45], aşa cum se arată în tabelul de faţă : (în milioane mărci).

Ţările	Repartizarea celor 37 anuităţi		Repartizarea celor 22 anuităţi		Total general	%	% diferenţă faţă de ianuarie 1925
	Total	%	Total	%			
Franţa	42233,8	53,1	17279,2	50,1	59513,0	52,2	54,4
Anglia	15495,5	19,4	5662,4	16,4	21157,9	18,5	23,0
Italia	9060,5	11,2	7888,3	22,9	16948,8	14,8	10,0
Belgia	4553,7	5,7	1165,6	3,3	5719,3	5,0	4,5
România	906,1	1,1	923,4	2,6	1829,5	1,6	1,1
Iugoslavia	3345,0	4,2	497,9	1,4	2843,9	3,3	5,0
Grecia	284,7	0,3	212,4	0,6	498,1	0,4	0,4
Portugalia	518,3	0,6	180,4	0,5	692,7	0,6	0,7
Japonia	511,0	0,6	—	—	511,0	0,4	0,7
Polonia	19,4	0,02	—	—	19,4	0,01	—
S. U. A.	2557,7	3,2	612,0	1,7	3169,7	2,7	—
Total	79485,7		34426,3		113908,3		

5. Se desfiinţa postul de agent general al plăţilor şi Comisia reparaţiilor. Totodată, înceta controlul exercitat de aliaţi asupra economiei germane. Operaţiile de plată urmau să se efectueze prin intermediul

[42] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. II, 1929.

[43] După cum se ştie, planul Dawes rămînea în vigoare pînă la 1 septembrie 1929. Din sumele încasate de la 1 aprilie la 1 septembrie 1929, o parte urma să se plătească serviciului Dawes de 7⁰/₀, iar o parte se repartiza între creditori, pînă la 30 martie 1930, fără să se ţină seama de cotele stabilite la Paris în ianuarie 1925, în felul următor (în milioane mărci) : Franţa 338,1, Anglia 336,6, Italia 107,8, Belgia 23,4, România 8,8, Iugoslavia 5,9, Grecia 5,3, Portugalia 7,2. In total 863,1 (*Ibidem*, vol. II, Raport din 13 aprilie 1929 ; v .şi A.I.C., Fond Casa regală, Dos. nr. 42/1929, f. 67).

[44] Harold S. Moulton and Leo Paslovsky, *War debts and world prosperity*, The Brooking Institutions, Washington, 1932, p. 197.

[45] A.I.C., Fond Casa regală, Dos, nr. 42/1929, f. 33.

Băncii reglementelor internaţionale, înfiinţată prin concursul principalelor bănci de emisiune şi avînd un capital de 400.000.000 mărci (100.000.000 dolari) [46]. Banca avea sarcina să încaseze plăţile reparaţiilor şi să le remită creditorilor, să faciliteze transferurile, să finanţeze reparaţiile în natură, să servească de intermediar pentru mobilizarea eventuală a anuităţilor germane şi, în sfîrşit, să efectueze plăţile datoriilor interaliate către S.U.A.

6. Planul sublinia faptul că el constituie un tot indivizibil, că nu putea suferi nici o modificare şi că experţii nu-şi luau nici o răspundere de consecinţele care ar putea rezulta, acceptînd unele modificări sau înlăturînd altele cuprinse în el [47].

Textul planului Young, publicat în numeroase ziare, a creat, după cum era firesc, anumite reacţii în cercurile politice aparţinînd statelor interesate în problema reparaţiilor.

În Germania, după cum menţionează istoricul francez Gilbert Badia, membrii Partidului comunist denunţau aservirea generaţiilor viitoare prin prevederile planului Young, prevederi care ilustrau metodele capitaliste de exploatare.

Cum o parte din sumele care trebuiau achitate aliaţilor urmau să fie realizate din impozitele asupra contribuabililor, Partidul Comunist German arăta strînsa legătură dintre creşterea impozitelor, apăsătoare pentru marea majoritate a populaţiei, şi reparaţii. Pe de altă parte, elementele de extremă dreaptă, fără a face legătura între interesele capitaliste străine şi cele germane de exploatare, au folosit momentul mai mult pentru a acţiona împotriva republicii şi democraţiei [48]. Într-o informaţie provenind de la Legaţia română din Berlin se arăta că unii membri marcanţi ai politicii germane declarau public că Germania nu se gîndea să execute planul Young în întregime [49].

În Anglia, unele cercuri politice îşi arătau nemulţumirea faţă de plan deoarece el leza, într-o măsură însemnată, interesele financiare ale acestei ţări. Criticile aduse se refereau la rezultatele lui concrete pentru Anglia, rezultate care scoteau în evidenţă că suma atribuită ei era mult redusă faţă de cota de la Spa sau cea stabilită la Paris în ianuarie 1925 (de la 23% la 18,5%). Pe baza calculelor făcute, Anglia trebuia să primească cu 2 milioane 400 de mii lire sterline mai puţin în perioada de 37 de ani faţă de ce ar fi putut primi în condiţiile continuării planului Dawes. De asemenea, noul plan nu prevedea Angliei garanţii pentru acoperirea sumei de 200 milioane lire sterline pe care deja o plătise Statelor

[46] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. II, 1929.

[47] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 777.

[48] Hilferding declara că „lupta contra Versailles-ului este, de asemenea, o luptă contra republicii şi democraţiei". (v. Gilbert Badia, *La fin...* p. 29).

[49] Un membru al partidului centrului declara textual: „Toate partidele de guvernămînt sînt de acord să nu execute acest plan decît minimum 10 ani". (A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. II, Teleg. nr. 46364/25 iulie 1929).

Unite ale Americii în contul datoriei de război fără ca ea să fi obţinut vreo plată de la foştii ei aliaţi şi debitori în acelaşi timp. Se mai critica faptul că în corelaţia reparaţii-datorii interaliate Anglia era dezavantajată în sensul că, dacă Germania nu plătea Franţei anuitatea prevăzută, Franţa va înceta, ipso facto, plata sa faţă de Marea Britanie [50].

Referindu-se la situaţia care se crea Angliei prin planul Young, atît Snowden cît şi Churchill declarau că ţara lor are cel mai mult de suferit, că propunerile comitetului de experţi contraveneau prevederilor de la Spa şi erau în contradicţie cu articolul 235 al Tratatului de la Versailles [51]. Se mai specifica de către cei doi politicieni amintiţi că Anglia, prin aplicarea planului Young, pierdea anual 48 milioane mărci în timp ce Franţa cîştiga, peste prevederile de la Versailles, 107 milioane mărci anual, Italia peste 60 de milioane iar Belgia 122 milioane [52]. Pentru toate aceste motive, David Lloyd George propunea parlamentului englez refuzarea acceptării planului Young [53].

Aşa cum s-a afirmat mai sus, Franţa, deşi obligată să-şi retragă trupele de ocupaţie de pe o parte a teritoriului german, era de acord să susţină noul plan. Ea obţinea o sumă mai mare decît cea prevăzută anterior ceea ce i-ar fi permis, în mare măsură, să-şi regăsească prosperitatea economică afectată de criză. În plus, legătura care se făcea între reparaţii şi datorii interaliate o scutea de grija pe care o avea de a plăti aceste datorii fără a primi despăgubiri [54].

Guvernul american care refuza, în continuare, să recunoască vreo legătură între reparaţii şi datoriile de război, a jucat un rol însemnat, prin Owen Young şi Gilbert Parker, la soluţionarea şi chiar la colectarea

---

[50] Ibidem, vol. I, bis, Teleg. nr. 1664/A-12, 29 iulie 1929.

[51] Ibidem.

[52] În art. 235 se consemna: „Pentru a permite puterilor aliate şi asociate de a întreprinde, de pe acum, restaurarea vieţii lor industriale şi economice, în aşteptarea fixării definitive a totalităţii reclamaţiunilor lor, Germania va plăti, în cursul anilor 1919 şi 1920 şi a celor dintîi patru luni ale anului 1921, în atîtea vărsăminte şi după anumite modalităţi (în aur, în mărfuri, în vase, în valori sau în alt mod) pe care Comisiunea de reparaţiuni le va putea fixa, echivalentul de 20.000.000.000 (douăzeci miliarde) mărci aur, în contul creanţelor de mai sus; din această sumă vor fi, mai întîi, plătite cheltuielile armatei de ocupaţie după armistiţiul din 11 noiembrie 1918 şi vor fi plătite cu aprobarea ziselor guverne ,de asemenea, prin reducerea din acea sumă, acele cantităţi de produse alimentare şi de materii prime, pe care guvernele principalelor puteri aliate şi asociate le vor socoti necesare pentru a permite Germaniei să facă faţă obligaţiunii sale de a desdăuna. Soldul se va deduce din sumele datorate de Germania drept reparaţiuni"... (v. *Tractat de pace între Puterile aliate şi asociate şi Germania şi Protocol. Semnate la Versailles la 28 iunie 1919*, Imprim. statului, Buc., 1920, p. 54—55).

[53] Laptew, ministrul român la Londra, care informa guvernul asupra dezbaterilor parlamentului englez, scria că i se părea curioasă declaraţia lui D. L. George, cu atît mai mult cu cît, doi dintre englezii care făceau parte din comitetul de experţi ai planului Young erau membri ai partidului liberal, condus chiar de Lloyd George (A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, VIII, vol. I, bis, Teleg. nr. 1664/A-12, 29 iulie 1929).

[54] Georges B o n n e t, *op. cit.*, p. 101.

reparațiilor [55]. Înființarea Băncii reglementelor internaționale, la propunerea experților americani, putea aduce S.U.A. mari satisfacții privind dominația sa financiară și, totodată, garanții pentru recuperarea sumelor avansate Europei, în timpul războiului. În plus, deși pînă atunci renunțase la reparații, planul Young rezerva S.U.A. un procent de 3,2% [56].

Observații critice mai aspre au fost aduse de țările mici interesate în reparații, în special cele situate în centrul și sud-estul Europei. Pe lîngă faptul că anuitățile germane repartizate acestor țări erau mai mici în prima perioadă de 37 de ani, cînd nevoile lor economice erau însemnate, planul Young nu a avut în vedere și rezolvarea sistemului de reparații orientale.

Multitudinea criticilor și nemulțumirilor, manifestate în diferite țări sau cercuri politice, anunțau, încă înainte de acceptarea planului Young, discuții lungi și controversate. Nu întîmplător, de altfel, conținutul planului a trebuit dezbătut în două conferințe în capitala Olandei, Haga. La aceste conferințe a trebuit să se țină seama nu numai de interesele țărilor mari în reparațiile germane, ci și de interesele țărilor mici care năzuiau într-o rezolvare echitabilă a întregii probleme a reparațiilor.

După cinci luni de dezbateri, comitetul de experți a înmînat Comisiei reparațiilor și guvernelor interesate propunerile lui cuprinse în planul Young, plan ce trebuia aprobat și aplicat [57]. Discuțiile în jurul raportului respectiv au început la 6 august 1929, la *conferința de la Haga*.

În atenția participanților la conferință [58] au stat două probleme principale. Prima, de ordin politic, avea în vedere evacuarea anticipată a zonei rhenane și a doua, de ordin financiar, dar cu repercusiuni politice, era legată de acceptarea planului Young prin care reparațiile germane trebuiau reglementate definitiv [59].

Ultima problemă și cea mai importantă — reparațiile germane și repartiția lor — în strînsă legătură cu prima, de altfel, a suscitat, după cum era de așteptat, discuții violente și a relevat opinii și scopuri diferite. În general, animozitățile dintre delegați proveneau, fie din interpretarea textului planului, fie, mai ales, din faptul că unele țări erau avantajate iar altele — declarațiile anterioare au arătat acest lucru —

---

[55] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. II, Teleg. nr. 3278/P. 3, 2 iunie 1929.

[56] H. S. Moulton and L. Paslovky, *op. cit.*, p. 197.

[57] Etienne Weill-Raynal, *op. cit., III*, p. 489.

[58] Participanții la conferință erau persoane marcante ale vieții politice și financiare din țările importante: Snowden, H. Henderson, W. Graham (Anglia); A. Briand, Chéron, Moreau, Ph. Berthelot, Massigli (Franța); P. Hymans, Houtard, Franqui (Belgia); Grandi, Pirelli (Italia); Curtius, von Guerard (Germania) (A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, VIII, vol. I, bis ,Teleg. nr. 1868/A-12 din 1 august 1929; v. și G. Bonnet, *op. cit.*, p. 103).

[59] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 786.

erau dezavantajate în comparaţie cu perioada de aplicare a planului Dawes. Din informaţiile trimise de delegaţia română la conferinţa de la Haga ministerului de externe din Bucureşti, reieşea că, în funcţie de poziţia faţă de planul Young, ţările s-au împărţit în patru categorii. În prima categorie intrau Franţa, Belgia, Italia şi Japonia, ţări care acceptau planul fără rezerve şi nu admiteau nici o modificare a textului acestuia. A doua categorie grupa Grecia, Portugalia, România, Polonia şi Iugoslavia [60] care condiţionau aderarea la planul Young de unele compensaţii şi ajustări, în conformitate cu formula lui Nicolae Titulescu, acceptată de conferinţă : „compensaţiuni în interiorul planului sau în afara lui". Formula avea în vedere nu numai cota fiecărei ţări din reparaţiile germane, ci şi cunoaşterea şi rezolvarea reparaţiilor orientale care, după cum s-a mai arătat, n-au intrat în vederile comitetului de experţi.

Anglia singură forma a treia categorie. Ea era de acord cu evacuarea Rhenaniei dar refuza să adere la plan pentru motivul că experţii n-au ţinut cont de necesităţile ei în repartiţia anuităţilor şi nici în sistemul livrărilor în natură [61]. Foarte tăios şi categoric, şeful delegaţiei engleze, Snowden, a făcut un adevărat rechizitoriu comitetului de experţi. El reamintea că Anglia, în raport cu Franţa sau Italia, era dezavantajată, prin faptul că trebuia să primească o cotă insuficientă din reparaţiile germane. Mergînd mai departe, Snowden, în plină conferinţă, a calificat planul Young grotesc iar pe ministrul de finanţe francez l-a insultat făcîndu-l ridicol [62]. Declaraţiile lui Snowden au fost atît de violente încît s-a crezut la un moment dat, că eşuarea conferinţei va fi inevitabilă [63].

În sfîrşit, în a patra categorie intrau Germania, Cehoslovacia şi S.U.A. Aparent aceste ţări păstrau o atitudine rezervată dar se pronunţau în favoarea planului Young [64].

Conferinţa s-a terminat în ziua de 30 august 1929. Din cauza divergenţelor, documentele elaborate nu conţineau decît anumite propuneri pentru discuţii ulterioare şi aprobarea, în principiu, a planului [65]. Cu

---

[60] O anumită stare de nervozitate a caracterizat politica poloneză cînd s-au făcute auzite clauzele planului Young. Cota neînsemnată (0,01%) atribuită Poloniei din reparaţiile germane şi problema rhenană erau considerate insuccese ale politicii externe poloneze (*A.M.A.E., Fond 9 Convenţii* G_1, *VIII, vol. I*, Consulatul general al României, Teleg. nr. 1270/9 sept. 1929).

[61] Ibidem, vol. I, bis, Raport confidenţial din 21 august 1929.

[62] G. Bonnet, *op. cit.*, p. 103.

[63] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 786.

[64] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. I, bis, Raport confidenţial din 21 august 1929.

[65] Documentele elaborate la prima conferinţă de la Haga sînt : 1. Scrisoare din 30 august 1929 cu privire la evacuarea teritoriului rhenan ; 2. Acordul din 30 august 1929 cu privire la comisiile de conciliaţiune franco-germane şi belgiano-germane, instituite prin Tratatul de la Locarno ; 3. Protocolul din 30 august şi anexele sale. Ele au fost semnate de reprezentanţii Angliei, Franţei, Italiei, Germaniei şi de cei ai ţărilor invitate : Grecia, Portugalia, Polonia, România, Cehoslovacia, Iugo-

acest prilej, s-a luat măsura înființării unor comitete care să pregătească punerea planului în aplicare. La următoarea conferință care trebuia să se țină tot la Haga, comitetele aveau sarcina să prezinte propuneri detaliate pentru stabilirea unui regim al prestațiilor în natură, să pregătească terenul trecerii de la regimul politic Dawes la cel financiar Young, să reglementeze definitiv conturile reciproce ale puterilor creditoare în legătură cu valoarea bunurilor cedate și cota de eliberare și, în sfîrșit, să găsească soluția cea mai bună privind obligațiile puterilor debitoare, în termenii tratatelor de la Saint-Germain, Trianon și Neuilly [66]. Propunerile comitetelor urmau să fie remise principalelor state interesate în reparații, pînă în ianuarie 1930, cînd se hotăra o nouă conferință în aceeași localitate — Haga [67].

Dintre comitetele constituite în august 1929, cel care avea sarcina rezolvării reparațiilor orientale a întîmpinat cele mai multe dificultăți. În timpul care s-a scurs de la Conferința păcii pînă la planul Young nu se ajunsese, cu excepția Bulgariei, să se cunoască în esență obligațiile Ungariei și Austriei privind reparațiile. În afară de aceasta, cota de eliberare impusă țărilor succesoare fostului imperiu austro-ungar, contravaloarea bunurilor cedate, afacerea optanților unguri, confiscarea bunurilor străine aflate pe teritoriul țărilor Micii Antante ș.a. constituiau tot atîtea elemente de divergență, fie între marile puteri și aliatele lor mai mici, fie între acestea din urmă și Bulgaria, Ungaria sau Austria. De aceea, după multe discuții, comitetul pentru reparațiile orientale, întrunit la Paris, n-a putut ajunge de acord decît asupra propunerii desființării cotei de eliberare și a valorii bunurilor cedate [68]. În ceea ce privește repartiția propriu-zisă a sumelor reparațiilor, ca și alte probleme derivînd din tratatele de la St. Germain, Trianon, Neuilly, discuțiile s-au aflat în impas din cauza obstrucției Angliei, Ungariei și Bulgariei [69].

Cu toate acestea, *a doua conferință de la Haga* s-a putut desfășura între 3 și 20 ianuarie 1930. Ea a reușit, în linii generale, să se pronunțe atît asupra reparațiilor germane, cît și asupra celor orientale. Cu acest prilej, s-au putut face unele corecturi în afara planului asupra anuităților reparațiilor datorită înțelegerii, prin compromis, între creditori și debitori. Conferința s-a terminat prin semnarea unui act general [70] care conținea acordurile încheiate cu Germania, Austria, Ungaria și Bulgaria ca și un aranjament între puterile creditoare. Documentele elaborate

slavia, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană, India și S.U.A. (aceasta din urmă cu titlul de observator și cu puteri limitate). (v. Arhiva generală a Ministerului de finanțe (în continuare A.G.M.F.), Fond Datoria publică, Dos. nr. 70/1929—1930, f. 43—44).

[66] Ibidem.

[67] A.M.A.E., Fond 9 Convenții, G_1, vol. I, bis, Raport din 31 august 1929.

[68] Ibidem, VIII, S_3, 1929

[69] Ibidem, G_1, VIII, vol. I, bis. 1929.

[70] Ibidem.

consemnau aprobarea planului Young, desfiinţarea Comisiei reparaţiilor şi crearea Băncii reglementelor internaţionale, anularea controlului asupra economiei germane, eşalonarea plăţilor Germaniei pe timp de 59 de ani [71]. Se desfiinţau complet reparaţiile austriece ca şi cota de eliberare şi plata valorii bunurilor cedate [72]. Bulgariei i se reducea din obligaţiile ei fixate prin Tratatul de la Neuilly (2.250.000.000 fr. aur) cca. 1.700.000.000 franci aur [73].

Pentru încetarea conflictului dintre Mica Înţelegere şi Ungaria în procesul optanţilor s-a creat un fond special agrar A. Prin acesta, toate reclamaţiile agrare ungare încetau în schimbul remiterii rentei de expropiere sau a echivalentului ei. Fondul agrar A urma să fie alimentat de contribuţia ţărilor Micii Înţelegeri şi a altor puteri. Toate celelalte reclamaţiuni ungare, de orice natură, trebuiau să fie plătite de un alt fond agrar B, alimentat, la rîndul lui, de contribuţia marilor puteri creditoare din reparaţiile ungare pînă în 1943, precum şi din resursele proprii ale statelor moştenitoare fostului imperiu austro-ungar. În sfîrşit, Ungaria trebuia să plătească reparaţii şi după anul 1943, pînă în anul 1966 [74].

Redactarea definitivă a acordurilor s-a făcut la Paris unde au şi fost semnate la 28 aprilie 1930 de către Franţa, Anglia, Japonia, Portugalia, România, Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia, Germania, Iugoslavia etc. Noul plan intra în vigoare îndată ce agentul general al plăţilor şi preşedintele Comisiei reparaţiilor ar fi constatat că el era ratificat de către Germania şi de patru puteri creditoare, că Reichstagul a votat legile cuprinzînd unele modificări ale statutului Băncii Reichului şi ale Societăţii de căi ferate germane şi că Banca reglementelor internaţionale a fost înfiinţată [75].

Îndeplinindu-se aceste obligaţii [76], planul Young a intrat în vigoare la 17 mai 1930 [77]. În luna iunie, acelaşi an, s-a acordat Germaniei un împrumut de 300 milioane dolari, din care două părţi proveneau de la creditorii reparaţiilor şi o parte din Germania [78]. Spre sfîrşitul lunii iunie, cu cinci ani înainte de prevederile Tratatului de la Versailles, gu-

---

[71] A.G.M.F., Fond Datoria publică, Dos. nr. 87/1930—1946, f. 50 şi 60.

[72] Ibidem, f. 62.

[73] A.I.C., Fond Casa regală, Dos. nr. 79/1932, f. 63—64 ; Ibidem, Fond Parlament, Dos. nr. 2282/1931—1932, f. 366.

[74] A.M.A.E., Fond 9 Convenţii, G_1, VIII, vol. I, bis şi vol. II, 1930, Teleg. nr. 231/20 ian. 1930.

[75] G. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 799.

[76] Parlamentul german a ratificat planul Young la 12 martie 1930 cu 277 voturi, contra 169 (v. Gilbert Badia, *La fin...* p. 30). În aceeaşi lună a luat fiinţă la Basel, Banca reglementelor internaţionale, avînd ca preşedinte pe Gates W. Mac Garah, preşedintele Băncii Federal Reserve Bank din New-York (Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, p. 588.

[77] J. B. Duroselle, *Histoire diplomatique...* p. 154.

[78] Etienne Weill-Raynal, *op. cit.*, III, p. 588.

vernul francez și-a retras trupele de ocupație din zona a treia și a doua rhenană [79], conform angajamentului luat la 29 august 1929.

Cu planul Young se încheia un capitol însemnat din istoria reparațiilor primului război mondial. Deși el a reușit să rezolve toate problemele puse în discuție, totuși eficiența lui a fost cu mult inferioară planului Dawes. Elaborat la începutul crizei economice, a cărei intensitate a crescut ulterior, el n-a putut să se mențină decît doi ani, plățile reparațiilor efectuîndu-se sporadic și cu multă greutate. Moratoriul Hoover din anul 1931 și apoi conferința de la Lausanne din 1932 a pus capăt problemei spinoase a reparațiilor fără să se poată spune că unul din statele învingătoare s-a declarat mulțumit de modul ei de aplicare.

LE PLAN YOUNG ET LA ROUMANIE (I)

Résumé

C'est connu le fait que le plan Dawes a eu un caractère provisoire et que dans la période de son application les annuités allemandes ont été acquitées régulièrement. Le système a été perturbé alors quand, en 1929, la crise économique a manifesté ses premiers signes. Dans le même temps, les U.S.A. demandaient le remboursement des obligations financières contractées pendant la guerre. Pour prévenir une faillite du système des réparations, ont été initiées entre les grandes puissances intéressées, des discussions qui ont duré depuis l'automne 1928 jusqu'en 1930. Le résultat a été l'élaboration et l'application du plan Young, qui transférait le problème des réparations du domaine politique dans le domaine purement financier, diminuait la somme globale imposée à l'Allemagne, resolvait les réparations orientales, et remplaçait la chambre des réparations par la B.R.I.

Pendant l'élaboration et l'application du plan Young ont apparu des controverses et des divergences entre les grandes puissances ou entre celles-ci et les autres pays alliés et associés. Les compromis qui ont résulté de même que les concessions faites à l'Allemagne ont préparé la dissolution des systèmes des réparations. Pendant les deux conférences de la Haye (1929 et 1930), où a été élaboré et appliqué le plan Young, la position des grandes puissances envers les révendications des petits pays — parmi lesquels et la Roumanie — a été, en essence, la même que celle manifestée pendant la conférence de la paix ou dans l'application du plan Dawes. Il suffit de mentionner que les petits pays

[79] Gilbert B a d i a, *La fin...*, p. 153.

ont été exclus de la direction de la B.R.I. et que dans le même temps ont été annulées d'importantes garanties prévues par les traités de Paris.

Elaboré au commencement de la crise économique, le plan Young a pu résister seulement deux ans. Le moratoire Hoover et la conférence de Lausanne de 1932 ont mis un terme à l'épineux problème des réparations, sans que les états intéressés soient satisfaits de sa modalité d'application.

LUCRĂRI, DOCUMENTE ŞI PUNCTE DE VEDERE NOI, CU PRIVIRE LA RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

DE

ILIE GRĂMADĂ

1. În mintea noastră mai stăruie amintirile celor două sîngeroase războaie mondiale, mizeria, crimele, marea „depresiune"[1] care a ţinut şi mai ţine lumea în mîinile ei însîngerate, la două decenii şi jumătate după terminarea ultimului război. Iar la 23 mai 1968 se împlineau 350 de ani de la „defenestraţia" pragheză, adică din momentul în care stările cehe se ridicau împotriva stăpînirii habsburgice şi cînd începea lungul război ce se va încheia abia prin pacea westfalică din 1648.

Războiul de 30 de ani a rămas în memoria populară ca un măcel al cavalerilor apocaliptici, aşa cum îi prezentase cu un secol înainte Albrecht Dürer. Un mare număr de scriitori au surprins în operele lor momente din tragismul celor 30 de ani. Printre ei se pot aminti Hans Michael Moscherosch, Friederich Schiller, Gustav Freytag, Conrad Ferdinand Meyer, Bertolt Brecht. Operele lor aduceau prin faţa ochilor noştri, înmărmuriţi şi îngroziţi, imagini triste şi sîngeroase ale războiului, dar lămureau, mai puţin, probleme istorice ale acestui război.

Izvoare cu privire la războiul de 30 de ani şi implicit cu privire la politica franceză în această epocă, sînt nenumărate şi împrăştiate în întreaga Europă. Este un cîmp de cercetare încă plin de materiale informative, ce se pot împărţi în diferite categorii : izvoare arhivistice (corespondenţe oficiale şi particulare, scrisorile suveranilor, ale membrilor guvernelor sau ale personalităţilor care au jucat un rol politic important, ale negociatorilor secreţi şi ocazionali şi alte piese care au putut apărea în timpul războaielor) textele tratatelor sau proiectelor de tratate ; legile imperiului şi ale diferitelor state germane care stăteau la baza negocierilor şi asupra cărora se fac referinţe în tratate ; presa epocii, formată din pamflete sau ziare noi cu titluri variate ca *Relations*, *Apologies*, *Berichte*, *Zeitungen*, *Récits*, *Gazette*, etc., care aduceau relatări asupra evenimentelor imediate, adeseori contradictorii, dar interesante, căci ele încercau să informeze opinia publică. Provenind din mărturii directe, ele pot fi mai mult sau mai puţin apropiate de adevăr.

Desigur că o atare documentaţie bogată nu poate fi cuprinsă în întregime. De aceea orice istorie legată de războiul de 30 de ani nu poate fi întreprinsă decît ţinînd seama în primul rînd de materialele fundamentale care au fost deja

---

[1] C. V. Wedgwood, *Der Dreissigjährige Krieg*, München 1967, p. 7.

sistematizate și publicate, dar care oferă oricînd eventuale lacune sau locuri goale pentru alte materiale inedite.

Numeroase lucrări noi vin să completeze imaginea pe care ne-au dat-o vechile lucrări, sau aduc noi orientări în explicarea acestui fenomen istoric. Unii istorici caută să aprofundeze ideea „războiului religios“ [2], direcție unilaterală și depășită, căci fără a analiza problemele politice, economice și sociale, care au avut implicații profunde în declanșarea războiului, imaginea reală a întregului suferă [3]. Istorici de orientare marxistă au preluat în mare parte unele din ideile lui Franz Mehring, adică o orientare „critică“, împotriva legendelor și erorilor de nuanță protestantă sau catolică [4]. Numeroși istorici contemporani au analizat din nou aspecte ale războiului de 30 de ani, reînnoind problematica și aruncînd noi lumini din izvoare puțin utilizate sau chiar necunoscute [5].

O direcție nouă, importantă, este aceea care privește problemele războiului de 30 de ani prin prisma rădăcinilor economice [6]. Se arată, de pildă, că lupta pen-

---

[2] Se remarcă vasta lucrare a lui F. Dickmann: *Der Westfälische Frieden*, Münster 1959. Lucrările lui J. Paul ca: ***Europa in Ostseeraum***, Göttingen 1960 și *Gustav Adolf, Christ und Held*, Göttingen **1964** ca și multe lucrări ale unor istorici suedezi pornesc de la ideea „războiului religios“.

[3] Langer Albert: *Neue Forschungen zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft“, XVI. Jahrgang 1968, Heft 7, p. 931, vezi și nota 3.

[4] Franz Mehring (v. *Gustav Adolf. Ein Fürstenspiegel zu Lehr und Nutz der deutschen Arbeiter*, în *Gesammelte Schriften*, Bd. 5 Berlin 1964. Cf. și *Abschnitt Dreissigjähriger Krieg*, în *Schriften* vol. 8, Berlin 1967), căuta să scoată în relief rolul pe care l-a jucat principatul Brandenburg, politica lui Wallenstein. Tot de la Mehring porneau și reflexiunile exprimate de A. Abusch, cu privire la drama *Wallenstein* a lui Schiller și rolul „național“ al acestuia. (v. A. Abusch: *Schiller. Grösse und Tragik des deutschen Geistes*, Berlin, 1958).

[5] În anul 1958 istoricul ceh J. Polišensky deslușea într-o lucrare bine fundamentată ***(Zur Problematik des dreissigjährigen Krieges und der Wallensteinsfrage***, în ***Aus 500 Jahren deutsch-tschechoslowakischer Geschichte***, Berlin **1958), ce se întemeia pe noi izvoare, rolul statelor generale ale Olandei și legăturile lor cu Cehia în „primul act“ al războiului de 30 de ani.**

Alți istorici reliefează caracterul de „**război european**“ al războiului de 30 de ani, iar unii istorici germani văd în el un „război german“ (v. A. Langer, *op. cit.*, p. 933). B. F. Poršnev (în *Političeskie otnošenija*, în vol. *XI-e Congrès International des Sciences Historiques, Rapport IV*, Göteborg-Stockholm-Upsala 1960) și Wladislaw Czaplinsky (în *Le problème baltique au XVI-e et XVII-e siècles, ibidem, Rapport IV)*, vorbesc despre „o mare influență“ a statelor est-europene asupra raporturilor de forță în timpul războiului, forțe destul de neglijate pînă acum. O mai mare atenție se dă și politicii urmărite de imperiul otoman.

[6] A. Langer, *op. cit.*, p. 933 observă pe bună dreptate că „pînă nu de mult, problemele economice erau mai mult sau mai puțin izolate de istoria politică tradițională“.

E un fapt cunoscut acela că încă înainte de secolul al XVII-lea statele europene cunoșteau o dezvoltare diferențiată, inegală. Această dezvoltare a avut o influență covîrșitoare asupra relațiilor internaționale, o dată cu apariția statelor capitaliste. În legătură cu această dezvoltare inegală, mulți istorici au început să facă generalizări lipsite de o bază reală cu privire la istoria universală, vorbind despre un „Apus“ dezvoltat, înaintat, și despre o „zonă răsăriteană“ rămasă în urmă, înapoiată (v. J. Macûrek: *La question de la transition du féodalisme au capitalisme en Europe Centrale (16-e — 18-e siècles)*, în *XI-e Congr. Intern. des Sci. Hist.*, rap. IV, *Ibidem*, pp. 84 și urm. . Mulți istorici au luat secolul al XVI-lea drept etapă de dezvoltare deosebită a unor regiuni ale Europei. S-a ajuns chiar la determinarea unui așa-numit „dualism al dezvoltării“ europene. (Vezi discuția

tru stăpînirea Mării Baltice cuprindea interese de ordin politic și strategic, dar în mod deosebit interese de ordin economic [7]. Prezintă interes și acele lucrări care au analizat influența marilor descoperiri geografice asupra Europei și urmările economice, sociale și politice ale acestora [8]. Problemele economice devin preocupări

---

problemei la A. Langer, *op. cit.*, p. 933, nota 15). Unii istorici aliniază în categoria țărilor rămase în urmă și Spania (ca Polišensky, J. Petrán, ș.a.).

Între cele două puncte de vedere,, adică o înaintare rapidă a țărilor din nord-vestul Europei și o rămînere în urmă a celorlalte țări europene, există opinia majorității istoricilor care arată că între toate țările au existat permanente legături și că nu e îndreptățită categorisirea netă de „țări înapoiate" pentru Europa secolelor XVI—XVII.

Este adevărat că în timp ce capitalul comercial din Țările de Jos și din Anglia, la care se alătura jaful țărilor colonialiste din Europa, dădeau naștere unei puternice și masive acumulări, în multe țări ale vechiului continent nu se ajungea la o atare acumulare de capital comercial. Țările de Jos reușeau să se ridice pe plan economic datorită unui comerț intens, în timp ce alte țări din zona estică așa cum ar fi Polonia sau Țările Baltice, sau chiar o parte din zona Pirineilor, rămîneau destul de mult în urmă. (Cf. M. Hroch: *Ůlova západoevropského kupeského kapitálu v zprostredkování obchodu s vychodni Evropou*, în Acta Universitatis Carolinae" 1964, Philosophica et Historica, 2, p. 38. Aceeași poziție o exprimă H. Kellebenz: *Spanien, die nördlichen Niederlände und der skandinavische Raum in der Weltwirtschaft und Politik um 1600*, în *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftgeschichte*" Bd. 41, Heft. 4, 1954, p. 298).

În statele în care domina feudalismul încă în secolul al XVI-lea, desigur că feudalul avea acolo o puternică influență asupra politicii economice, care era îndreptată împotriva orașelor și țăranilor, influență care a dus la crearea unei situații denumită de mulți istorici ca „antimercantalistă" (cf. A. Langer, *op. cit.* p. 934).

În ceea ce privește Germania, unele cercetări mai recente (ca F. Lütge: *Die wirtschaftliche Lage Deutschlands vor Ausbruch des Dreissigjährigen Krieges*, în „*Jahresbericht für Nationalökonomie und Statistik*", Bd. 170, 1958; vezi și P. Jeannin: *Les comptes du Sund comme source pour la construction d'indices généraux de l'activité économique en Europe (XVII—XVIII-e siècles)*, în „*Revue Historique*", tom. CCXXXI, 1964, pp. 55 și urm., 297 și urm.), arată că activitatea vaselor comerciale germane nu ar fi scăzut în timpul războiului de 30 de ani. Cercetările privitoare la dezvoltarea raporturilor și progresului sau regresului economic sînt de o importanță deosebită pentru a lămuri unele laturi ale acestui război, ținînd seama de faptul că aproape toți cei 30 ani de război au avut drept loc de manevră și bătălie tocmai teritoriul Germaniei. Acest lucru trebuia să influențeze în mod hotărîtor starea economică a Germaniei. O mare parte din populație, și mai ales cea din zona bătăliilor, nu se putea ocupa cu nici o activitate permanentă. Mulți locuitori se angajau în armatele de mercenari, mai ales că mercenarismul era un bun mijloc de cîștig.

În aceste împrejurări exista o mare cerere de produse agricole și manufacturiere sau meșteșugărești.

În timpul războiului, problemele economice au fost hotărîtoare pentru unele orașe maritime sau fluviale, pentru cursuri de ape, mări. În afară de politica continentală, Habsburgii, Wallenstein, Suedia, Danemarca, au dus o politică maritimă. S-a intensificat lupta pentru Dominium Maris Baltici, care constituie una din laturile importante ale războiului de 30 de ani, (fără a fi punctul de începere sau încheiere a războiului). Lupta pentru dominarea Mării Baltice a durat secole.

[7] W. Czaplinski: *Le problemè baltique*, p. 29.

[8] F. Lütge este împotriva suprapreţuirii influenţei descoperirilor geografice asupra dezvoltării economiei europene (*Die wirtschaftliche Lage*, p. 58). K. F. Olechnowitz afirmă că noile continente descoperite au rămas multă vreme

centrale ale sistemului statal european. Aspecte ca încetinirea, calmul sau regresul în economia unor ţări europene în perioada feudalismului tîrziu, se accentuează în timpul războiului de 30 de ani. Pustiirile provocate de război au întărit aceste manifestări. Pornind de la aceste constatări unii istorici s-au oprit asupra altor factori economici în analiza acestui război [9].

---

dependente de economia europeană (v. *Handel und Seeschiffahrt des späten Hanse*, Weimar 1965, p. 12). Revoluţia preţurilor care a cuprins o mare parte din ţările Europei, a avut o oarecare influenţă la începutul războiului de 30 de ani, în desfăşurarea relaţiilor economice europene.

Întărirea schimbului economic între Peninsula Iberică şi Marea Baltică, era rezultatul sforţărilor spaniole întreprinse în secolul XVII de a întări cît mai mult relaţiile comerciale şi politice cu oraşele hanseatice (v. A. Langer, *op. cit.*, p. 937). Unii istorici ai economiei sînt de părere că în preziua începerii războiului de 30 de ani, se conturau elementele unei „pieţe europene" (cf. J. Polišensky: *Die böhmische Frage und die politischen Beziehungen zwischen dem europäischen Westen und Osten zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges*, în *Probleme der Oekonomie und Politik in den Beziehungen zwischen Ost- und Westeuropa vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Berlin 1960; Hroch: *Der Dreissigjährige Krieg und der europäische Markt*, şi altele.

[9] A. Lundkvist: *Svensk krigsfinansiering 1630—1635*, în rev. *„Hist. tidskrift"* nr. 6, 1966. Pornind de la analiza finanţării războiului, autorul consideră că activitatea lui Gustav Adolf în Germania era supusă şi dependentă problemei capitale economice: cum poate fi finanţat războiul? Lundkvist crede că exemplul sistemului de finanţare al lui Wallenstein ar fi avut o mare influenţă asupra regelui suedez şi aşa s-a ajuns ca „războiul german al Suediei" să fie purtat cu mijloace germane.

K. R. Böhme (în lucrarea *Die schwedische Besetzung des Weichseldeltas 1926—1936*, în rev. Beihefte zum Jahresbericht der Albertus-Universität Königsberg", XXII), Würzburg 1963) exprimă ideea că în afară de funcţiile strategice, ocupaţia teritorială suedeză a avut şi o mare importanţă economică. În războiul baltic în care s-a angajat, Suedia a avut tot timpul cheltuieli şi obligaţii financiare tot mai mari. Pentru a rezolva această dificilă problemă, Suedia n-a putut face altceva decît să aplice principiul „autofinanţării războiului". Germania era spaţiul în care trebuiau rezolvate aceste chestiuni. Războiul de tip feudal continua după toate regulile lui (cf. W. Roberts: *Gustavus Adolphus. A. History of Sweden 1611—1632*, I—II. London—New York—Toronto, 1953 şi 1958. cf. şi Schmiedt: *Der Bauernkrieg in Oberösterreich*, pp. 58 şi urm.).

E adevărat că suedezii au fost ajutaţi şi cu bani francezi şi olandezi, sub formă de subsidii, în afară de ceea ce prădau sau luau cu forţa din teritoriile cucerite. În 1631 olandezii le acordau subsidii în valoare de 60.000, iar în 1632 mai adăugau încă 20.000 taleri (v. A. Lundkvist: *Svensk krigsfinansiering*, p. 387). Din 1631 primeau de la francezi 400.000 taleri anual, iar în 1633 se mai adăugau încă 90.080 taleri.

Datorită duratei războiului şi complicaţiilor lui, problemele economice au ajuns extrem de încurcate. Astfel Spania prea catolică, cumpăra cupru de la evanghelica Suedie, în primele decenii ale secolului al XVII-lea fiind principala cumpărătoare de cupru din Suedia. Prin acest circuit, aurul spaniol folosea Suediei în războiul împotriva Poloniei, a „Spaniei nordice" cum era denumită Polonia, şi care era aliată a Habsburgilor. (cf. Langer: *Neue Forschungen*, pp. 940—941).

Una din cheile pentru înțelegerea războiului de 30 de ani în totalitatea lui este Cehia. Istoriografia cehă a scos permanent în relief soarta tragică a Cehiei și a exilaților cehi [10]. Istoricii marxiști cehi din ultimul deceniu au nuanțat faptul că lagărul habsburgic reprezenta o forță cu totul reacționară și agresivă [11]. În condițiile centralizării statului, a încercării Habsburgilor de a institui absolutismul în Imperiu, planurile lor spre țărmurile Balticii constituiau un pericol grav nu numai pentru Suedia, dar și pentru Europa în general. Mai ales că Habsburgii mai susțineau vechile tendințe politice de dominație mondială.

Ideea susținută de Polišensky [12], că războiul de 30 de ani ar fi o manifestare a „crizei generale a feudalismului", pare în mare măsură întemeiată. Clasa feudalilor nu se putea integra evoluției forțelor de producție. Ea trăia în mod parazitar. De unde și concluzia lui Polišensky că războiul de 30 de ani ar fi „un conflict în interiorul clasei feudale".

Langer [13] susține că teza despre războiul dintre împărat și principi sau dintre împărat și Franța, sau teza despre un război confesional, toate acestea sînt depășite, integrînd războiul de 30 de ani în ceea ce s-a numit „criza generală a feudalismului". Conflictul dintre Franța și Habsburgii spanioli și austrieci rămîne o realitate istorică. La fel ca și conflictul dintre principi și împărat. Însă toate aceste evenimente se petreceau tocmai în perioada crizei generale a feudalismului.

Este greu de simplificat acest lung război, antrenat din atîtea cauze mai îndepărtate și mai apropiate. Vechile documente, ca și documentele care se publică în zilele noastre, reconfirmă tezele generale asupra complexității cauzelor profunde ale războiului [14].

Unii istorici văd în războiul de 30 de ani și în revoluția burgheză din Anglia un proces unic : trecerea societății europene de la feudalism la capitalism.

Negustorii din Danzig făceau comerț cu toate părțile beligerante, trăgînd bune foloase pentru ei. La 1628 danezii blocau Rostockul, dar interesele imperialilor cereau să cumpere unele mărfuri chiar de la dușmani, de la danezi sau suedezi. Ceea ce au și făcut. (cf. Langer, *op. cit.*, p. 941, vezi și nota 70).

[10] Ca de pildă B. Šindelář: *Komensky, némečki protestanté a Vestfalský mir*, în Č.S.Č.H. XIV/1966 c. 6 p. 862.

[11] Unii din acești istorici consideră drept negativă și acțiunea suedeză asupra Poloniei și Germaniei, ca de ex. Hroch, dar mai ales Czaplinski, în lucrarea sa *Le problème baltique*, pp. 36—42 ș.a.

Expansiunea suedeză este explicată de unii istorici contemporani drept o perspectivă pentru burghezia suedeză de a acapara noi debușee, piețe în spațiul Mării Baltice (cf. Langer, *op,. cit.* p. 943, vezi și nota 95).

Alți istorici afirmă că multe grupări opoziționiste din timpul războiului ar fi reprezentat „mișcări revoluționare", citîndu-le pe cele din Cehia și Austria. Aceste mișcări nu aveau un caracter revoluționar, antirăzboinic ci reprezentau, în *ultimă instanță, interesele unor grupări feudale*. (Vezi F. Kavka: *Die Habsburger und der böhmische Staat bis zur Mitte des 18 Jahrhunderts, în* rev. „Historica", VIII, Praga 1964, p. 53). O parte au considerat, pe bună dreptate, că numai mișcarea stărilor și a burgheziei orășănești din Cehia poate fi socotită ca o mișcare progresistă, întrucît se întemeia și pe un conținut național (cf. Kavka, *Ibidem*).

[12] În lucrarea *Zur Problematik*. . ., p. 114.

[13] *Op. cit.*, p. 948.

[14] Noi documente vezi : *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling*, Bd. 11/1 Bref (1634, I—II, Stockholm 1961 ; *Acta pacis Westphalica*, Serie I Band I (Instruktionen—Frankreich, Schweden, Kaiser) Münster 1962 *(se va cita APW I) ; Acta pacis Westphalica* Serie II Abt. C : *Die Schwedischen Korespondenzen*, Bd. I (1643—1645) Münster 1965 (se va cita *APW II)*.

Pagès [15] definea războiul de 30 de ani ca „una din ultimele manifestări ale unei crize mai ample : trecerea în Europa occidentală și centrală de la timpurile medievale la timpurile moderne". Steinmetz [16] și Langer [17] consideră că războiul acesta trebuie explicat prin acest „proces de tranziție" și că el trebuie văzut nu atît ca un război german, ci ca una din manifestările istoriei universale, europene [18]. Zeller îl numește „ultimul dintre războaiele religiei" [19].

În Germania s-a scris foarte mult și variat, adeseori istoricii oprindu-se asupra consecințelor acestui război pentru poporul german [20]. În Franța lucrările despre războiul de 30 de ani sînt mai puține decît în Germania sau în alte țări [21]. Mulți istorici s-au oprit mai ales la prezentarea rolului „vedetelor" care au animat scenele politice ale epocii. Istoricii francezi din ultimii 30 de ani s-au oprit mult asupra rolului lui Richelieu și asupra datelor și elementelor contradictorii ale istoriei Franței și activității principalilor factori politici, Richelieu și Mazarin. Unii au pus sub semnul întrebării însăși însemnătatea și continuitatea „marelui plan" pe care l-ar fi continuat și dus la îndeplinire Richelieu [22].

În general, majoritatea istoricilor pornesc la prezentarea acestui capitol din istoria universală, în mod tradițional, de la mișcarea din Cehia de la 1618 și sfîrșesc cu concluziile tratatului de pace din Westfalia din 1648.

Statele medievale se caracterizează, pînă spre secolul al XV-lea, prin lipsă de unitate, foarte adeseori prin anarhie feudală. Însă evul mediu a avut un ideal de unitate, întrevăzut ca realizabil fie sub hegemonia bisericii catolice, fie sub dominația împăratului sau altui monarh care emitea această pretenție. S-a exprimat adeseori ideea „unității omenirii" sub una din tutele : bisericească sau laic-imperială [23]. Spre sfîrșitul evului mediu, prin forța evoluției economice, sociale și politice, s-au creat formele sistemului statal modern, în opoziție cu vechea concepție ce se mai reafirma, de pildă, de către Carol Quintul. Renașterea nimicea ideea de stăpînire mondială și absolută a papilor, principiul teocrației, ideea granițelor supuse bisericii catolice. Cînd secolul XVI afirma principiul „cuius regio eius re-

---

15 Pagès: *La guerre de trente ans (1618—1648)*, Paris 1939 p. 9.

16 Steinmetz Max: *Deutschland von 1476 bis 1648*, Berlin 1965.

17 *Op. cit.*, p. 950.

18 Steinmetz și Langer *op. cit.*

19 G. Zeller: *Histoire des relations internationales*, p. 6.

20 Odinioară s-a vorbit despre grozăviile și dramele acestui război, ca G. Freytag: *Bilder aus der deutschen Vergangenheit*, 1862, sau în lucrarea lui Grimmelshausen: *Simplicius Simplicissimus*. Cercetările recente privesc fie problemele în ansamblu, cum e lucrarea lui Fr. Dickmann: *Der westfälische Frieden*, Münster 1959, sau probleme speciale sau locale, ca lucrarea lui Gunther Franz: *Der Dreissigjährige Krieg und das deutsche Volk. Untersuchung zur Bevölkerung und Agrargeschichte*, 1961.

21 G. Livet: *La guerre de trente ans*, Paris 1963, p. 5. Despre situația din Franța avem surse de informație extrem de utile, mai ales rapoartele ambasadorilor venețieni sau ale nunțiilor papali. Printre ambasadorii care ne-au lăsat informațiuni și memorii interesante se pot nota : Ottavio Corsini, nunțiu pontifical la curtea franceză, la fel ca și cardinalul Bentivoglio, florentinul Giovanni Battista Gondi, venețienii Alviso Contarini, Giovanni da Pesaro, Anselmo Contarini, Girolamo Priuli, Matteo Bartholini. Ei nu scriu literar, dar informează bine și destul de amănunțit (cf. Victor du Bled: *La société française du XVI-e siècle au XX-e siècle, III-e série XVII-e siècle*, Paris 1910, p. 19).

22 G. Livet, *op. cit.*, p. 6 și urm.

23 W. Windelband: *Die Auswärtige Politik der Grossmächte in der Neuzeit von 1494 bis zur Gegenwart*. Essen 1936, p. 19.

ligio", era evidentă afirmarea unei biserici naţionale, în cadrul unui sistem statal [24]. Acest lucru îl realiza pentru prima dată biserica galicană franceză încă în prima jumătate a secolului al XV-lea. De altfel secolul al XVI-lea mai afirma și un sistem mondial de state [25].

Puterea papală și imperială n-au căzut deodată. Lupta între cele două puteri sau împotriva lor a mai continuat. Secolul al XVI-lea aducea, tocmai datorită apariţiei sistemului european de state, lupta pentru echilibrul de forţe. Sistemul de state și echilibrul politic sînt două noţiuni strîns legate între ele. Sistemul echilibrului politic va necesita și va impulsiona o vastă activitate și combinaţie a diplomaţilor.

Pamfletele scrise în jurul războaielor dintre Franţa și Imperiu, pentru Italia, întrebuinţau adeseori noţiunea de „echilibru", încă în cursul secolului al XVI-lea. Dar fundamentarea teoretică și necesitatea aplicării politicii de echilibru a fost dezvoltată de teoreticieni francezi abia la mijlocul secolului al XVII-lea. În scrierea sa intitulată *De l'intérest des princes et Estats de la chrestienté* (1638), Richelieu considera echilibrul ca unul din elementele de bază ale politicii externe franceze. După părerea lui, „liniștea și siguranţa" tuturor celorlalte state stă în păstrarea unui echilibru politic între Franţa și Spania. Ideea echilibrului devenise un principiu universal. Spinoza [26] își gîndea filozofia sa more geometrico, după cum juristul german Pufendorff [27] concepea sistemul dreptului natural, după același principiu al echilibrului.

În viaţa statelor europene se instituia acest principiu, care va deveni un bun comun al reprezentărilor politice ulterioare, continuînd sub o formă sau alta pînă în zilele noastre, în sistemul mondial al statelor contemporane.

Statul naţional francez se afirma încă în vremea lui Carol al VII-lea și Ludovic al XI-lea. În vremea lui Francisc I lozinca politicii monarhice era: *Un Dieu, un Roi, une Loi, une Foi.* Franţa se născuse și se afirmase ca naţiune în lupta împotriva Angliei, spre sfîrșitul războiului de 100 de ani (1337—1453). *Pragmatica Sancţiune* de la 1438 crea independenţă bisericii galicane franceze, faţă de papalitate. Ludovic al XI-lea, reprezentant al principiilor absolutiste, reafirma această independenţă la 1472, o repeta Ludovic al XII-lea, și o reglementa definitiv Francisc I prin Concordatul de la 1516. Biserica galicană franceză devenise „un organ al politicii naţionale" [28].

---

[24] v. A. Oţetea: *Renașterea*, București 1964, cap. IV: *Formarea statelor moderne.*

[25] W. Windelband, *op. cit.*, p. 33.

[26] B. Spinoza (1632—1677), filozof olandez. Expune filozofia sa *more geometrico* în opera sa capitală *Etica.*

[27] Samuel Pufendorff (1632—1694), celebru jurist german. A scris *Dreptul naturii și al ginţilor.*

[28] W. Windelband, *op. cit.*, p. 48. Formulele utilizate de legiștii secolului al XVII-lea erau: „Le Roi ne tient sa couronne que de Dieu et de son épée", sau aceea că „Le Roi de France ne relève que de Dieu". Monarhia franceză se întemeia deci pe dreptul divin.

Iezuiţii spanioli Francesco Suarez și Jose de Mariana și mai ales cardinalul iezuit Bellarmin reluaseră teoria despre suveranitatea poporului, după care regii nu deţin puterea decît „indirect" de la Dumnezeu. Concepţia despre omorîrea regelui venea încă din vremea războaielor religioase ale secolului al XVI-lea. Unii pamfletari mai reînviau aceste concepţii și în secolul al XVII-lea.

Existau și alte poziţii. Silhon se plasa pe o poziţie galicană. El nu era de acord cu aceia care susţineau că puterea regelui derivă de la papă. El se declara un „bun francez" și ca atare era împotriva acestei teorii. Pe această linie, Dupuy publica la 1639 o lucrare importantă, intitulată: *Preuves des Libertez de l'Eglise Gallicane.* La 1641 Pierre Marca scria: *De Concordia sacerdotitii et imperii seu de libertatibus ecclesiae Gallicannae.*

În aceeași epocă se constituia și statul național englez. Franța, Spania și Anglia apăreau spre acest sfîrșit de ev mediu ca niște state naționale în care începuse să acționeze conștiința unei apartenențe comune. Încep să se manifeste tendințe de lărgire a puterii și a teritoriului, și de aici politica agresivă a claselor domnitoare. În aceste împrejurări, structura politicii externe a acestor state a devenit tot mai dificilă, mai sinuoasă. Așa se explică războaiele pentru Italia (1494—1559), care prin pacea de la Cateau-Cambrésis (1559) încheiau prima parte a conflictelor dintre monarhiile din Franța și Spania. Perioada următoare (1559—1610), dominată de domniile lui Filip al II-lea și Henric al IV-lea, pregătea conflictul hotărîtor dintre Franța și Habsburgi. Va urma etapa marilor războaie, epoca războiului de 30 de ani, în care Spania va fi doborîtă din situația ei de mare putere (1610—1659).

O dată cu crearea primelor state naționale au apărut și pretendenți, candidați la preponderența politică în Europa.

Franța era țara cea mai avansată pe calea unificării. Războiul de 100 de ani forțase unificarea morală și poate chiar ideea conștiinței franceze [29]. Unificarea teritorială se realiza în cîteva etape: orașele de pe Somme și ducatul Burgundia la moartea lui Carol Temerarul (1477), reunirea comitatului Provence o dată cu moartea lui Carol de Anjou (1481). Vechile granițe ale „celor patru rîuri" — Escaut, Meusa, Saône și Rhon — au fost depășite în sud pe Rhon. Comitatele Flandra și Artois mai continuă să aparțină prin tradiție Franței, dar în mod practic ele se consideră independente, aflîndu-se de fapt în mîinile casei de Habsburg—Burgundia.

Spania nouă lua locul vechilor Spanii medievale, prin unirea realizată de căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia (1469). În realitate, primul care se va intitula rege al Spaniei va fi Carol Quintul, nepotul și moștenitorul lor (1516—1555). În afara granițelor ei politice, în afara unității iberice, rămîneau Portugalia și Navara.

În Anglia, războiul de 100 de ani provoca aceleași rezultate ca și în Franța. Se crea națiunea engleză.

Împăratul și papa nu mai aveau rolul de autoritate universală, așa cum era situația în cursul evului mediu. În secolul al XVI-lea Imperiul nu mai era „sfîntul imperiu roman", ci devenise „Sfîntul Imperiu Roman de națiune germană" (Heiliges römisches Reich deutscher Nation). Electorii nu aleg pe șeful lor decît dintr-o casă germană. Validitatea alegerii nu mai depinde de confirmarea papei. Ultimul împărat care va primi coroana din mîinile papei va fi Carol Quintul. Autoritatea imperială nu se mai resimțea în fapt, ci numai în drept, asupra multor teritorii. Țările de Jos, ducatele lorene, obțin în cursul secolelor atari privilegii, încît fac din legătura lor cu Imperiul doar o simplă ficțiune [30]. Cantoanele elvețiene s-au despărțit definitiv la 1499.

În societatea internațională a epocii, Imperiul își păstra totuși un loc preponderent, prin tradiție. Reprezentanții lui erau primii, față de ai celorlalți suverani. Pînă la Francisc I numai împăratul avea dreptul să poarte titlul de „majestate".

Desigur că ideea de suveranitate este strîns legată de noțiunea dreptului divin al regelui francez, iar acest lucru a avut o mare însemnătate asupra concepției despre stat în cursul secolului al XVII-lea. De altfel legiștii secolului al XVII-lea au ajuns la formula: *Lex consensu populi et constitutione regis fit*, sau la fraza: *Si veut le Roi, si veut la Loi.* (Vezi despre aceste probleme o lucrare specială a lui Rudolf von Albertini: *Das politische Denken in Frankreich zur Zeit Richelieus*, Marburg 1951, pp. 22, 24, 25, 43—58 ș.a.).

[29] Zeller Gaston: *Histoire des relations internationales;* tom. second: *Les temps modernes*, Paris 1953, pp. 15 și urm.

[30] Zeller G., *op. cit.*, p. 20.

Pe tronul papal cardinalii aleg numai italieni. Ultimul papă străin a fost flamandul Adrian al VI-lea, fostul profesor al lui Carol Quintul. Papa mai întrebuința tot felul de mijloace, destul de meschine, pentru a menține ideea despre papă ca suveran superior peste suveranii lumești. Rezultatele sînt însă cu totul reduse.

Constituirea uriașului imperiu hispano-germanic în secolul al XVI-lea a impus Franței lungi războaie ofensive sau defensive, care aveau trăsăturile unei întreprinderi de interes național. Dizolvarea imperiului lui Carol Quintul n-a micșorat pericolul pentru Franța. Habsburgii din Madrid au devenit o forță de prim ordin, extrem de periculoasă pentru o Franță măcinată de războaiele civile din secolul al XVI-lea. Acest puternic vecin, ambițios, hotărît să dea lovituri cît mai vehemente Franței, a stat în atenția guvernelor Franței, începînd mai ales cu Henric al IV-lea. Războiul de 30 de ani va fi un prilej ca Franța să ia hotărîri supreme pentru a-și rezolva problemele teritoriale și de securitate, tocmai cu acest vecin puternic, care mai era aliat și cu Habsburgii austrieci.

Din momentul unirii cu Sfîntul Imperiu sub Carol Quintul, monarhia spaniolă începea să ducă o politică de mare putere. În vremea lui Filip al II-lea, Spania se anunța cu fermitate ca pretendentă la hegemonia europeană, jucînd și rolul de șef al catolicismului. Din nefericire pentru regii spanioli, papii nu s-au arătat dispuși să sprijine acest nou pretendent la dominația europeană.

Datorită împrejurărilor interne din secolul al XVII-lea, Anglia a jucat un rol cu totul periferic în problemele europene.

Casa de Austria își datora expansiunea și măreția, politicii ei matrimoniale. Printr-o căsătorie a acaparat o mare parte din Burgundia la sfîrșitul secolului al XV-lea, la fel ca și Țările de Jos. Uniunea cu coroana spaniolă în secolul al XVI-lea, lărgea sfera expansiunii teritoriale. Urma apoi acapararea unei părți din Ungaria, după 1526.

Însă interesele interne din Imperiu n-au putut fi conciliate. S-a dus mai mult o politică de prestigiu imperial în exterior, iar în interior o politică de egoism princiar.

O privire generală asupra uzanțelor internaționale și de drept internațional, a relațiilor între popoarele Europei în secolele XVI—XVII, este utilă pentru înțelegerea multor fenomene discutate.

Relațiile între popoare și state, în cursul evului mediu, au fost mărginite mai mult la vecinătatea dintre ele. O dată cu descoperirile geografice ale europenilor, aceste relații s-au lărgit brusc în spațiu. Relațiile internaționale încep a cuprinde aproape întreg globul cunoscut atunci.

Multe popoare apusene încep a gîndi și a trăi ca națiuni. Reforma a rupt „unitatea“ catolică a lumii occidentale. Încep a se întări relațiile între „creștinătate“ și „islamism“. Scriitorii, poeții, filozofii, părăsesc limba latină „universală“ și încep a scrie în limbi naționale. Italienii au fost primii, apoi au urmat francezii, englezii. Atunci cînd Carol Quintul a rostit la Roma în 1535 un discurs în limba spaniolă, faptul acesta a fost considerat un mare scandal. Wicliff și apoi Huss cereau întrebuințarea limbii poporului (=naționale) în biserică. Reformatorii secolului al XVI-lea au pus în aplicare în mod viguros acest principiu. Luther începea acest lucru în Germania, traducînd biblia.

În economie se resimte același flux național [31]. În legislația comercială se introduce ideea fermă a autarhiei. Negustorii străini trebuie să-și vîndă mărfurile în raport cu prețurile mărfurilor indigene.

---

[31] Zeller G., *op. cit.*, *p.* 2. *Conf.* și A. Oțetea: *Renașterea*, cap. II. Se pot cita: *Consulatul Mării*, pentru țărmurile creștine ale Mediteranei Occidentale; *Cutumele de la Oléron* în zona Franței oceanice; *Cutumele de la Amsterdam*, *Cutumele de la Wisby* pentru unele țări nordice, ș.a.

Pornind din sfera economică, s-a ajuns la o adevărată xenofobie, ca în Spania lui Carol Quintul, acuzat că se înconjoară doar de flamanzi, care nu fac altceva decît să prade Spania. Desigur că spaniolii nu puteau participa în aceeași măsură și ei la pradă.

Veneţienii se dovedesc foarte severi în apărarea intereselor lor. Ei pedepsesc pe cei care trădează secretele lor de fabricaţie și se arată destul de reţinuţi în ideea de solidaritate cu alte popoare, chiar atunci cînd e vorba de organizarea vreunei cruciade împotriva turcilor, acolo unde de fapt ei au interese vitale. Ei se plasează pe poziţia lozincii : Siamo Veneziani poi Christiani...

În cursul evului mediu, raporturile dintre state în problemele păcii și războiului erau supuse unor reguli acceptate de ele. Nu existau principii juridice care să reglementeze aceste laturi ale vieţii politice, ci numai unele reguli acceptate în comun. În Europa, reguli codificate au apărut abia mai tîrziu. În secolul al XVI-lea s-au redactat primele formulări particulare cu privire la anumite reglementări ale drumurilor maritime [32].

În mod obișnuit se afirmă că dreptul internaţional datează de la începutul epocii moderne și că acesta ar porni din secolul al XVII-lea, datorită principiilor sau teoriilor expuse de olandezul Hugo Grotius, autor al unui tratat *De jure belli ac pacis*, care s-a bucurat de multă și îndelungată autoritate. De fapt opera lui Grotius și a urmașilor săi nu a făcut altceva decît să înlocuiască un drept cutumiar, cu un drept scris. Este la fel ca și evoluţia dreptului civil din multe ţări europene.

Despre un „drept al ginţilor" pentru perioada Renașterii nu se poate vorbi. Nici despre un „drept al omului". Teologul și juristul spaniol Francisco de Vittoria sprijinea ideea dreptului oamenilor de a merge dintr-o ţară în alta, numindu-l „dreptul comunicaţiei". El credea că nici un stat nu trebuie să-și închidă frontierele pentru aceea care vor să le treacă, pentru a călători sau a îndeplini activităţi „nevinovate"[33].

În cazul declarării războiului, persoanele străine erau expulzate. Francisc 1 dispunea la 1528 și 1542, ca supușii împăratului care trăiau în Franţa, să fie expulzaţi. La 1551 supușii Habsburgilor erau expulzaţi din Franţa, iar averile lor confiscate. Habsburgii au dat aceeași replică faţă de supușii francezi.

Una din particularităţile statelor feudale europene era puţina importanţă care se dădea graniţelor. De cele mai multe ori linia frontierelor rămînea în numeroase locuri cu totul imprecisă. Între regatul Franţei și Imperiu existau multe zone cu suveranitate contestată, iar reglementările care interveneau din timp în timp nu aveau decît rolul să revizuiască graniţele. Nimic nu împiedica circulaţia oamenilor de la o extremitate la alta a Europei, pentru un pelerinaj, pentru o universitate vestită. În timp de pace, tratamentul faţă de străini era foarte liberal.

Uzanţele războiului erau cu totul inumane. Prizonierii puteau fi omorîţi. Pentru ca apărătorii unei poziţii întărite să-și salveze viaţa, comandantul lor trebuie să prevadă acest lucru în condiţiile de capitulare, care de multe ori nu se respectă. De obicei soldaţii erau dezarmaţi și trimiși la casele lor. Spaniolii obișnuiau să-i pună să jure că nu vor mai lua armele în războiul respectiv.

În regiunea luptelor totul era distrus, pentru a nu lăsa dușmanului nimic pentru subsistenţă. Vitele erau luate, grînele și casele arse. La germani exista o instituţie a „șefului de incendiu", Brandmeister. La sfîrșitul războiului, victimele nu au nici un drept de îndemnitate. Era o regulă jefuirea orașului cucerit. Speranţa prăzii întărea virtutea asediatorului. Războiul n-ar avea pentru soldat nici o atracţie fără această nădejde a prăzii bogate.

Trupele de infanterie erau compuse de obicei din străini. Exista un tîrg internaţional al soldatului. Pe primul loc se afla cel elveţian. Cu timpul, elveţienii

[32] Zeller G., *op. cit.*, p. 3 nota 1.
[33] Zeller G., *op. cit.*, p. 4.

au fost concurați de Landsknecht-ii germani, buni emuli ai elvețienilor, și care erau și mai ieftini. Cavaleria imperială era formată din unguri, iar cea venețiană din albanezi.

În perioada Renașterii se folosea noțiunea de „neutralitate". Sensul acestei noțiuni era atunci altul decît cel din zilele noastre. Statul neutru nu patricipa la război, dar avea dreptul să aducă servicii beligeranților, ca de pildă procurarea de alimente. Iar acest serviciu îl făcea ambelor tabere. Scrisorile de neutralitate acordate de Francisc I ducelui de Lorena prevăd în mod expres că ducele trebuie să acorde egalitate celor două părți în luptă, aducînd și uneia și alteia aceleași servicii. Peste un teritoriu, o armată putea trece cu condiția : de a nu lupta pe acel teritoriu, a nu se opri prea mult pe teritoriul în cauză și de a nu cere nimic de la locuitori fără a plăti un preț rezonabil.

Așa s-a elaborat teoria pe care juriștii vor numi-o curînd *transitus innoxius*. Principiile acestei teorii n-au fost unanim acceptate. Elvețienii, de exemplu, nu le recunoșteau. Regele Franței a acordat un act de neutralitate comitatului Franche Comté prin convenția din 1522, reînnoită de mai multe ori în cursul secolului, prin care era interzisă trecerea de trupe prin acest teritoriu.

În ceea ce privește comerțul, în cele mai multe cazuri și el păstra regula neutralității. Nebeligeranții își continuau activitatea lor comercială. Declarația de război nu antrena și ruperea relațiilor comerciale. Se făceau schimburi în continuare, fără ca vreuna din părți să îndrăznească a le întrerupe, ținînd seama de importanța lor vitală. Suveranul acorda autorizație de comerț unui număr oarecare de negustori sau de cele mai multe ori rămînea valabilă autorizația generală de comerț.

De la sfîrșitul secolului al XV-lea istoria vorbește despre ambasade permanente. Moda ambasadelor permanente a pornit din Italia și s-a răspîndit repede în întregul occident. Diplomația cea mai perfectă o avea Veneția, unde era considerată ca unul din cele mai însemnate servicii ale statului. Ambasadorii cu posturi fixe se numeau rezidenți. Franța avea rezidenți în secolul al XVI-lea la Copenhaga și Cracovia, dar Polonia și Danemarca nu aveau reprezentanți permanenți la Paris. Veneția, Spania și Franța aveau reprezentanțe permanente la Constantinopol, în timp ce misiunile otomane în statele creștine erau temporare și rare. De altfel turcii erau ostili ambasadorilor străini, în care vedeau niște spioni privilegiați.

În Europa secolului al XVI-lea se contura în mod pregnant mai ales forța dominatoare a Habsburgilor care, instaurîndu-și puterea în Germania, Spania, Italia și Țările de Jos, încercuiseră Franța. Prima încercare a monarhiei absolute franceze de a ieși din acest cerc ce se strîngea tot mai mult, a fost declanșarea războaielor italiene, o dată cu pătrunderea lui Carol al VIII-lea în Italia, la 1494. Rivalitatea franco-habsburgică din secolele XVI—XVII își are originea tocmai în politica de acaparare a Habsburgilor austrieci și spanioli, precum și în tendința împăratului de a institui în Germania o monarhie absolută. La început, conflictul pornea sub forma unei rivalități și a unei nesfîrșite serii de conflicte între Franța și Spania. Aceasta pentru simplul motiv că Habsburgii loveau în Franța pornind din Spania.

În fața unei situații extrem de dificile, a amenințării habsburgice la toate frontierele, Franța catolică și-a orientat activitatea politică spre turci, dușmanul tradițional al Habsburgilor, și în același timp spre principii protestanți germani, dușmani ai împăratului catolic. La 1535 se încheia un tratat special între Franța și imperiul otoman. Franța primea privilegii speciale comerciale precizate sub forma așa-numitelor „capitulații" [34]. Franța se alia și cu principii protestanți ger-

[34] Marx definea aceste capitulații ca fiind „niște diplome imperiale, niște acte de privilegii, care sînt acordate de Poartă unor state europene și care permit supușilor acestora să intre nestînjeniți în țările mahomedane să-și vadă în liniște de afacerile lor..." (K. Marx și F. Engels: *Opere*, vol. 10 Ed. Politică, București, 1961, pg. 181.

mani. Scopul politicii franceze era de a slăbi Imperiul și eventual de a acapara din Imperiu unele teritorii sau a readuce la Franța acele teritorii care se găseau în litigiu. Diplomația franceză din secolele XVI și XVII s-a menținut în această orientare politică, fiind ferm sprijinită de Henric al IV-lea și ministrul său Sully, iar mai tîrziu de cardinalii Richelieu și Mazarin.

Pentru statele europene, problemele principale care se puneau erau legate fie de pericolul otoman, fie de fixarea și garantarea granițelor fiecărui stat în parte. Majoritatea aceastor state considerau că este necesar să-și lărgească teritoriile fie în ținuturi îndepărtate, pe seama coloniilor, fie chiar în vecinătatea lor, pe seama statelor slabe. Deși încercările de expansiune pe continent aveau mai puțină durabilitate, totuși în această direcție au fost antrenate foarte multe state [35]. E ușor de înțeles că urmarea acestei politici a fost un interminabil șir de conflicte.

Franța se găsea pe primul loc în ambele tendințe de expansiune. Cu o diplomație bine pusă la punct, în secolul al XVII-lea inițiativa franceză putea ușor antrena pacea și războiul. Existau în Europa apuseană două țări dezvoltate și bogate: Țările de Jos și Italia. Spre teritoriile acestor țări se vor îndrepta cu toate forțele statele naționale ale Europei apusene, și în primul rînd Franța și Spania.

Italia exercita o mare atracție. Era un stat bogat, dar în același timp divizat politic. Părea o pradă ușoară. În războaiele de cucerire a Italiei (1494—1559), Franța exprimase o politică evident expansionistă. Dar norocul armelor a favorizat permanent pe imperiali. Chiar Francisc I care-și aliase pe dușmanii permanenți ai Habsburgilor — sultanul de la Istambul, principii protestanți din Germania, voevodul Transilvaniei și din cînd în cînd chiar pe papa de la Roma —, pierde bătăliile angajate cu Carol Quintul [36]. Nici Henric al II-lea n-a fost mai norocos. La 1552 el declara că va forța pe Carol Quintul să-i recunoască drepturile asupra republicii Milano și regatului Neapole, ca și asupra provinciilor Flandra și Artois. Pacea de la Cateau-Cambrésis (3 aprilie 1559), nimicea însă planurile lui Henric al II-lea. Artois și Flandra rămîneau în aceeași situație, iar Neapole și Milano în mîna spaniolilor. Chiar cuceririle franceze din Italia au trebuit să fie părăsite. Savoia și Piemontul revenau prințului legitim, Emmanuel-Philibert, cu excepția celor două puncte strategice, Pignerol și Saluzzo. O căsătorie încorona opera diplomaților: Filip al II-lea, văduv după Maria Tudor, se căsătorea cu fiica mai mare a lui Henric al II-lea. Filip al II-lea cerea mult de la Franța, dar în schimb el nu dădea decît pacea, despre care peste un secol, Vauban va vorbi cu toată severitatea, numind-o „o pace rușinoasă", care a dezonorat pe Henric al II-lea [37]. Printr-un tratat particular, regina Elisabeta a Angliei lăsa Calais-ul Franței. Franța rămînea în posesiunea episcopatelor Metz, Toul și Verdun, fără un titlu definitiv pînă la 1648.

Așa se încheia așa-numita etapă a războaielor pentru Italia. Deși Spania n-a jucat rolul principal, ea a obținut cele mai multe beneficii. Ea și-a întins influența sau dominația aproape peste întreaga Italie, a pus mîna pe Navarra, a moștenit Țările de Jos. Franța a ieșit cu multe și importante pierderi. Ocuparea portului Calais și a celor trei episcopate nu compensa părăsirea Italiei, a Flandrei, Artois-ului și altor teritorii.

Preponderența spaniolă se datora tuturor împrejurărilor care duseseră la pacea de la Cateau-Cambrésis. Europa scăpase deocamdată de pericolul hegemoniei casei de Austria datorită — în mare măsură! — reformei care se întinsese în

---

[35] Zeller G., *op. cit.* p. 89.

[36] Brinton C., Christofer John B., Wolff Robert Lee: *Modern Civilization. A History of the Last Five Centuries*, New Jersey 1957, p. 107. Autorii consideră războiul pentru Italia, un fel de „duel personal" între cei doi rivali, Francisc I și Carol Quintul.

[37] Zeller G., *op. cit.* p. 121.

Imperiu, prin Luther, care la 1517 căuta să elibereze poporul german de sub jugul bisericii romano-catolice [38].

Franţa se interesa în mod deosebit de mişcările din Imperiu. Pentru a slăbi puterea lui Carol al V-lea, regele Franţei promitea ajutor principilor protestanţi organizaţi încă la 1530 în Liga de la Schmalkalden. În anul 1552, Henric al II-lea a fost de acord cu cererea principilor protestanţi „de a proteja religia lor", desigur a-i proteja şi pe ei, „oferindu-i-se în acelaşi timp ca despăgubire pentru războiul pe care-l pregătea pentru „libertatea Germaniei" şi „acordîndu-i-se pentru siguranţa tratatului", posesiunea celor trei episcopate: Metz, Toul şi Verdun, care „făcuseră cîndva parte din imperiul francez, parte a regatului Austrasiei..." [39]. Henric al II-lea lua în primire aceste teritorii, ca „vechi domenii ale regilor Franţei" [40], menţinîndu-le împotriva încercărilor împăraţilor de a le relua. Ele vor fi definitiv recunoscute Franţei prin pacea de la Münster (1648).

Preponderenţa spaniolă de nuanţă catolică, inchizitorială, devenea urîtă în toate ţările în care pătrunseseră ideile reformei. Se rupeau definitiv legăturile dintre Spania şi Anglia. În Ţările de Jos izbucnea revoluţia burgheză, antispaniolă şi antifeudală, care prin rezultatele ei dădea o lovitură puternică Habsburgilor spanioli.

Opoziţia dintre Franţa şi Spania, care va duce mai tîrziu la un conflict armat, nu pornea de la nişte cauze care ar fi privit probleme de politică internaţională. Politica începea să fie determinată de cauze economice. Se punea problema Ţărilor de Jos, o regiune foarte dezvoltată din punct de vedere economic, care aparţinea Habsburgilor. Mulţi francezi se gîndeau la cucerirea acestor teritorii, iar despre aceasta începea să se discute deschis cam pe la 1570. Cronologic, acesta este momentul în care se întîlneşte politica franceză şi politica engleză, în lupta pentru slăbirea monarhiei spaniole.

După abdicarea lui Carol Quintul, efortul de dominaţie a Habsburgilor în Europa a trecut pe seama Spaniei. Filip al II-lea deţinea Spania şi coloniile, iar de la 1582 Portugalia şi coloniile acesteia, Burgundia şi Ţările de Jos spaniole, teritoriile din regatul Neapole şi Milano. „Era un stat supranaţional care ameninţa grav Franţa. Filip al II-lea se arăta drept „campionul catolicismului" [41].

În aceste împrejurări, fiecare ţară din apusul Europei căuta calea cea mai bună şi mai sigură pentru rezolvarea problemelor de politică externă şi de securitate. În mod deosebit Franţa se găsea, în preziua războiului de 30 de ani, la o grea răspîntie politică.

---

[38] Cf. Père Bougeant: *Histoire du traité de Westphalie*, I—III, Paris 1727—1744, vol. I pp. 3—4.
[39] *Ibidem*, I p. 13.
[40] *Ibidem*, I p. 15.

CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA MEŞTEŞUGURILOR IEŞENE LEGATE DE ALIMENTAŢIA POPULAŢIEI ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

DE

V. NEAMŢU

În ultimele decenii studierea oraşului feudal moldovenesc a ocupat un loc de seamă în preocupările cercetătorilor români. Materialelor documentare li s-au adăugat date arheologice, uneori destul de concludente, care au contribuit la conturarea unei imagini mai complete, referitoare, mai cu seamă, la cultura materială a vechilor noastre oraşe. Dacă în anumite domenii ale activităţii economice a orăşenilor tabloul alcătuit de cercetătorii noştri este destul de clar, în altele, însă, informaţiile sărace de care dispunem nu îngăduie încă elucidarea unor aspecte importante ale problemei. Acesta este, de pildă, cazul cu meşteşugurile legate de alimentaţia populaţiei oraşelor moldoveneşti.

În cazul Iaşului, oraş care a jucat un rol de seamă în istoria Moldovei, ştirile referitoare la meşteşugurile la care ne referim lipsesc aproape cu totul pînă la jumătatea secolului al XVI-lea şi rămîn destul de sărace şi pentru secolul al XVII-lea cînd, pentru alte meşteşuguri informaţiile sînt relativ bogate. Într-o anumită măsură, acest fapt reflectă un nivel de dezvoltare relativ mai modest, cel puţin pentru unele dintre meşteşugurile pe care le analizăm.

Dintre meşteşugurile legate de alimentaţia populaţiei se ştie că *morăritul* a cunoscut, în general, o dezvoltare destul de puternică în majoritatea oraşelor moldoveneşti. La Baia şi Siret documentele menţionează mori încă din secolul al XV-lea [1]. În alte oraşe, de pildă în Suceava, încă de la începutul secolului al XVI-lea, sînt amintiţi morari bogaţi care pun pietre frumos sculptate pe mormintele membrilor familiilor lor [2].

Pentru oraşul Iaşi ştirile în legătură cu acest meşteşug apar mult mai tîrziu şi sînt destul de sporadice. În examinarea morăritului la Iaşi trebuie să se ţină seama de anumite caracteristici ale zonei geografice în care se situează această aşezare urbană. Astfel, de pildă, lipsa unei reţele hidrografice corespunzătoare, într-o vreme cînd în Moldova, pentru purtatul morilor se folosea, în mod obiş-

---

[1] Şt. Olteanu, C. Şerban, *Meşteşugurile din Ţara Românească şi Moldova în Evul mediu*, Ed. Acad. R.S.R., 1969, p. 90.

[2] Şt. Olteanu, *Inscripţia de pe piatra de mormînt de la mănăstirea lui Iaţco din Suceava*, în „Studii şi materiale de istorie medie", I, 1956, p. 367 şi urm.

nuit, forţa motrică a apei, era de natură să aducă prejudicii serioase dezvoltării meşteşugului morăritului.

Mai mult ca în alte aşezări moldoveneşti, la Iaşi a trebuit să se pună de timpuriu, şi în mod serios, problema utilizării unor cursuri de apă, cu un debit scăzut şi, mai ales, inconstant, cum erau Bahluiul, pîrîul Nicolinei, Bîrnovei etc. Pe asemenea cursuri de apă au putut să existe, încă din secolele XIV—XV, unele mori ale domniei, întocmai ca şi în alte oraşe moldoveneşti. Primele menţiuni documentare în legătură cu morile din Iaşi apar însă, de abia, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea. La 15 septembrie 1583 Petru Şchiopul făcea bogate danii ctitoriei sale, mănăstirea Galata, în care se cuprindeau şi satele „drepte domneşti" Măndzăştii şi Fălfăieştii, de pe Jijia, ambele ascultătoare „cătră moril(i) Iaşilor"[3]. Este, evident, vorba de morile domniei din acest oraş de reşedinţă domnească.

Nu este cu totul exclus ca, după ce a dăruit mănăstirii Galata satele care „ascultau" de morile Iaşilor şi efectuau muncile de întreţinere necesare acestora, domnul să fi cedat ctitoriei sale şi morile. La 10 iulie 1618, Radu Mihnea întărea Galatei „un heleşteu şi morile... care sînt lîngă mănăstire[4], adică foarte probabil între aceasta şi oraş.

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1622, un morar, Marco, vindea cu 90 lei mănăstirii Hlincea un iaz de moară pe valea Nicolinei şi două perechi de „hiare" de moară[5], probabil pentru ferecatul roţilor sau pietrelor de moară. Este pe deplin posibil ca mănăstirea, care a făcut investiţii serioase pentru aceste achiziţii, să fi construit, curînd după aceea, şi o moară pe apa Nicolinei.

Nu ştim dacă excelentul gospodar care a fost Vasile Lupu, cunoscut şi prin lucrările efectuate în vederea măririi iazului domnesc[6], a construit aici şi mori. Este, de asemenea, greu de stabilit cînd au fost construite şi în care parte a Iaşului se găseau morile care formau obiectul unei vînzări la 5 august 1655[7]. Ştim, însă, că în cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea s-a putut manifesta interes pentru construirea unei mori pe pîrîul Bîrnovei, ce se vărsa în iazul domnesc. La 31 martie 1680 Gheorghe Duca dăruia ctitoriei sale de la Cetăţuia şi „un loc de moarî ce iaste în şes lîngă grădina cea domneascî a răpausatului Vasile vodă, pe pîrîul Bîrnovei"[8].

În afară de Hlincea şi Cetăţuia, în acest secol, continuă să manifeste mult interes pentru locurile de moară, şi evident, pentru constuirea morilor în zona tîrgului Iaşi, mănăstirile Galata şi Balica. În timpul domniei lui Constantin Cantemir între călugării de la Galata şi cei de la mănăstirea Balica începe un înverşunat conflict pentru locuri de moară. Aceştia din urmă, care aveau două roate de moară „în gîrla ce merge asupra iazului domnesc", voiau să-şi mai construiască una, spre marea nemulţumire a celor de la Galata care aveau „un loc de moară" pe gîrla „ce vine dinspre Balica". În această confruntare domnul a dat, însă, cîştig de cauză călugărilor de la Galata[9]. În felul acesta veniturile mănăstirii realizate din morărit au crescut simţitor.

---

[3] *Documente privind istoria României, veacul XVI*, vol. III, *A. Moldova*, p. 232. (În continuare vom cita : DIR.A).

[4] *Ibidem*, vol. IV, p. 284.

[5] Şt. Olteanu, *Meşteşugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în „Studii şi materiale de istorie medie", III, ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 154.

[6] C. C. Giurescu, *Istoria pescuitului şi a pisciculturii în România*, I, Buc., 1964, p. 153.

[7] „Revista istorică", an. II, 1916, nr. 3—6, p. 88.

[8] I. Caproşu, *Două documente privind oraşul Iaşi*, în „An. şt. ale Univ. „Al. I. Cuza" din Iaşi (serie nouă), Secţiunea III a. Istorie, Tomul XV, anul 1969, fasc. 1, p. 107.

[9] Paul Mihailovici, *Documente moldoveneşti găsite la Constantinopol (1462—1755)*, în „Cercetări istorice", anul X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 107—108.

Mult mai tîrziu, la 1 septembrie 1732, Grigore Ghica a pus să se construiască „două roate de moară pe apa Bahluiului", dînd una mitropoliei iar alta „beceriului gospod"[10]. El urmărea prin aceasta să vină în ajutorul orăşenilor care erau siliţi să meargă tocmai la morile de pe Prut pentru a-şi măcina grînele recoltate de pe ţarina tîrgului. Este posibil ca şi în secolul al XVII-lea să fi existat unele mori pe cursul Bahluiului, dar documentele existente nu le menţionează. În orice caz se poate admite că, în acest secol, cînd numărul locuitorilor Iaşului a crescut simţitor[11], morile existente pe diferite cursuri de apă, din oraş şi din preajma lui, nu puteau face faţă situaţiei. Ca şi în primele decenii ale secolului al XVIII-lea, orăşenii trebuiau să-şi macine grînele la morile de pe Prut, mai numeroase şi cu o capacitate de producţie mai mare.

Din analiza materialului informativ existent, rezultă că mănăstirile, urmărind să-şi mărească veniturile, au reuşit să intre, pe diferite căi, în stăpînirea celor mai multe mori din Iaşi.

Documentele nu ne edifică pe deplin în privinţa priceperii morarilor în tainele meşteşugului lor şi asupra condiţiilor în care lucrau pentru mănăstiri. De altfel, ei apar cu totul sporadic în izvoarele vremii. În afară de morarii Gherasim şi Ignat[12], desigur moldoveni, ne mai este cunoscut şi morarul Marco, despre care am mai amintit. Aceasta din urmă, judecînd după faptul că vindea Hlincei un iaz de moară şi două perechi de „hiare" de moară, a putut fi un om înstărit[13].

Marea majoritate a locuitorilor oraşelor moldoveneşti pregăteau în casele lor cele necesare hranei, inclusiv pîinea. În unele dintre aceste aşezări medievale se găseau însă reşedinţe domneşti şi boiereşti. Pentru domni şi boieri era nevoie de pîine de calitate bună şi este de presupus că, de timpuriu, aceasta era produsă de meşteri specializaţi. Uneori asemenea meşteşugari erau aduşi de peste graniţele Moldovei. Aşa, de pildă, la cererea lui Alexandru Lăpuşneanu, erau aduse, probabil la Iaşi, două pităriţe din Transilvania[14]. La pităria domnească din capitala Moldovei, amintită într-un document din 20 septembrie 1669[15], lucrau pentru domni şi slujitorii curţii[16] mai ales meşteşugari localnici. Trebuie să presupunem, de asemenea, că au putut exista pitari şi în unele case boiereşti.

Pentru noi prezintă însă mai mult interes *pitarii* care lucrau pentru orăşeni şi pentru străinii aflaţi în trecere prin capitala Moldovei. În alte oraşe moldoveneşti asemenea meşteşugari au existat încă de la începutul celui de al XV-lea veac[17]. La Iaşi, însă, prezenţa lor este atestată mult mai tîrziu, în secolul al XVII-lea. Evlia Celebi, un cunoscut călător din acest secol, aminteşte de pitarii Iaşului şi adaugă că pîinea albă făcută de ei era vestită[18]. Pe unii pitari ieşeni din această vreme îi cunoaştem şi după nume. Este cazul, de pildă, cu Andoca,

---

10 Arh. st. Iaşi, P. 360/44.

11 M. Berza, *Dezvoltarea social-economică a Ţărilor Române în secolul al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea*, în *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 68—69.

12 Şt. Olteanu, *op. cit.*, p. 154.

13 Pentru problemele legate de starea materială a meşteşugarilor moldoveni în această vreme cf. N. Grigoraş, *Proprietatea funciară şi imobilară a meseriaşilor, negustorilor, boierilor şi mănăstirilor din oraşele moldoveneşti. Regimul şi rolul ei (sec. XV—XVIII)*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol", VII, 1970, p. 83 şi urm.

14 N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, Bucureşti, 1927, p. 33.

15 Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 186.

16 Şt. Olteanu, *op. cit.*, p. 155.

17 M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, Iaşi, 1932, p. 636.

18 Dr. A. Antalffy, *Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova*, în „Buletinul comisiei istorice a României", XI, Bucureşti, 1932, p. 51.

amintit într-un document din anul 1645 [19]. Pe Uliţa Măjilor, din Iaşi, locuia, tot în această vreme, şi o pităriţă, Aniţa [20].

Se pare că numărul pitarilor ajunsese să fie destul de mare în secolul al XVII-lea, de vreme ce dădeau numele lor unei uliţe, a Chităriei, situate între biserica Vovideniei şi mănăstirea Golia [21]. În această epocă uliţa amintită se găsea la periferia oraşului, dar gruparea acestor meşteşuguri aici se explică, credem, prin faptul că se urmărea să se evite incendiile.

N-au lipsit desigur din Iaşi meşterii plăcintari si colivari şi, de asemenea, meşterii de dulceţi [22].

Tot în legătură cu meşteşugurile legate de necesităţile alimentaţiei este necesar să amintim de *mesercii* sau *casapi*. În oraşele moldoveneşti, aceşti meşteşugari sînt menţionaţi pentru prima dată, la începutul secolului al XV-lea [23]. La Iaşi, mesercii sînt amintiţi în documente de abia începînd din secolul al XVII-lea. Bandini trece în rîndul catolicilor ieşeni şi pe măcelarii Adamus, Nicolaus, Besan, Laurenţiu şi Abraham [24]. Din păcate nu cunoaştem numărul măcelarilor de alte confesiuni, pe care, după cum se ştie, Bandini nu-i aminteşte. Trebuie, de altfel, să presupunem că numărul acestora era cu mult mai mare ca al catolicilor. Pe doi dintre ei, Ion şi Crăciun, îi găsim trecuţi într-un catastif de datorii al unei dugheni ieşene, în 1670 [25]. Podul mesărnicilor [26], pătruns în toponimia oraşului, arată o anumită concentrare a acestor meşteşugari pe această uliţă, dar, în epoca la care ne referim, apar mesernițe şi pe Uliţa Sîrbească, pe Uliţa Trăbujenească şi pe Uliţa din afară [27]. Din punctul de vedere al grupării lor, este evident că situaţia diferă de aceea pe care au constatat-o în cazul pitarilor.

Destui de numeroşi, meserciii ieşeni, pentru a-şi putea apăra mai bine interesele, s-au organizat în bresle [28]. Primul staroste al breslei meserciilor, Petre Hurjuiu, este amintit într-un document din 15 iunie 1641 [29]. Mai tîrziu, la 24 martie 1651, este menţionat Petru starostele de mesercii [30], care poate fi una şi aceeaşi persoană cu Petre Hurjui. Încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în 1675, Nacul meserciul ajunge pîrgar la Iaşi [31].

Menţionarea frecventă a acestor meşteşugari arată că erau numeroşi şi aveau un rol activ în viaţa oraşului. Unii dintre ei erau, desigur, oameni înstăriţi. Aceasta este, de pildă, cazul cu Andrei şi Manie starostele care vînd dugheni şi pivniţe în oraş [32], sau împrumută cu bani pe concetăţenii lor [33].

În afară de morari, brutari şi mesercii, în viaţa economică a Iaşului au jucat un rol de seamă şi meşteşugarii care preparau băuturile. Se ştie că, datorită unor condiţii pedologice şi climatice deosebit de favorabile, Moldova a fost, în

---

[19] Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 186.

[20] *Ibidem.*

[21] E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Bucureşti, 1939, p. 277, şi harta; Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 186 şi fig. 2.

[22] *Ibidem*, p. 188.

[23] M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 636.

[24] *Codex Bandinus* (ed. V. A. Urechia), p. 127.

[25] C. Turcu, *Catastihul unei dugheni din Iaşi la 1679*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria III (ştiinţe sociale), 3—4, anul VI, 1955, p. 179.

[26] Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 187.

[27] *Ibidem.*

[28] N. Grigoraş, *Unele aspecte privind breslele din oraşele moldoveneşti în secolele XVI—XVIII*, în „Studii", Tom. 22, 1969, nr. 6, p. 1105.

[29] E. Pavlescu, *op. cit.*, p. 97.

[30] Arh. St. Iaşi, p. 321/8.

[31] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, V, p. 90—91.

[32] Arh. St. Iaşi, P. 360/93; P. 360/126; P. 360/94.

[33] Ibidem, P. 360/93.

Evul mediu, o mare producătoare de vin. În jurul Iaşului, in perioada de care ne ocupăm, se găseau vii vestite care satisfăceau o mare parte din nevoile de consum în băuturi ale localnicilor.

În viaţa economică a Iaşului problema viticulturii ocupă un loc aparte şi nu intenţionăm să ne oprim aici asupra acestei îndeletniciri. Este necesar să arătăm că producţia însemnată de vin pe care o dădea Moldova în această vreme nu a împiedicat apariţia *rachierilor*, *berarilor* şi *bragarilor* la Iaşi. Informaţiile în legătură cu meşteşugul preparării acestor băuturi sînt totuşi destul de sporadice, pentru epoca la care ne referim. Deşi meşteşugul rachieritului a putut să apară în acest oraş moldovenesc mult mai devreme, primele referiri documentare despre el sînt de abia în secolul al XVII-lea. Evlia Celebi, care a cunoscut bine Iaşul, scrie că rachiurile ce se vindeau, şi probabil se produceau aici, erau vestite [34]. Din ultimele decenii ale acestui veac avem şi cîteva informaţii ceva mai precise despre acest meşteşug ieşean. Astfel, dintr-un document din 4 august 1670, aflăm că Gheorghe Duca dăruise mănăstirii Trei Ierarhi velniţa „ce ieste lîngă mănăstire, din vale, despre Bahlui" şi o scutise de dările ce se plăteau, în mod obişnuit, pentru alte velniţe [35]. Spre deosebire de velniţa dăruită mănăstirii Trei Ierarhi, despre care ştim că era situată la marginea de vest a oraşului, spre Bahlui, pentru celelalte velniţe din Iaşi, menţionate în acest document, nu dispunem de precizări referitoare la locul unde erau amplasate şi nici la stăpînii lor. Dintr-un document din 1 august 1675 aflăm că o vinarsăriţă, Antimia, îşi avea locuinţa pe Uliţa Hagioaiei, situată pe latura nordică a Iaşului [36]. Erau însă rachieri şi în zonele centrale ale oraşului. Cronicarul Ion Neculce ne spune că o tînără şi frumoasă rachieriţă, de pe Podul vechi, reuşise, prin farmecul ei, să-l cucerească şi să-l compromită pe bătrînul domn Dumitraşco Cantacuzino [37].

Documentele nu permit să se aducă precizări în legătură cu tehnica folosită de rachieri pentru producerea acestei băuturi. Menţionarea, e drept mai tîrziu, a alambicului [38] şi căldărilor [39], folosite în procesul de preparare a rachiului, nu este suficientă pentru a putea intra în detaliile acestui meşteşug.

Ca şi în alte oraşe moldoveneşti, nici în Iaşi n-au lipsit *berarii*. Paul de Alep nota că Vasile Lupu, care locuia în acest oraş, nu dispreţuia deloc berea [40]. Este foarte probabil că aceea pe care o consuma domnul era făcută de oamenii săi. În Iaşi erau, desigur, destui berari care lucrau şi pentru tîrgoveţi. În această vreme, documentele amintesc de Măriuţa „berăriţa" [41] şi de Gavril „berariul" (15 martie 1671) [42]. Nu ştim dacă berarii erau grupaţi în anumite zone ale oraşului. Probabil, însă, că, întocmai ca şi rachierii, ei erau împrăştiaţi pe diferite uliţe ale Iaşului.

Sub influenţă orientală, au apărut la Iaşi, în secolul al XVII-lea, *bragarii* (braharii). Şi în cazul acestora informaţiile documentare continuă să rămînă sporadice. Cunoaştem, din acest secol, numele a doi bragari: Buga şi Ioan [43]. Nu-

---

[34] Dr. A. Antalffy, *op. cit.*, p. 51.

[35] Arh. St. Buc., M-rea Trei Ierarhi, Ms. 578, f. 75, doc. 32; N. Grigoraş, *Proprietatea funciară*, p. 93.

[36] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 90—91.

[37] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ESPLA, 1955, p. 166.

[38] Şt. Olteanu, *op. cit.*, p. 157.

[39] N. Iorga, *Studii şi documente*, VI_2, Bucureşti, 1904, p. 219.

[40] *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române, 1653—1658*, trad. Emilia Cioran, Buc., 1900, p. 21.

[41] „Ioan Neculce". Buletinul Muzeului municipal din Iaşi, anul V, 1925, p. 123; Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 188.

[42] Arh. St. Iaşi, P. 32/5.

[43] „Ioan Neculce", Buletinul Muzeului municipal din Iaşi, anul I, 1921, p. 95; Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, p. 188.

mărul lor a fost însă, desigur, cu mult mai mare. Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ei se concentrau pe latura apuseană a bisericii Vovedenia[44], unde era menţionată Uliţa Brăhăriei[45]. Faptul că în această vreme ei pot da numele unei uliţe arată că numărul lor era destul de însemnat. Pe această uliţă, însă, alături de bragari, locuiau şi numeroşi pescari. De aceea, prin 1680, într-un document moldovenesc se spune că Uliţa Brăhăriei „se cheamă acum Uliţa Măjilor"[46]. Mai tîrziu, în 1712, se va reveni la vechiul ei nume[47].

În încheiere, trebuie să subliniem faptul că în sec. al XVII-lea în oraşul Iaşi meşteşugurile legate de necesităţile alimentaţiei, deşi inegale din punct de vedere al ponderii pe care au avut-o, s-au dezvoltat pe o linie ascendentă. Înmulţirea numărului de meşteri menţionaţi de documente, gruparea lor pe anumite uliţe, care uneori le poartă numele, apariţia unor bresle, cum este cea a meserciilor şi chiar practicarea unor meşteşuguri de către femei, susţin ideea unui progres destul de sensibil în această vreme. Acest curs se explică, cel puţin în parte, şi prin rolul deosebit, de capitală a Moldovei, pe care Iaşul îl joacă începînd din cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

---

[44] E. Pavlescu, *op. cit.* harta; Şt. Olteanu, C. Şerban, *op. cit.*, fig. 2.
[45] Arh. St. Iaşi, P. 110/11.
[46] Ibidem, P. 110/10.
[47] Ibidem. P. 110/5.

STABILIREA CONSULATELOR BELGIENE ÎN ROMÂNIA

DE

A. FILIMON

În secolul al XIX-lea, în cadrul relațiilor dintre țara noastră și unele state europene, un rol de seamă au avut consulatele stabilite în orașele mari din România.

Printre țările din apusul Europei, care au stabilit de timpuriu consulate la noi, se numără și Belgia. Deși un stat mic, Belgia, continuînd o mai veche tradiție (există mențiuni documentare despre relațiile dintre cele două țări încă din secolele XIV-XVI), stabilește, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea consulate în principalele orașe românești.

Faptul că dintre statele mici, țara dintre Ardeni și Marea Nordului era cea mai bine reprezentată, în secolul al XIX-lea în țara noastră, justifică necesitatea cunoașterii modalităților de stabilire a consulatelor sale aici.

Problema n-a fost tratată, în mod special, pînă acum, doar amintită în unele lucrări [1]. În această privință un interes deosebit prezintă arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, arhive care ne-au oferit baza documentară pentru întocmirea articolului de față.

* * *

În urma înfrîngerii lui Napoleon, Congresul de la Viena a constituit regatul Țărilor de Jos, compus din fosta republică a Provinciilor Unite și Belgia. La 16 martie 1815, sprijinit de marile puteri, prințul de Orange s-a proclamat rege sub numele de Wilhelm I. Modul cum s-a făcut unirea celor două țări, ca și, mai ales, proclamarea ca rege a prințului de Orange, i-a prilejuit istoricului belgian H. Pirenne, observația „Wilhelm I nu se poate numi rege prin grația lui dumnezeu, ci prin grația Europei“ [2].

Unirea s-a dovedit anacronică de la început datorită, în primul rînd, nepotrivirii economice dintre cele două țări ; Belgia era o țară agrară și industrială, pe cînd în Olanda se dezvoltase mai mult comerțul și navigația. Această nepotrivire face ca unirea să nu fie privită bine chiar de olandezi. Marii negustori și armatori se întrebau dacă nu cumva Anvers-ul, prin deschiderea fluviului Escaut, va eclipsa Amsterdamul. În ultima instanță, se punea întrebarea, dacă in-

---

[1] Vezi, *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, București, 1967.

[2] H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, Tome VI, Bruxelles, 1926, p. 245.

trarea celor peste trei milioane de belgieni în regat nu va determina dominaţia catolicismului asupra reformei [3].

Adăugînd la toate acestea şi divergenţele de ordin lingvistic şi naţional, vom vedea că vitalitatea regatului este pusă de la început sub semnul întrebării, întrucît concilierea acestor interese este o chestiune delicată şi de nerealizat.

Unirea Belgiei cu Olanda a avut însă şi urmări pozitive. Ne gîndim, în primul rînd, la posibilităţile ei de a-şi plasa produsele industriei şi agriculturii pe piaţa olandeză. În al doilea rînd, flota olandeză, una din cele mai dezvoltate atunci, a fost folosită pentru trimiterea produselor belgiene pe piaţa mondială, ca şi pentru aprovizionarea acesteia cu materii prime. Cu toate acestea, despărţirea realizată prin revoluţia din 1830, este o consecinţă a acestei uniri arbitrare.

Este de prisos să mai amintim locul ocupat de revoluţia belgiană din anul 1830 în istoria Europei. În cadrul relaţiilor internaţionale, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, revoluţia belgiană ocupă un loc important prin faptul că a dat o puternică lovitură edificiului construit de Congresul de la Viena. Aceasta face ca, între anii 1830—1839, ea să fie o problemă internaţională. „Regele Wilhelm I, scria diplomatul belgian Sylvan van de Weyer, cu toate forţele de care era înconjurat, nu era decît un inamic secundar. Austria, Prusia şi Rusia erau redutabilii noştri adversari" [4].

Situaţia internaţională de atunci, relaţiile dintre marile puteri, mai ales, era departe de ceea ce se stabilise la Viena. Profitînd de aceasta, şi în mod special de atitudinea Angliei şi Franţei, Belgia a ştiut să-şi creeze o situaţie favorabilă, obţinînd recunoaşterea independenţei şi neutralităţii sub garanţia marilor puteri [5].

Revoluţia din anul 1830, cucerirea independenţei naţionale au creat condiţii noi pentru dezvoltarea economiei belgiene. La foarte scurt timp, Belgia avea o industrie şi o agricultură foarte avansate. Încă din anul 1833, producţia industrială depăşea cu mult necesităţile consumului intern [6]. Capitalul nominal creşte de la 37 de milioane, cît era în anul 1824, la 145 de milioane, în anul 1836 [7].

Dezlipirea de Olanda n-a însemnat însă, din toate punctele de vedere, un avantaj pentru Belgia. Dimpotrivă, piaţa olandeză, altădată importantă pentru comerţul belgian, a fost închisă după 1830 şi nu existau perspective de a fi deschisă nici în anul 1840. Situaţia se complică şi mai mult, pentru că Franţa stabilise atunci un tarif prohibitiv iar Anglia nu-şi definitivase reforma economică. În aceste condiţii, Belgia trebuia să-şi caute parteneri comerciali. Explicaţia acestui fapt a fost dată de către primul ministru de atunci de Theux, în cuvîntarea ţinută la 18 martie 1838 în senat. Aflată în imposibilitatea de a se apropia de ţările din Europa apuseană, a căror politică economică n-o avantaja, el spunea, pe bună dreptate, că „Belgia are nevoie de un sistem larg care să-i permită multe schimburi" [8]. Punerea în practică a acestei politici s-a realizat prin înche-

---

[3] In perioada 1815—1829 populaţia regatului Ţărilor de Jos creşte de la 5.424.502 locuitori la 6.235.169 locuitori, din care 3.921.021 erau belgieni. Vezi, H. Pirenne, *op. cit.*, 384, şi R. Demoulin, *La Révolution de 1830*, Bruxelles, 1950, p. 10.

[4] Sylvan van de Weyer, *Histoire des relations extérieures depuis 1830*, în „Patria Belgica" tome II, Bruxelles, 1878, p. 333.

[5] *Ibidem.* Problema a fost discutată la conferinţele din anii 1830, 1831 şi 1839 de la Londra. Principiul neutralităţii este stabilit încă din anul 1830 şi definitivat apoi în articolul 7 al convenţiei din anul 1839.

[6] Vezi, F. de Ryckman de Betz, *La Politique extérieure de la Belgique de 1830 à 1914*, în „Les Cahiers belges" Bruxelles, 1919.

[7] J. Dhondt, *Histoire de la Belgique*, P.U.F. Paris, 1968, p. 98.

[8] Cf. M. Soutens, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1830 jusqu'à nos jours*, Bruxelles, 1955, p. 12—13.

ierea a cinci tratate comerciale cu: Statele Unite, Sardinia, Tunisia, Turcia si Grecia [9].

Între altele, se poate vedea tendința de orientare a comerțului belgian și spre țările din sudul și sud-estul Europei. De fapt, înainte de încheierea tratatelor amintite, cu Turcia și Grecia, mai multe vase comerciale belgiene sînt menționate în porturile Mării Negre, ca și în porturile românești de la Dunăre. De exemplu, în anul 1837, se menționează într-un raport consular belgian, venirea a două vase belgiene, unul la Galați și altul la Brăila [10].

Interesele comerciale ale Belgiei și legăturile stabilite cu această parte a Europei, au determinat înființarea unor misiuni consulare. Printre localitățile care au atras atenția guvernului belgian, în acest sens, au fost și porturile românești Galați și Brăila. Volumul mare al mărfurilor care veneau, dar mai ales care plecau, au determinat ca activitatea comercială a Galațiului și a Brăilei să-l preocupe pe trimisul Belgiei la Constantinopol. Din octombrie 1838, în corespondența acestuia cu guvernul de la Bruxelles, au început să apară tot mai des date despre cele două porturi românești. Astfel, în raportul din 10 octombrie 1838, Galațiul este prezentat a fi unul din porturile dezvoltate, unde se poate face o bună aprovizionare cu: lînă, grăsime, piei și păr de animale și tot felul de cereale [11]. Faptul acesta îl determină pe baronul de Sullivan, trimisul Belgiei la Constantinopol, să propună ministrului afacerilor externe, de Chevallier, „în avantajul comerțului nostru" [12], deschiderea unui consulat la Galați.

Punctul de vedere al reprezentantului său la Constantinopol, este însușit, relativ repede, de către guvernul belgian. La 10 noiembrie se propune regelui Leopold I, înființarea consulatului. În expunerea de motive a Ministerului Afacerilor Externe, se subliniază importanța acestuia pentru comerțul belgian și, mai ales, cît este de important să aibă un reprezentant „în aceste provincii fertile, traversate de Dunăre, la Galați, punctul central al comerțului de la gurile Dunării, chemat să joace în viitor un mare rol comercial" [13]. La 17 noiembrie, același an, este dat decretul, prin care Bouisson este numit consul al Belgiei la Galați [14].

Atît locul ales, cît și timpul scurt între propunerea și numirea consulului, arată cît se poate de bine, că la baza acestui act au stat interese economice deosebite. O dovadă în plus, în acest sens, este și textul jurămîntului [15] depus de ocupantul postului, text devenit formulă pentru toți consulii numiți în Principate pînă la înființarea legației.

Faptul că, atît Moldova cît și Țara Românească, după 1829, ocupau un loc important în comerțul european, preocupa țările apusene. De aceasta guvernul belgian era pe deplin conștient și ca atare cere consulului său la Galați, să urmărească cu atenție, tot ce prezenta interes pentru comerțul său. Așa se explică existența în arhivele din Bruxelles a numeroase rapoarte, minuțios întocmite, despre circulația vaselor comerciale pe Dunăre, dinamica comerțului, ca și despre cerințele pieței românești. Rezultatul imediat al acestor prețioase infor-

---

[9] S.U.A. la 23 ianuarie 1833 și la 29 martie 1840. Sardinia la 10 octombrie 1838. Tunisia la 14 octombrie 1839. Turcia la 3 august 1838. Grecia la 13 septembrie 1840. Vezi M. Soutens, *op. cit.*, p. 14—17.

[10] Archives du Ministère des Affaires Etrangères de Belgique (în continuare Arh. M.A.E.B.) dos. 992, tome I, raport din 17 februarie 1840.

[11] Ibidem.

[12] Ibidem.

[13] Ibidem, doc. din 10 noiembrie 1838.

[14] Ibidem, doc. din 17 noiembrie 1838.

[15] Je jure de remplir fidèlement et conformément aux lois belges mes fonctions et de contribuer de tout mon pouvoir à tout ce qui peut favoriser les intérêts de la navigation et du commerce belge.

mații a fost intensificarea schimburilor între porturile românești și cele belgiene. Dacă în anul 1838 au venit la Galați două vase sub pavilion belgian, peste doi ani numărul lor se ridică la patru, cu un tonaj de 563 tone și cu mărfuri în valoare de 1800 de florini. Ele au transportat de aici mărfuri, în special cereale, în valoare de 42.200 de florini [16].

Se știe însă, că mare parte din comerțul românesc se făcea și prin portul Brăila, de unde plecau, spre piețele europene, cerealele Bărăganului. Faptul acesta, ca și legăturile stabilite acum de casele de comerț belgiene, face ca activitatea comercială de aici să intereseze guvernul belgian. În corespondența trimisă de consulul de la Galați, se atrăgea, de mai multe ori, atenția asupra viitoarei dezvoltări a orașului Brăila și se propunea, în interesul evident al comerțului, numirea unui consul aici.

Chestiunea face obiectul mai multor intervenții și din partea Ministerului de Interne [17]. Se recomanda studierea cu atenție a problemei întrucît „Brăila ca și Galațiul este un loc de comerț, nu mai puțin important, ceea ce îl apropie și de celelalte porturi ale Mării Negre" [18].

Datele statistice culese, se pare, la fața locului, au fost suficiente pentru a demonstra necesitatea consulatului ca și importanța portului Brăila pentru comerțul european. Necesitatea consulatului, interesele comerciale deosebite ale negustorilor belgieni, este demonstrată și de insistențele Ministerului de Interne. În mai multe rînduri, se cerea analizarea atentă a acestei probleme și urgentarea rezolvării ei.

În legătură cu această chestiune, oficial, Ministerul Afacerilor Externe răspunde abia la 23 iulie 1840, întrucît intenționase, între timp, să pună în practică proiectul său, mai vechi de altfel, de a numi un consul general, retribuit, în Principate. Însă, punerea în discuția Camerei Reprezentanților a proiectului respectiv a fost o greșeală. Solicitarea de fonduri suplimentare, în momentul cînd Belgia, conform protocolului de la Londra din anul 1839, trebuia să plătească despăgubiri Olandei, era sortită de la început eșecului.

Ar fi greșit să se înțeleagă, că a intervenit o modificare în relațiile Belgiei cu Principatele sau că interesul ei pentru continuarea, în bune condițiuni, a schimburilor cu țările române ar fi scăzut. Dimpotrivă, interesul Belgiei a rămas același, iar schimburile iau o și mai mare dezvoltare. Tocmai de aceea, Ministerul de Externe găsește o nouă soluție și anume, extinderea jurisdicției consulare a consulatului din Galați, asupra ambelor principate. La 23 decembrie 1840 [19], consulul belgian este autorizat să reprezinte țara sa și în relațiile cu Țara Românească. De fapt, activitatea lui se desfășoară în cele două porturi Galați și Brăila.

Stabilirea consulatului la Galați și apoi extinderea jurisdicției sale și asupra Brăilei, se face într-un moment cînd schimburile comerciale, între Principatele Române și Belgia cunosc o dezvoltare apreciabilă. Intre anii 1838—1841 porturile românești de la Dunăre au fost vizitate de șapte vase belgiene. Numai în cursul anului 1840, statisticele belgiene menționează că, de la Galați au fost trimise, pe vase belgiene, mărfuri în valoare de 42.200 de florini [20], iar de la Brăila în valoare de 66.169 de florini [21]. In același timp, s-a stabilit o linie de

[16] Arh. M.A.E.B. dos. 992, tome I, doc. din 17 februarie 1840. Dos 2011, tome. IV, doc. din 8 ianuarie 1840.

[17]. Ministerul de Interne se ocupa atunci și de problemele comerțului intern și extern.

[18] Arh. M.A.E.B. dos. 2011. doc. citat. Se menționează că, au plecat de la Brăila, în anul 1837, 75.792 quarți grîu (21.200 hectolitri aproximativ).

[19] Ibidem, doc. din 23 iulie 1840, dos. 992, tom. I. doc. din 10 octombrie 1840 și tom II, doc. din 21 decembrie 1840 și documentul din 23 decembrie 1840.

[20] Ibidem, dos. 992, tome I, doc. din 17 februarie 1840.

[21] Ibidem.

navigaţie permanentă între Galaţi şi Anvers. Linia este inaugurată de vasul belgian „Antonius" care pleacă la 25 aprilie 1840 din Galaţi încărcat cu: tutun, cereale, grăsime, carne şi altele [22].

Făcînd o comparaţie, între volumul importului şi cel al exportului belgian, prin cele două porturi, conform datelor statistice din arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, se constată că, exportul este aproape întotdeauna, valoric şi cantitativ, inferior importului. De exemplu, numai în cursul unui an, Belgia a trimis la Brăila mărfuri în valoare de 40.162 de florini, în schimb a importat de aici mărfuri în valoare de 66.169 de florini. Se poate vedea că, Principatele Române erau mai mult o sursă de aprovizionare cu materii prime decît o piaţă de desfacere. Aceasta explică interesul Belgiei de a avea bune relaţii cu ţările române şi implicit dorinţa ei de a fi reprezentată aici.

Volumul ridicat al schimburilor dintre Moldova, Ţara Românească şi Belgia, ca şi încadrarea din ce în ce mai bine a Principatelor în circuitul european, aduce în faţa ministerului de resort belgian, problema lărgirii reţelei sale consulare. In primul rînd, în vederile Ministerului Afacerilor Externe al Belgiei, au intrat cele două capitale Bucureşti şi Iaşi.

Ideea deschiderii consulatelor la Bucureşti şi Iaşi, apare pentru prima dată în anul 1840. Însă, ca şi în cazul consulatului de la Brăila, Adunarea Legislativă, din aceleaşi motive financiare, respinge proiectul numirii unor consuli retribuiţi. Cu toate acestea, din motive evident economice, Ministerul de Externe nu este dispus să renunţe la ideea sa. Ca urmare a acestui fapt, solicită formarea unei comisii, care să studieze schimburile dintre Belgia şi Principate şi să se informeze, prin voiajori la faţa locului, asupra potenţialului economic al acestora ca şi asupra posibilităţilor de ridicare a volumului schimburilor. Comisia — pusă sub conducerea lui Martial Cloquet, fost ataşat al Legaţiei belgiene de la Constantinopol, îşi începe activitatea în iulie 1841 [23]. La sfîrşitul anului 1841, comisia şi-a prezentat raportul. In scopul lărgirii relaţiilor comerciale, se propune şi deschiderea consulatelor la Bucureşti şi Iaşi.

În acelaşi sens, au insistat şi camerele de comerţ belgiene, care deschiseseră filiale în capitala Ţării Româneşti şi a Moldovei. De asemenea, la solicitările acestora, Ministerul Afacerilor Externe propune, la 19 iulie 1841, acordarea unei sume suplimentare consulatului din Galaţi, iar „în vederea încurajării exportului de produse belgiene în Moldova şi Valahia [24]", Camerelor de Comerţ din Anvers, autorizaţia de a spori numărul sortimentelor pentru aceste ţări.

În condiţiile unei destul de rapide dezvoltări a schimburilor dintre Belgia şi Principate, chestiunea consulatului de la Bucureşti nu mai suferea amînarea. Dimpotrivă, dezvoltarea economică a acestui oraş, ca şi deschiderea mai multor filiale a caselor de comerţ belgiene, cerea deschiderea consulatului. În mai 1842 este deschis consulatul de la Bucureşti dar prin mutarea celui de la Galaţi [25]. Se poate vedea deci, că aceasta este o soluţie de compromis, între dorinţa Ministerului Afacerilor Externe, de a avea un reprezentant în capitala Ţării Româneşti, şi cea a negustorilor belgieni. Privită din punct de vedere politic, soluţia este pe deplin justificată. Însă nu se putea trece cu uşurinţă peste interesele comerciale, care cereau reprezentanţe şi în celelalte oraşe mari ale Principatelor şi mai ales la Galaţi şi Brăila. Aşa se explică că, între camerele de comerţ, Ministerul de Interne şi Ministerul Afacerilor Externe au început discuţii pe această temă. Astfel, de mai multe ori, camerele de comerţ din Anvers, au arătat importanţa unui reprezentant belgian la Galaţi şi Brăila pentru afacerile lor. Se con-

---

22 Ibidem doc. din 17 mai 1841.

23 Ibidem, dos. 2011, tom IV, doc. din 17 iulie 1841.

24 Ibidem, dos. 992, tom I, doc. din 19 iulie 1841. Consulul primeşte suma de 6000 de franci în plus faţă de bugetul alocat pe anul 1841.

25 Ibidem, dos. 989, tom. I, doc. din 6 mai 1842.

sideră, pe bună dreptate, că supravegherea acestor interese, nu poate fi făcută din București și nici nu poate fi vorba de o întrerupere a acestei supravegheri, tocmai acum cînd porturile românești cunosc o mare dezvoltare, iar schimburile între Anvers și porturile de la Dunăre, erau în plină dezvoltare. O statistică a vremii menționează că, au fost trimise, din Anvers la Galați, mărfuri (produse manufacturiere) în valoare de 75.835, 11 franci[26] în anul 1841. In anul 1842 volumul schimburilor este mai ridicat. Numai în luna februarie (circulația se făcea mai greu din cauza iernii) vasul belgian „Adela" a adus, la Brăila, mărfuri în valoare de 39.296 de franci[27]. In același timp, numărul vaselor care circulau pe ruta Anvers — Galați — Brăila, s-a ridicat de la șapte pe an, la patru pe lună[28]. In această situație, existența numai a consulatului de la București, departe de a fi atunci și centrul comercial al țării, este considerat de cercurile de afaceri, insuficient. Pentru cercurile de afaceri belgiene, utilitatea redeschiderii consulatului de la Galați și deschiderea celui de la Brăila, rămîne încă o chestiune importantă. Cu toate acestea, discuția oficială asupra acestei probleme va începe în prima jumătate a anului 1853[29]. Readucerea ei în discuție se datorește consulului de la București — Jacques Poumay — care trimite mai multe rapoarte atrăgînd, în mod special, atenția asupra utilității consulatului la Galați. În raportul din 11 noiembrie 1853 se spunea, între atlele, că „relațiile deja existente, în fiecare an mai dezvoltate, și care vor exista între Belgia și Principatele dunărene se vor putea dezvolta, în condiții reciproc avantajoase, prin stabilirea unor consuli aici[30]. În mod cu totul deosebit se punea și problema consulatului de la Brăila.

La 23 martie 1854, Ministerul Afacerilor Externe al Belgiei întocmește un amplu raport, pentru a-l prezenta regelui, asupra situației schimbului între Belgia și Principate. Și cu acest prilej, se propune „în interesul nostru de a fi reprezentați și apărați la Galați și Brăila, printr-un om onorabil, care trebuie să cunoască nevoile provinciilor dunărene și în același timp să informeze cu exactitate negustorii și industriașii noștri[31]". Un prim rezultat, al acestor discuții, a fost deschiderea unui vice-consulat la Brăila, în ziua de 27 martie 1854 cînd a fost numit în acest post J. J. Manoach[32].

În stabilirea consulatelor belgiene din Principate, mai reține atenția și data de 16 noiembrie 1857. La această dată, în urma numeroaselor intervenții ale celor direct interesați, a fost redeschis consulatul de la Galați.

În momentul cînd Principatele au intrat, intern și extern, în marea epocă a Unirii, Belgia spre deosebire de alte state mici, era bine reprezentată în țara noastră. Așa se explică numărul mare de documente care se află în arhivele Ministerului Afacerilor Externe de la Bruxelles. Pe de altă parte, ele sînt o mărturie a bunelor relații care existau între cele două țări.

Relațiile Belgiei cu țara noastră, au cunoscut o dezvoltare mai accentuată după unirea principatelor. Continuînd să dea glas intereselor economice deosebite, Belgia nu putea neglija totuși problemele politice. Pentru guvernul belgian, bine informat de reprezentanții săi, era cît se poate de clar că Principatele au pornit pe un nou drum. Ea era conștientă, de asemenea, că modificările politice vor aduce și modificări economice. Aceasta o determină să urmărească cu și mai mare atenție cele ce se petreceau în Principate și în același timp, să caute noi mijloace de întărire a relațiilor sale cu acestea. O primă măsură a guvernului

---

26 Ibidem, dos. 992, tom. II, doc. din 7 septembrie 1840.
27 Ibidem, doc. din 9 februarie 1842.
28 Ibidem, doc. din 4 noiembrie 1857.
29 Ibidem, dos. 988, doc. din 29 mai/10 iunie 1853.
30 Ibidem, dos. 989, doc. din 30 octombrie/11 noiembrie 1853.
31 Ibidem.
32 Ibidem.

de la Bruxelles, a fost ridicarea, la 13 februarie 1859 [33], a consulatului din București, la rangul de Consulat general. Fără a intra în prea multe amănunte, vom spune doar, că acesta este un act de mare curaj, semnificativ în a caracteriza atitudinea Belgiei față de Unire. Deși, nu s-a exprimat deschis asupra dublei alegeri a lui Al. I. Cuza, actul de la 13 februarie 1859 este o dovadă a recunoașterii acestuia și a stării de lucruri din Principate. Evident, că, nu pot fi pierdute din vedere interesele economice ale Belgiei, și mai ales, lupta ei pentru a face față concurenței altor state, fapt de care era conștientă cu mult înainte de această dată [34].

În anul 1859 Belgia avea în Principate un consulat general la București, un consulat la Galați și un vice-consulat la Brăila. În cursul aceluiași an, guvernul belgian aduce în discuție deschiderea a încă două consulate ,la Iași și Craiova. De fapt, pentru Iași, chestiunea este mai veche, după cum s-a văzut, ea fiind pusă încă din anul 1841. Imediat, după înființarea consulatului general, consulul belgian este autorizat de guvernul său, să discute cu domnul problema consulatului de la Iași. Într-o discuție avută, în acest sens, cu Al. I. Cuza, consulul J. Poumay a pus și această problemă. In raportul pe care-l va prezenta guvernului său, în noiembrie 1859, el arăta că, domnul Cuza este de acord cu propunerea, întrucît „i-ar fi fost plăcut să aibă un agent belgian și în capitala Moldovei [35]". Începînd de acum, problema este prezentată în aproape toate rapoartele consulului către Ministerul Afacerilor Externe. Mai mult decît atît, în cursul anilor următori, au fost stabilite și detaliile tehnice ale deschiderii consulatului respectiv. Cu toate acestea ,consulatul va fi deschis abia la 3 august 1874 [36], cînd este numit în acest post Hutter, fostul director al Băncii Moldovei. Motivele acestei întîrzieri, neexplicate de altfel de către Ministerul de Externe, ar putea fi legate de situația creată în Principate, în urma demisiei lui Cuza. Cert este că aducerea unui prinț străin, problemele generate de acest eveniment, în cadrul relațiilor internaționale, au întîrziat și mai mult deschiderea consulatului belgian în capitala Moldovei.

Chiar dacă s-au ivit unele probleme, relațiile dintre cele două țări au continuat să se dezvolte, o mărturie, în acest sens, fiind înființarea în anul 1870 a Agenției diplomatice belgiene la București.

După deschiderea consulatului de la Iași, rețeaua consulară belgiană în România se va extinde prin înființarea, în același an, a consulatului de la Craiova [37] și apoi în anul 1880, prin înființarea consulatelor de la Sulina și Constanța.

Stabilirea consulatelor belgiene în România s-a făcut într-o perioadă îndelungată, în funcție de evenimentele interne din cele două țări ca și de cele externe. Activitatea lor, asupra căreia vom reveni cu alt prilej, strîns legată de interesele economice ale țării lor, nu poate fi neglijată în tratarea relațiilor dintre România și Belgia. Este cert că, prin însăși mărirea numărului de consulate, pînă la cîștigarea independenței țării noastre ,relațiile dintre cele două state sînt în plină dezvoltare iar consulatele belgiene și-au adus din plin contribuția lor și în acest sens.

---

[33] Ibidem, dos. *992*, *tom. I*, *doc. din 28 februarie 1859*. Primul consul general a fost Jacques Poumay, considerat a fi unul din cei mai buni diplomați ai Belgiei.

[34] Incă din anul 1840 Ministerul de Interne își exprimase părerea că Belgia trebuie să-și dezvolte relațiile cu aceste țări „ea nu trebuie să rămînă în urmă, ci trebuie să concureze cu alte națiuni comerciale". Dos. 2011, tom. IV, doc. din 8 ianuarie 1840.

[35] Ibidem, dos. 992, tome I, doc. din 16/28 noiembrie 1859.

[36] Este discutabilă data (1875) deschiderii consulatului de la Iași din „Reprezentanțele diplomatice ale României „București, 1967, p. 288. Decretul de numire a fost semnat la 3 august 1874 și nu credem că s-a mai întîrziat într-o chestiune care părea totuși urgentă. Vezi, Arh. M.A.E.B. dos. 994, doc. din 3 august 1874.

[37] Ibidem, doc. din 29 septembrie 1874.

ÎNFIINȚAREA IARMAROACELOR ȘI TÎRGURILOR SĂPTĂMÎNALE DIN MOLDOVA ÎN PERIOADA REGULAMENTARĂ (1832—1858)

DE

DUMITRU D. RUSU

Anii 1832—1864[1] delimitează o perioadă istorică relativ scurtă, dar bogată în evenimente și transformări ale societății, transformări care, în totalitatea lor, au marcat trecerea de la orînduirea feudală la orînduirea capitalistă. În această epocă, cînd s-au păstrat încă destul de puternice trăsăturile feudale ale organizării generale a statului — ceea ce făcea ca tot ce era element nou, burghez, să se strecoare cu greu printre elementele vechi, feudale — iarmarocul și tîrgul săptămînal, forme de organizare a schimbului intern, tipice orînduirii feudale, se vor menține și dezvolta chiar. Ele vor urma calea bine cunoscută și pentru alte instituții feudale: transformîndu-se treptat conform noilor cerințe, adaptîndu-se noilor condiții vor servi, în forma lor nouă, relațiile capitaliste care se dezvoltau acum.

Există multe lucrări[2], cu caracter general sau special, care fac referiri mai largi asupra situației iarmaroacelor și zilelor de tîrg din perioada regulamentară, aducînd contribuții prețioase la cunoașterea acestei importante probleme. Dar,

---

[1] Deși prin titlu ne-am limitat sfera preocupărilor pînă la anul 1858, dată pînă la care se aplică Regulamentul organic, însă datorită identității și continuității problemelor, perioada istorică începută cu aplicarea Regulamentelor organice merge practic pînă la 1864.

[2] Gheron Netta, *Evoluția istorică a tîrgurilor periodice*, București, (f.a.), 16 p.; *Idem*, *Bîlciurile în comerțul nostru*, București, 1937, 7 p.; Petre Popescu (Muscel), *Tîrgul Sfîntului Ilie în urbia Cîmpul-Lungului*, Cîmpulung, 1901, 14 p.; Alexandru Th. Obreja, *Tîrgurile din Moldova în veacul al XIX-lea* (scurte considerații istorico-geografice), 1936, 29 p.; S. Vianu, *Cu privire la descompunerea feudalismului în Țările Române*, în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I, București, 1954 p. 834—835; *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., București, 1964, p. 662—664 și 969—970: *Ibidem*, vol. IV, p. 201—205; *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864* (Contribuții), Ed. Acad. R.P.R., București, 1963, p. 280—288; Gh. Platon, *Cu privire la dezvoltarea pieței interne în Moldova în preajma Regulamentului organic*, în An șt. Univ Iași, secțiunea a III-a (Științe sociale), tomul V, 1959, p. 19—33; *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și tîrguri 1776—1861. Moldova*, seria A, vol. II (sub re-

nici istoricii sau economiştii, nici geografii, nu au consacrat acestor chestiuni studii mai ample. Nu lipsesc nici unele aprecieri eronate asupra genezei acestor forme de organizare a schimbului [3].

Departe de a încerca o soluţionare completă a multiplelor aspecte pe care le ridică problema în discuţie, în nota de faţă, plecînd de la informaţii edite şi inedite, ne propunem să urmărim înfiinţarea şi evoluţia numerică a iarmaroacelor şi zilelor de tîrg [4] din perioada regulamentară.

În momentul consolidării orînduirii feudale, cînd producţia de mărfuri ajunsese la un anumit stadiu de dezvoltare se simţea nevoia lărgirii formelor de schimb, mai ales, în interiorul ţării. Dar, în condiţiile regimului feudal cu economia închisă, cu o reţea întinsă de bariere vamale şi căi de comunicaţie slab dezvoltate, regim în care domina descentralizarea şi atotputernicia fiecărui stăpîn pe domeniul său, neputîndu-se face un comerţ larg şi liber, se va dezvolta în ţară forma de schimb prin iarmaroace şi zile de tîrg.

Direct legat de proprietatea feudală, la fel ca şi celelalte privilegii feudale, dreptul de a înfiinţa iarmaroc sau zi de tîrg se acorda de domnitori stăpînilor de moşii, mănăstirilor şi, mai tîrziu, obştii tîrgurilor, la cererea acestora [5]. Primele iarmaroace pe teritoriul Principatelor Române sînt semnalate încă din secolele XIV—XV [6].

În secolele următoare, dezvoltîndu-se baza economică a regimului feudal, ceea ce impunea intensificarea schimbului de mărfuri, dat fiind şi faptul că iarmaroacele constituiau un însemnat izvor de venit pentru proprietari, se

---

dacţia: Gh. Ungureanu ş.a.), Direcţia generală a Arhivelor statului, Bucureşti, 1960, 549 p. (în continuare se va cita: *Documente privitoare la istoria economică a României* (....)

[3] In mod cu totul greşit şi tendenţios s-au pus la baza înfiinţării iarmaroacelor cauze religioase (Gheron N e t t a, *Evoluţia istorică a tîrgurilor periodice*, Bucureşti (f.a.), p. 6—7) ori s-a exagerat rolul elementului străin în înfiinţarea şi activitatea formelor de comerţ periodic (Gheron N e t t a, *Bîlciurile în comerţul nostru*, Bucureşti, 1939, p. 34; Petre P o p e s c u (Muscel), *op. cit.*, p. 8—9).

[4] „Bîlciurile" sau „Iarmaroacele", cum li se spune în Moldova, sînt forme de comerţ care constau în întîlnirea periodică a unui număr mare de vînzători şi cumpărători la anumite date, în centre deja cunoscute, unde se desfăşoară schimbul. Acestea pot dura de la 1—2 zile pînă la 2—3 săptămîni. Cu acest prilej, pe lîngă operaţiile comerciale, au loc şi diferite spectacole, petreceri populare etc.

Iarmaroacele se deosebesc de tîrgurile săptămînale sau zilele de tîrg. Ultimele, avînd drept scop aprovizionarea curentă a populaţiei urbane şi rurale, au o acţiune limitată iar schimbul se reduce la vînzarea şi cumpărarea cu amănuntul. Rolul zilelor de tîrg sau tîrgurile — cum erau denumite curent (a nu se confunda cu aşezarea urbană mai mică care poartă aceeaşi denumire) — este strict local. Ele durează cel mult o zi şi au loc, de regulă, săptămînal (Cf. *Dicţionarul limbii române moderne*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1958, p. 82, 370 şi 864; *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 662).

[5] Cf. Nicolae I o r g a, *Istoria comerţului românesc. Epoca veche*, Bucureşti, 1925, p. 45; Const. C. G i u r e s c u, *Tîrguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 164—167.

[6] Nicolae I o r g a, *op. cit.*, p. 45; N.A. B o g d a n, *Din trecutul comerţului moldovenesc*, Iaşi, 1925, p. 8 şi 16; Constantin C. G i u r e s c u, *op. cit.*, p. 48.

ajunge la o creştere simţitoare a numărului acestora [7]. La sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului următor, în toate centrele mai importante din Moldova, acolo unde erau condiţii prielnice, se făceau iarmaroace şi zile de tîrg [8]. În noile condiţii istorice de la hotarul dintre cele două secole, se făcea trecerea de la iarmarocul tipic feudal—restrîns ca număr, dar puternic centru de schimb, care antrena în comerţ locuitorii din cele mai îndepărtate regiuni ale ţării, adesea şi negustori străini — la noul iarmaroc din perioada de trecere de la feudalism la capitalism. De data aceasta, deşi iarmarocul era mai mic din punct de vedere al volumului de mărfuri care intrau în schimb şi al ariei de cuprindere a participanţilor, totuşi, prin larga şi rapida răspîndire [9], tindea, şi va reuşi după 1832, să cuprindă întreg teritoriul ţării, asigurînd astfel extinderea şi adîncirea pătrunderii raporturilor de schimb. Legînd tot mai strîns diferitele centre de producţie izolate, se pregătea terenul pentru constituirea pieţii unice naţionale. Precizăm însă că iarmaroacele şi tîrgurile săptămînale cunosc, în perioada regulamentară, o dezvoltare maximă numai din punct de vedere numeric [10]. În privinţa volumului de mărfuri aceste forme ale comerţului periodic erau deja mult inferioare comerţului liber aflat în plină ascensiune.

Menţinerea, şi relativa lărgire, a formelor de comerţ periodic — specifice orînduirii feudale — şi în perioada regulamentară este lesne de explicat. Cu toate progresele înregistrate acum în economia Principatelor Române nu au fost înlăturate cauzele care au generat şi perpetuat schimbul prin intermediul tîrgurilor şi iarmaroacelor : regimul feudal, încă destul de puternic, impunea un şir întreg de restricţii şi practici de natură feudală, slaba dezvoltare a forţelor de producţie şi, de aici, volumul scăzut al mărfurilor, starea de înapoiere a căilor de comunicaţie şi neajunsurile transporturilor, consumul redus al populaţiei etc. Trebuie să mai avem în vedere că însăşi marii proprietari, urmărind să izoleze cît mai mult pe ţăranii de pe moşiile lor de lumea înconjurătoare, şi să-şi men-

---

[7] N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 37 ; *Istoria României*, vol. III. Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1964, p. 372—373.

[8] Nicolae Iorga,*Istoria comerţului românesc. Epoca mai nouă*, Bucureşti,, 1925, p. 46 ; *Istoria României*, vol. III, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1964, p. 662—664.

[9] Interesul pentru tîrguri şi iarmaroace determină ca acordarea acestui privilegiu să nu se limiteze numai la hrisoavele expres date în acest scop ci să fie cuprins şi în alte acte. Astfel, hrisoavele pentru întemeierea de tîrguri (aşezări populate) sau de întărire a învoielilor dintre proprietari şi tîrgoveţi, actele de danie precum şi alte asemenea documente, emanate de cancelariile domneşti, — privitoare la tîrguri, sate sau moşii — cuprindeau şi dreptul de a înfiinţa iarmaroace sau zile de tîrg (Cf. Arh. St. Iaşi, Documente, pach. 406/82, 118 ; *Ibidem*, tr. 1765, op. 2014, dosar nr. 50, f. 340 ; *Documente privitoare la istoria economică a României* (. . . .), p. 15—17, 28—29, 31—33 etc ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XV, Iaşi, 1926, p. 178 ; Th. Codrescu, *Uricariul, vol. I. p. 146).*

Pe lîngă grija ca iarmaroacele nou înfiinţate să fie „în locuri priincioase" şi să nu „jignească" pe alţi proprietari cu asemenea drept legiuit mai dinainte, se mai acordau şi alte înlesniri : dreptul de a face dugheni, venitul mortasipiei, dreptul de a avea oameni de pază ş.a. (Arh. st. Bucureşti, fond Ministerul de Interne al Moldovei, dosar nr. 232/1859, f. 85—87, 90 ; Documente publicate de D. Furnică în „Revista istorică", anul I (1915), nr. 7—8, p. 129—131 : Arh. st. Iaşi, dosare litera F., nr. 343, f. 19 şi documente, pachet 406/118 ; *Documente privitoare la istoria economică a României* (. . .), p. 29, ş.a.).

[10] D. Ciurea, *Moldova sub domnia lui M. Sturza*, Iaşi, 1947, p. 130. Vezi în continuare şi cifra iarmaroacelor şi zilelor de tîrg din perioada regulamentară.

ţină sursa de cîştig din vînzarea diverselor produse locale sau importate, au căutat „să aibă fiecare dintre ei unul sau mai multe tîrguri“ [11]. Nici Regulamentul organic nu a neglijat comerţul periodic. Dispoziţiile referitoare la comerţ, cuprinse în Regulamentul organic al Moldovei [12], au facilitat şi lărgirea reţelei de tîrguri periodice.

Referitor expres la iarmaroace, articolul 156 din Regulamentul moldovean preconiza, mai întîi, înmulţirea numărului iarmaroacelor prin aşezarea „în deosebite timpuri ale anului şi altele în părţile cele mai îndeminatice comerţului, spre înlesnirea vînzării a tuturor producturilor şi a tuturor lucrurilor de negoţ“. Mai departe, „spre a nu se face nici o zăticnire a comerţului“, se prevedea că la aceste iarmaroace „urmează a se păzi cea mai bună rînduială“. Pentru Iaşi şi „celelalte oraşe“ se orînduiau două zile de tîrg pe săptămînă [13]. De asemenea dispoziţiile regulamentare referitoare la „oborîrea“ tuturor vămilor „din lăuntrul ţării“ şi a taxelor care se luau pînă atunci pe vînzările şi schimburile ce se făceau „la zile de tîrguri, la iarmaroace, în oraşe, în tîguri şi prin satile ţării“ [14] au dus la extinderea comerţului prin iarmaroace. Rămînea numai a se plăti proprietarilor „cari au iarmaroace prin tîrgurile şi satile lor“, „de la vînzător mortasipie cîte 4 parale de cap de vită şi alte 4 de la cumpărător spre despăgubire emaşului ce se calcă de vitele aduse la acele iarmaroace“ [15].

Primele două decenii ale perioadei regulamentare vor însemna pentru tîrguri şi iarmaroace o epocă de rapidă ascensiune. Acum va creşte simţitor numărul acestora. Pe lîngă înfiinţarea de noi iarmaroace, renasc multe dintre acelea care au funcţionat pînă la 1821 sau 1829 [16]. Privitor la importanţa lor pentru schimb, ating maximum de dezvoltare în sensul ariei de răspîndire şi a antrenării la activitatea comercială a locuitorilor din cele mai îndepărtate localităţi [17].

O primă încercare de a face statistica iarmaroacelor şi zilelor de tîrg din Moldova, în scopul popularizării acestora, este făcută în cursul anului 1840. La

[11] D. Ciurea, *op. cit.*, p. 131.

[12] Regulamentul organic prevedea libertatea comerţului cu toate produsele şi înlăturarea tuturor vămilor din lăuntrul ţării ceea ce urma să contribuie la dezvoltarea industriei şi îmbunătăţirea producţiei în genere. (A se vedea articolele nr. 66, 70, 79, 81, 130, 148—156, 164 în *Regulamentul organic al Principatului Moldovei*, Iaşi, 1846, p. 11—13, 20, 23, 43—44, 161—162, 167.

[13] *Ibidem*, p. 162.

[14] *Ibidem*, p. 11—12 (art. 66). A se vedea şi publicaţia, din 31 martie 1831, pentru punerea în aplicare a Regulamentului organic, în *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tomul I, Iaşi, 1855, nr. 1, p. 2.

[15] *Regulamentele organice ale Valahiei şi Moldovei (Regulamentul organic al Moldovei)*, vol. I, Bucureşti, 1944, p. 203.

[16] Boierii sau mănăstirile care aveau hrisoave pentru tîrguri şi iarmaroace din vremurile mai vechi, fără ca să fi fost puse în practică, caută după 1832 să le aplice.

[17] Avînd în vedere publicarea iarmaroacelor (care deocamdată, din lipsa altor informaţii privind volumul mărfurilor desfăcute în iarmaroace şi a numărului negustorilor care veneau aici, este un criteriu demn de luat în seamă pentru a judeca importanţa acestora) putem socoti anii 1836—1840, ca perioadă de dezvoltare maximă a lor. Pe lîngă creşterea numerică (a se vedea în continuare nota nr. 22), iarmaroacele şi zilele de tîrg, nou înfiinţate, se publicau în toate ţinuturile. Din „publicaţii“ nu lipsea precizarea de a se avea o grijă deosebită pentru a fi adus la cunoştinţa „tuturor locuitorilor şi neguţătorilor“ (Arh. st. Iaşi, tr. 766, dosar nr. 538 ; tr. 875, dosar nr. 997 etc.).

cererea redacției „Foii sătești" [18]. Visteria trimite circulare la toate ținuturile cerînd ispravnicilor „să pună în lucrare a să alcătui o lămurită listă de toate iarmaroacele și zilele de tîrg ce să fac în cuprinsul acelui ținut, atît prin sate cît și prin tîrguri, cu arătate anumi pe ce moșie, a căruia proprietariu, în ce vreme să fac adunările, cu ce documenturi sînt statornicite și din ce vreme" [19]. Autoritățile locale au acționat cu totul formal, ceea ce face ca răspunsurile trimise Visteriei să nu prezinte nici o însemnătate pentru cunoașterea realităților epocii [20].

În schimb statistica din anul 1842, ne arată că în Moldova existau 62 de localități care aveau un total de 351 de iarmaroace și 37 de zile de tîrg [21]. Cifrele sînt edificatoare în privința nivelului de extindere la care ajunseseră tîrgurile și iarmaroacele.

Regulamentul Organic nu a legiferat calea ce trebuia urmată pentru înființarea iarmaroacelor și pînă la 1842, nu găsim nici un alt act care să reglementeze acest lucru. Totuși, din materialul documentar existent, se constată grija sporită față de acordarea acestui privilegiu. Deși, ca și pînă acum, dreptul de a face iarmaroace și tîrguri săptămînale se va consfinți tot printr-un hrisov domnesc, totuși elaborarea acestui act va fi precedată de o cercetare atentă a jalbei solicitantului de către Visterie, Isprăvnicie și Sfatul Administrativ [22]. De fapt noul spirit de ordine și descentralizare din țară se impunea și în acest sector.

În preocuparea stăpînilor de pămînt de a-și valorifica cît mai bine moșiile și a-și spori sursele de venit, tîrgurile și iarmaroacele ocupau un loc însemnat. Acestea ofereau posibilități multiple de realizare a unor însemnate venituri bănești și, totodată, un mijloc eficace de a-și popula moșiile. Mai mult ca oricînd era evidentă tendința stăpînilor de a transforma aceste adunări periodice în așezări stabile [23].

---

[18] In martie 1840, redacția „Foii sătești" cerea Visteriei „vidomostie de toate iarmaroacele ci să fac în ace lună", urmînd a fi publicată lunar, ca „fiind de mare folos" (Arh. st. Iași, tr. 875, op. 997, dosar nr. 428, f. 1).

[19] Cf. circularelor nr. 2774—2786, din 5 martie 1840, către cele 13 ținuturi ale Moldovei (ibidem, f. 2).

[20] Singurele ținuturi de la care avem unele date privind iarmaroacele sînt Tutova și Bacău (Ibidem. f. 8—9, 22—24). Două ținuturi comunicau că lucrarea nu poate fi realizată din pricina unor greutăți care s-au ivit (Neamț și Vaslui) iar alte două ținuturi răspund că nu sînt iarmaroace pe teritoriul lor (Dorohoi și Putna). De la Galați și Iași găsim doar adrese prin care se comunică că s-a răspuns la circulara Visteriei (Ibidem, f. 6—33).

[21] *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), p. 272—273. Pentru comentarii referitoare la datele statisticii din 1842 a se vedea și : *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864* (....), p. 282—283.

[22] Din actele răzlețe privitoare la iarmaroace, înființate în perioada 1832—1842, reiese calea ce se urma : jalba solicitantului către domnitor (înaintată de la 1834 direct către Visterie) era trimisă Visteriei spre cercetare și aceasta, la rîndul ei, o trimitea Isprăvniciei și de aici mergea la ocoale. După ce venea răspuns de la Isprăvnicie, Visteria raporta Sfatului, și acesta la domnitor care încuviința privilegiul. Visteria dădea hrisovul urmat de publicarea prin presă și prin circulară către ținuturi (vezi pentru Hăbășești (Roman) Arh. st. Iași tr. 776, op. 868, dosar nr. 537, f. 1—71 ; Hoceni (Fălciu), Ibidem, tr. 875, op. 997, dosar nr. 425, f. 1—96 ; Hangu (Neamț), Ibidem tr. 766, op. 868, dosar nr. 540, f. 1—170 ; etc.).

[23] În perioada 1832—1842 găsim extrem de multe jalbe solicitînd înființarea de tîrguri și iarmaroace sau punere în lucrare a acestui drept deja dobîndit (A se vedea *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), p. 144—256 și documentele semnalate în anexă nr. 28—115 de la p. 463—472).

În aceste condiţii vor creşte şi neînţelegerile dintre stăpîni[24] datorate şi lipsei unei reglementări precise a modului şi condiţiilor înfiinţării iarmaroacelor. Plecînd de aici Departamentul de Finanţe, prin raportul din 13 februarie 1842, adresat Sfatului Administrativ, venea cu propuneri asupra măsurilor care trebuiau luate în vederea reglementării problemei înfiinţării iarmaroacelor[25]. Datorită înmulţirii cererilor „din partea a mai mulţi proprietari pentru înfiinţarea de tîrguri pe la osebitele moşii" şi, totodată, „văzînd că la multe locuri se fac jigniri dreptăţilor dobîndite mai înainte de către alţi proprietari" şi, deoarece — nota în continuare documentul — cercetările care se fac de către privighetorii de ocoale"[26] „în multe rînduri se dezvelesc în urmă feluri de scăpări din vedere, care pricinuiesc şi multe reclamaţii", se considera necesar „pentru viitorime a se statornici o regulă întru această (înfiinţarea de iarmaroace şi tîrguri — n.n.")[27]. Propunerile erau cuprinse în patru puncte. Mai întîi, se cerea „ca înfiinţarea de tîrguri şi adunări de iarmaroace să nu se facă decît în depărtare de 4 ceasuri unul de altul". Pentru a se respecta această prevedere trebuia ca cererile pentru înfiinţarea de iarmaroace să fie publicate prin „Buletin şi Foaia sătească", urmînd ca „orice proprietar ce s-ar socoti obijduit cu aşa înfiinţare" să reclame în termen de trei luni de la data publicării. În acelaşi timp trebuia „să se urmeze prin Isprăvnicie cercetare la faţa locului, dacă locul unde s-ar cere înfiinţare de tîrg, nu este în depărtare mai puţin de 4 ceasuri de alt loc, unde s-ar găsi înfiinţat tîrg mai înainte"[28].

Sfatul Administrativ încuviinţează întocmai propunerile Departamentului de Finanţe la 8 martie 1842[29], comunicîndu-i-se, la 15 martie[30], hotărîrea luată, pentru a fi pusă în aplicare. Rămînea totuşi nelămurită problema măsurării distanţei de patru ceasuri. Acest neajuns, constituind adesea un pretext pentru stăpînii de moşii de eludare a principalei prevederi a aşezămîntului din 1842, va determina multiple neînţelegeri[31]. Pentru a pune capăt numeroaselor jalbe, Sfatul Administrativ, în urma referatului Departamentului de Finanţe, hotărăşte şi comunică acestuia din urmă, la 24 februarie 1844, „că cercarea depărtărei de la un loc pînă la altul, cerşută de Aşezămînt (se referă la aşezămîntul din 1842 — n.n.), pentru statornicirea de iarmaroace şi tîrguri, să se facă cu pasul boului, la o vreme uscată şi pe drumul ce este în direcţie şi fără cotituri cu fiinţa de faţă a unui înadins rînduit din partea ocîrmuirei şi a vechililor îmbelor părţi"[32]. Bineînţeles sistemul preconizat pentru măsurarea distanţei, atît de larg şi aproximativ, nu va înlătura cu nimic conflictele care nu vor conteni în anii următori[33].

---

[24] *Ibidem*, p. 247—251, 470—471 (nr. 102, 105, 106) etc.

[25] *Ibidem*, document nr. 168, p. 263; Vezi şi Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 281, f. 66; actul completat cu măsurile ulterioare din 1844 şi 1852 este publicat şi în *Manualul Administrativ al Principatului Moldovei*, tomul II, Iaşi, 1856, p. 119.

[26] După 1832, orice jalbă pentru înfiinţare de tîrg sau iarmaroc, adresată Visteriei sau domnitorului, ajungea pînă la privighetorul de ocol care cerceta dacă prin acordarea privilegiului, „nu erau stingherite" moşiile sau localităţile învecinate cu solicitantul (Cf. nota anterioară nr. 22).

[27] *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), p. 263.

[28] *Ibidem.*

[29] *Ibidem.*

[30] Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 281, f. 81; Documentul este menţionat şi în: *Documente privitoare la istoria economică a României* (. . .), p. 263.

[31] A se vedea *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), document nr. 192, p. 287—288, nr. 196—200, p. 290—295 etc.

[32] *Manualul administrativ al Principatului Moldovei*, tomul II, Iaşi, 1856, p. 119.

[33] *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), nr. 222, 227, 232 şi din anexă nr. 141, 143 etc.

După aplicarea aşezămîntului din 1842 continuă să crească numărul tîrgurilor şi iarmaroacelor. Între anii 1842—1846 s-au înfiinţat noi iarmaroace şi zile de tîrg în 42 de localităţi [34]. O nouă statistică a iarmaroacelor şi zilelor de tîrg, alcătuită la sfîrşitul anului 1849, probabil tot în scopul popularizării acestora, este edificatoare în privinţa ariei de răspîndire a formelor comerţului periodic. La 5 septembrie 1849, Visteria prin porunci către isprăvnicii cerea acestora să comunice în termen de „zece zile" proprietăţile şi localităţile din fiecare ţinut la care se găsesc statornicite iarmaroace şi zile de tîrg şi la ce date [35]. Răspunsurile trimise de la cele 13 ţinuturi [36], în intervalul de timp septembrie 1849 — februarie 1850 [37], totalizează un număr de 98 de localităţi cu 59 de zile de tîrg săptămînal şi 192 de iarmaroace [38].

Comparativ cu datele statisticii anterioare, din anul 1842, se constată o creştere simţitoare a numărului localităţilor cu zile de tîrg şi iarmaroace şi a zilelor de tîrg, în timp ce numărul iarmaroacelor este mult mai redus. Această

---

[34] *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 şi 1864* (...), p. 282—283.

[35] Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 549, f. 2. Neprimindu-se la timp datele de la anumite ţinuturi se vor mai face două reveniri la circulara iniţială din 5 septembrie, la 27 octombrie şi 5 noiembrie 1849 (Ibidem, f. 25 şi 35).

[36] Evident în totală discordanţă cu realitatea, Isprăvnicia Botoşani răspundea după a treia revenire a Visteriei că „după cercetarea făcută în cuprinsul acestui ţinut, nici pe o moşie nu se găsesc statornicite iarmaroace sau zile de tîrg" (Ibidem, f. 45). De fapt, Botoşanii este singurul ţinut de la care nu avem date pentru anul 1849.

[37] Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 549, 63 f.

[38] Dăm aici situaţia zilelor de tîrg şi iarmaroacelor pe ţinuturi:

Ţinutul	Moşia sau localitatea	Zile de tîrg	Iarmaroace
Fălciu	8	7	3
Suceava	5	1	5
Vaslui	6	6	6*
Galaţi	5	3	23
Tecuci	5	6	—
Neamţ	12	3	27
Tutova	5	4	4
Putna	8	6	21
Roman	11	—	11*
Iaşi	8	—	8
Dorohoi	6	9	30
Bacău	11	6	42
Botoşani	8	8	12**
Total	98	59	192

(Datele sînt extrase din adresele isprăvniciilor: Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 549, f. 6—63.

* La ţinuturile Vaslui şi Roman sînt date la un loc iarmaroacele şi zilele de tîrg.

** Datele pentru ţinutul Botoşani sînt acelea din ianuarie 1853 (Ibidem, dosar nr. 1273, f. 5 verso).

situaţie, rezultat al unei cercetări cu caracter general [39], se pare că reflectă mai mult starea de fapt decît pe aceea de drept. Dintre iarmaroacele şi zilele de tîrg legiferate pînă către mijlocul secolului trecut unele nici nu au ajuns să mai funcţioneze iar altele şi-au încetat existenţa pe parcursul anilor [40]. Este foarte dificil — poate chiar imposibil — să precizăm numărul iarmaroacelor şi tîrgurilor care îşi desfăşurau activitatea la un monent dat. Totuşi, în preajma anului 1848 peste jumătate din numărul iarmaroacelor legiferate, practic, nu puteau să-şi mai asigure viabilitatea în măsura impusă de această formă a comerţului periodic. Cu excepţia iarmaroacelor tradiţionale, din localităţile mai însemnate, care ţineau mai multe zile şi se bucurau de o afluenţă de cumpărători şi vînzători, restul aveau o durată redusă, la cel mult o zi, şi antrenau locuitori numai din zonele imediat învecinate. Un indiciu în această privinţă îl constituie şi restrîngerea sferei de publicare a lor. Dacă în anii 1840—1842 iarmaroacele nou înfiinţate se aduceau la cunoştinţa locuitorilor din cîteva ţinuturi învecinate [41], în jurul anului 1845 acest lucru se limita numai la ţinutul unde urma să se facă iarmarocul [42]. Semnalăm apoi grija stăpînilor de moşii şi obştii tîrgurilor de a da viaţă iarmaroacelor legiferate. În acest scop foloseau cele mai diferite mijloace: întemeierea de iarmaroace în locurile cele mai priincioase, străduinţa continuă de a da toate înlesnirile negustorilor şi locuitorilor care veneau la iarmaroace — prin dreptul de a face dugheni, scutiri de taxe, asigurarea imaşului pentru vite — schimbarea zilelor de tîrg sau a datei iarmaroacelor în cazul cînd nu erau potrivite, republicarea dreptului de iarmaroc etc. [43].

Înmulţirea numărului de iarmaroace pînă la mijlocul secolului trecut alături de dorinţa crescîndă a tuturor proprietarilor şi tîrgurilor de a avea cît mai multe iarmaroace şi zile de tîrg, face de-a dreptul anacronică dispoziţia privitoare la distanţa de 4 ceasuri între localităţile care se bucurau de asemenea privilegiu. Situaţia aceasta impunea modificarea aşezămîntului din 1842, care era din ce în ce mai greu de aplicat. Deja din anii 1850—1851 se preconizase ca la acordarea dreptului de iarmaroace şi zile de tîrg să se aibă în vedere doar ca la moşiile şi tîrgurile învecinate, să nu coincidă datele şi zilele stabilite [44].

---

[39] În acţiunea de depistare a localităţilor cu iarmaroace şi zile de tîrg la jumătate din ţinuturi s-a manifestat o vădită lipsă de interes pentru aceasta. (Vezi în acest sens nota anterioară nr. 35 şi Arh. st. Iaşi, 1768, op. 2017, dosar nr. 549, f. 43). Desigur răspunsurile primite de la Botoşani, Tutova, Suceava, Roman, Vaslui şi Iaşi, departe de a fi concludente, nu ne oferă situaţia reală din aceste ţinuturi (Cf. Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 549, f. 11, 14, 31, 45, 52, şi 55).

[40] Cf. D. C i u r e a, *op. cit.*, p. 130, 131; Pentru diferite localităţi în care nu mai funcţionau iarmaroacele legiuite a se vedea şi Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017 dosar nr. 1023, f. 4—5; *Ibidem*, dosar nr. 1273, f. 5, 10—12, 17, 27, 41, 44—45, 48—49).

[41] *Ibidem*, dosar nr. 281, f. 301, ş.a.

[42] *Ibidem*, tr. 1316, op. 1488, dosar nr. 1132 f. 5—6 (pentru Căiuţi-Bacău); *Ibidem*, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 775, f. 104 (pentru Boţîrlău — Putna); ş.a.

[43] Pentru unele date a se vedea Arh. st. Iaşi, tr. 766, op. 868, dosar nr. 538, f. 25; *Ibidem*, tr. 875, op. 997, dosar nr. 429, f. 6; *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), nr. 212, 213, 223, 241, 244 ş.a.

[44] Neînţelegerile ivite în 1850—1851 între proprietarii moşiilor Codăeşti şi Gugeşti (Vaslui) Tămăşani (Bacău), în privinţa tîrgurilor şi iarmaroacelor sînt soluţionate de Sfatul cîrmuitor în sensul „ca ziua de iarmaroc să nu fie deopotrivă cu aceia ce ar fi la satele unde sînt înfiinţate zile de iarmaroc mai în apropiere" (*Analele parlamentare ale României*, tomul XVII/2, Bucureşti 1915, p. 91; Vezi şi Arh. St. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 609, f. 13; *Ibidem*, dosar nr., 596, f. 63).

După raportul Visteriei[45], Sfatul cîrmuitor prin anaforaua nr. 694 din 5 martie 1852 către domnitor[46], plecînd de la neînțelegerile care s-au ivit în „statornicirea adunărilor de iarmaroace"[47] reliefează „trebuința de a să așeza o pravilă care să slujească de temeiu pe viitorime la înființarea unor asemenea tîrgușoare și iarmaroace pe la osebite moșii"[48]. Pe baza anaforalei, încuviințată de domnitor la 23 martie[49], Divanul obștesc, în ședința de la 8 aprilie 1852, a adoptat noua legiuire[50]. În esență se prevedea „ca fără considerație de depărtare să se dea voie de tîrgușoare, iarmaroace și zile de tîrg numai ca zilele de iarmaroace și de tîrg să fie deosebite de acelea de la moșiile învecinate, lucru ce se va lua în considerație pînă la 4 ceasuri"[51]. Noua reglementare, care de drept era o amendare a așezămîntului anterior din 1842[52], întărită de domnitor la 29 aprilie[53], este adusă la cunoștința Departamentului de Finanțe spre aplicare[54]. O dată cu aceasta toate chestiunile privitoare la înființarea de tîrguri și iarmaroace treceau în sarcina acestui departament, ajungîndu-se și la o simplificare a procedurii de acordare a acestui drept.

Prin această ultimă legiuire se deschidea perspectiva largă, practic nelimitată, ca fiecare moșie, fiecare sat sau tîrgușor să poată înființa iarmaroace și zile de tîrg. Începea astfel o ultimă perioadă mai însemnată din existența iarmaroacelor în care numărul lor continuă să sporească. În acest sens sînt edificatoare datele oferite de situația statistică întocmită la începutul anului 1853.

Urmărindu-se publicarea iarmaroacelor și zilelor de tîrg ce se țineau în Moldova „pentru înlesnirea intereselor comerciale" — după cum se arăta în adresa redacției „foilor oficiale" către Departamentul de Finanțe[55] — în octombrie 1852 se va încerca întocmirea unei statistici a acestora. La 30 octombrie, secția a III-a a Departamentului de Finanțe înainta redacției lista cuprinzînd „Iarmaroacele și tîrgurile din Moldova"[56], reproducere fidelă a statisticii din

[45] Referindu-se la așezămîntul din 1842, raportul Visteriei către Sfatul cîrmuitor din 28 februarie 1852, arăta că „această regulă s-au și păzit pînă acum". Dar, în aplicarea ei, s-au ivit dese neînțelegeri, ceea ce face necesară o nouă „pravilă" asupra înființării de tîrguri și iarmaroace (Arh. st. Iași, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1016, f. 1).

[46] *Analele parlamentare ale României*, tomul XVII/2, București, 1915, p. 91—92.

[47] *Ibidem*, p. 91 (Vezi și nota anterioară nr. 44).

[48] În esență, Sfatul propunea ca la acordarea privilegiului pentru zile de tîrg sau iarmaroace să se aibă în vedere doar ca să nu coincidă datele pentru localitățile aflate „mai în apropiere" (*Ibidem*, p. 91).

[49] La 26 martie 1852, Secretariatul de stat trimite Divanului obștesc copie de pe anaforaua Sfatului cîrmuitor nr. 694 (încuviințată de domnitor la 23 martie) „pentru a să statornici legiuire trebuitoare la cazul cererilor de a se înființa tîrgușoare, zile tîrg și iarmaroace pe la osebite moșii" *(Ibidem).*

[50] *Ibidem*, p. 13—14 și 91. Prin anaforaua nr. 23, din 12 aprilie 1852, Divanul obștesc aduce la cunoștința domnitorului hotărîrea luată (*Ibidem*, p. 99).

[51] *Ibidem*. În Divan se va veni cu precizarea, nu lipsită de însemnătate, că „mărginirea aceasta a deosebirei zilelor se va socoti pînă în depărtare de 4 ceasuri" (*Ibidem*, p. 91).

[52] În „Manualul administrativ al Principatului Moldovei", textul legiuirii din 1852 este inclus în așezămîntul din 1842, fiind considerat ca o precizare la acest act legislativ *(Loc. cit.*, tomul al II-lea Iași, 1856, p. 119).

[53] *Analele parlamentare ale României*, tomul XVII/2, București, 1915, p. 92.

[54] La 8 iulie 1852, Secretariatul de Stat trimitea Departamentului de finanțe legiurea „spre cuvenita urmare" (Arh. st. Iași, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1016, f. 3 și 4). Textul legii este publicat și în „Buletinul oficial", nr. 57, 20 iulie 1852.

[55] Arh. st. Iași, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1023, f. 2 (Adresa din 13 octombrie 1852).

[56] Ibidem, f. 4—5.

1842[57]. Fireşte o asemenea situaţie, departe de realităţile anului 1852, era inutilizabilă. De aceea, în decembrie, acelaşi an, Departamentul de Finanţe cerea de la ispravnicii — „după o neapărată trebuinţă ce urmează" — să trimită „cît se poate mai neîntîrziat, lămurire despre iarmaroacele ce sînt pe la moşiile şi tîrgurile din cuprinsul acelui ţinut, cu arătare unde anume sînt înfiinţate tîrguşoare, zi de tîrg şi iarmaroace şi în ce anume zile"[58]. Centralizînd datele de la cele 13 ţinuturi ale Moldovei[59] — trimise la Visterie în cursul lunilor ianuarie şi februarie 1853 — ajungem la un total de 116 de localităţi cu 79 de zile de tîrg şi 354 de iarmaroace[60].

După 1852 continuă să se acorde privilegii pentru înfiinţarea de noi iarmaroace şi zile de tîrg[61], paralel cu intărirea dreptului de a întemeia tîrguri, în

---

[57] Comparînd lista din 1 octombrie 1852 (pe care, de fapt, anul 1852 este tăiat şi scris deasupra 1843) cu aceea din 1842, lipsesc din prima două localităţi : Răcăciuni şi Fălticeni. (*Ibidem* şi : *Documente privitoare la istoria economică a României* (...), p. 272—273).

[58] Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1273, f. 3 (Adresa din 30 decembrie 1852).

[59] Pentru ţinutul Dorohoiului, neavînd date din 1853, folosim situaţia din februarie 1850 (Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 549, f. 58).

[60] Dăm situaţia numerică a iarmaroacelor şi zilelor de tîrg, defalcată pe ţinuturi :

Ţinutul	Numărul localităţilor	Zile de tîrg	Iarmaroace
Botoşani	8	8	12
Vaslui	6	5	31
Tutova	4	5	20
Tecuci	7	7	2
Fălciu	7	5	2
Roman	23	6	31
Putna	8	6	21
Galaţi	7	5	73
Iaşi	9	8	27
Suceava	9	4	39
Bacău	12	8	43
Neamţ	10	3	23
Dorohoi	6	9	30*
Total	116	79	354

(Datele sînt extrase din adresele ispravniciilor către Visterie : Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1273, f. 5—45).

* A se vedea nota anterioară nr. 59.

Datele statistice de mai sus vor fi publicate în gazeta „Săptămîna, Foae sătească", anul I, Iaşi, nr. 2, 5, 9, 13, 16, 21, 25, 30, 35, 36, 39, şi 45, din lunile mai 1853 — aprilie 1854.

[61] Pentru tîrgurile, iarmaroacele şi zilele de tîrg înfiinţate de la 1851 pînă la 1858 a se vedea unele date în : Arh. st. Iaşi, tr. 1768, op. 2017, dosar nr. 1273, f. 134, 135,142, 136 şi 137 (Se dă un total de 24 „acte slobozite pentru înfiinţare de

sensul de așezări permanente. Afluxul pentru înființarea de iarmaroace, ducea firește la limitarea sferei lor de activitate. Un număr foarte redus de iarmaroace mai erau acum puternice centre de schimb, cu o participare mai largă și cu volum de afaceri mai însemnat [62]. Cele mai multe dintre ele aveau un caracter strict local. De fapt și de drept, aceste forme tipice ale comerțului periodic nu mai păstrau aproape nimic din trăsăturile vechilor iarmaroace din orînduirea feudală. De data aceasta creșterea lor numerică era o consecință firească, izvorîtă din necesitatea antrenării la schimb a unor mase cît mai mari de locuitori.

Dar, limitarea sferei de acțiune a zilelor de tîrg și a iarmaroacelor constituie, totodată, și un indiciu al decăderii în care intraseră aceste forme de schimb, desuete deja pentru anii din preajma și de după realizarea Unirii Principatelor. În acești ani, o dată cu progresele înregistrate pe ansamblul economiei Principatelor, comerțul va crește simțitor. De asemenea se extind și se modernizează căile de comunicație, transporturile se perfecționează, vechile bariere feudale cădeau în fața noului care se dezvolta. Dispărînd condițiile istorice care au generat aceste forme de schimb și ele trebuie să decadă, cedînd treptat locul comerțului larg și liber, aflat în plin avînt după 1859. Extinderea rețelei de căi ferate și, în general, dezvoltarea transporturilor, au dat o anumită lovitură iarmaroacelor și bîlciurilor, fără însă să se ajungă la suprimarea lor.

De fapt, după 1864, evoluția iarmaroacelor urmează două direcții bine definite, în funcție de condițiile noi din țară. Unele constituite în locuri prielnice, au devenit mici așezări populate. Mare parte dintre ele, înființate întîmplător în locuri izolate, slab populate și-au încetat existența. Dispărînd iarmaroacele lunare s-au mai menținut, prin unele orașe și in tîrguri, bîlciurile anuale cu un caracter mai larg. În asezările rurale mai importante și în orașe vor rămîne zile săptămînale de tîrg [63], numite, pînă astăzi, și iarmaroace.

În condițiile perioadei de trecere de la feudalism la capitalism, formele de schimb cu caracter periodic cunosc un nou stadiu de dezvoltare. Se face acum trecerea de la iarmarocul specific orînduirii feudale — care deservise o economie închisă, cu o producție de mărfuri slab dezvoltată — la noul iarmaroc, mai mic ca volum de schimb, dar mult mai larg ca arie de răspîndire. Iarmaroacele și zilele de tîrg vor alcătui în perioada regulamentară o rețea care va cuprinde întreaga țară. Acestea au antrenat la activitatea de schimb, atît boierimea și elementele burgheze în formare, cît și masele largi țărănești. De aici decurge

---

tîrguri" — f. 136 și 137) ; *Documente privitoare la istoria economică a României* (...) p. 395—397 și unele documente de la p. 366—418.

[62] Pentru perioada regulamentară ca și pentru epoca anterioară, lipsesc informațiile cu privire la activitatea iarmaroacelor, volumul schimbului, felul mărfurilor, participanți etc. Din puținele date care se cunosc, putem totuși considera ca iarmaroace mai însemnate pe acelea din : Fălticeni, Cașin, Iași, Băcești (Roman), Galați, Bîrlad ș.a. (Cf. *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848 și 1864* (...), p. 285—286).

[63] Pentru evoluția formelor comerțului periodic din a doua jumătate a secolului trecut și de la începutul secolului nostru sînt interesante datele cuprinse în tabelele „tîrgurilor periodice", alcătuite în 1910 cu prilejul intrării în vigoare a legii pentru repausul duminical din acel an (Arhiva istorică centrală, fond Președenția Consiliului de Miniștri, dosar nr. 12/1910, f. 243—252 ; *Idem*, fond Ministerul de Interne, dosar nr. 81/1873 ; 16/1876 ; 19/1877 etc.).

atît necesitatea reglementării, mai precise, a modalității înființării tîrgurilor și iarmaroacelor cît și grija pentru ținerea evidenței lor, în scopul realizării unei largi popularizări.

Pentru formele comerțului periodic, anii 1832—1864 au însemnat, la început, o epocă de maximă dezvoltare cantitativă. Către sfîrșitul acestei perioade se înregistrează o scădere treptată a însemnătății acestora în cadrul comerțului intern liber, aflat în plin avînt.

UNELE ASPECTE ALE INTERVENȚIEI MILITARE GERMANE ÎN SPANIA, ÎN ANII RĂZBOIULUI CIVIL (1936—1939)

DE

DAN BOȚESCU și VASILE TRUFIN

Stabilirea cît mai exactă a proporțiilor amestecului statelor totalitare fasciste în războiul civil din Spania poate contribui la cunoașterea uneia din cauzele fundamentale ale succesului repurtat de rebelii spanioli. Necesitatea acestei cunoașteri este impusă și de absența din istoriografia noastră a unor lucrări consacrate problemei amintite. Fiind prima confruntare armată directă dintre fascism și democrație, războiul civil spaniol s-a bucurat de o atenție deosebită din partea istoriografiei noastre contemporane. Cercetările întreprinse pînă acum au urmărit însă cu prioritate sublinierea legăturilor existente între mișcarea antifascistă din România și lupta dusă de republicanii spanioli, participarea voluntarilor români la războiul național-revoluționar al poporului spaniol împotriva intervenționiștilor italo-germani și a rebelilor fasciști.

În cele ce urmează ne propunem ca, folosind cu precădere unele documente provenite din surse germane, precum și unele lucrări apărute în străinătate consacrate războiului civil din Spania, să prezentăm cîteva aspecte ale cauzelor, caracterului și proporțiilor intervenției militare a Germaniei naziste în Spania, în sprijinul rebelilor fasciști.

Izbucnirea rebeliunii fasciste în Spania a coincis cu relansarea programului de reînarmare febrilă a Germaniei naziste, în cadrul căruia un loc important îl deținea asigurarea industriei de armament cu materiile prime necesare. Pentru coordonarea efortului economic cu necesitățile militare în cadrul Ministerului de război a fost creat un organism special destinat acestui scop: Direcția economiei de război, pusă sub comanda generalului G. Thomas [1].

Trecerea la politica de revizuire prin forță a Tratatului de la Versailles impunea conducerii naziste o pregătire politico-militară de largă respirație, incluzînd asigurarea unor baze strategice și surse de materii prime, care să-i permită chiar de la început neutralizarea opoziției Franței și Angliei. În contextul acestor planuri agresive, Spania, prin poziția sa strategică și prin bogățiile subsolului său, a constituit obiectul unei atenții deosebite din partea conducerii naziste. Așa cum sublinia Hitler, la 5 noiembrie 1937, în fața principalilor săi colaboratori „amenințarea căilor de comunicații franceze va opri cea mai mare parte a transportului forțelor de luptă din Africa de nord în Franța, așa încît

---

[1] Enzo Collotti, *Germania nazistă*, Ed. șt., Buc., 1969, p. 128.

Franța va avea la granițele cu Italia și Germania numai forțe din propria țară"[2]. Totodată, izbucnirea războiului civil din Spania a ascuțit lupta între statele angajate în cursa înarmărilor pentru ocuparea unor poziții dominante în economia spaniolă, în scopul aprovizionării propriilor lor industrii de război cu materii prime din subsolul Spaniei, luptă în care Germania, datorită penuriei de materii prime, era cel mai mult interesată[3]. Pentru acest motiv, simpatia de care s-a bucurat în Germania pregătirea rebeliunii fasciste și, ulterior, sprijinirea sa continuă, reprezintă un capitol al planurilor vaste ale Germaniei hitleriste de stabilire a unei influențe complete în una din cele mai importante zone geografice ale Europei.

Analizînd retrospectiv începutul și evoluția războiului civil spaniol în lumina documentelor timpului apare de netăgăduit faptul că în condițiile în care rebeliunea nu avea o bază de masă, succesul ei s-a datorat coparticipării directe a puterilor fasciste, Germania și Italia, la sugrumarea Republicii spaniole.

Perioada care desparte victoria Frontului Popular în alegerile din 16 februarie 1936, de izbucnirea rebeliunii fasciste din 18 iulie 1936, a fost marcată de o febrilă activitate a forțelor de dreapta în vederea răsturnării guvernului legal. Terorismul, atentatele și provocările fasciste au creat un climat de violență în scopul compromiterii guvernului de Front Popular și justificării unei lovituri de stat. Arestarea la 15 martie 1936 a lui Primo de Rivera jr., șeful Falangei și moartea, la 13 iulie 1936 a lui Calvo Sotelo, personajul politic cel mai reprezentativ al forțelor de dreapta, au făcut ca organizarea și conducerea rebeliunii să treacă nemijlocit în mîna ofițerilor reacționari grupați în „Uniunea militară spaniolă" în frunte cu generalii Sanjurjo, Mola și Franco. Planul militar al rebelilor elaborat la 25 mai 1936 prevedea ocuparea rapidă a principalelor centre ale Spaniei urmată de încercuirea și cucerirea Madridului. La 5 iunie 1936 rebelii au întocmit și un plan civil, care prevedea constituirea unui „directorat provizoriu" alcătuit din 5 membri, care să înlocuiască guvernul Frontului Popular[4].

O dată cu pregătirea din interior a loviturii, fasciștii spanioli au căutat cu febrilitate sprijinul activ al puterilor totalitare fasciste, Germania și Italia.

Primele contacte dintre fasciștii spanioli și cei italieni datau de mai multă vreme. Încă de la sfîrșitul lunii martie 1934, reprezentanți ai reacțiunii spaniole au avut o serie de întrevederi la Roma cu Mussolini, obținînd promisiunea unui important sprijin material în cazul declanșării rebeliunii[5]. Ducele promisese pentru început să furnizeze rebelilor 10.000 de puști, 20.000 grenade de mînă, 200 de mitraliere și un ajutor bănesc în valoare de 1.500.000 de pesetas[6].

În același timp, șeful Falangei spaniole, José Antonio Primo de Rivera, a întreprins o călătorie la Berlin unde a fost primit ca oaspete de onoare de către conducătorii naziști, asigurîndu-se de sprijinul moral și material al acestora[7]. Rodul acestor contacte s-a vădit și în pregătirea nemijlocită a rebeliunii, la care au participat activ toate organizațiile de spionaj și de propagandă germane din Spania camuflate în firme comerciale. Din considerente izvorîte din cursul general al politicii sale din acel moment, care nu-i permiteau să se demaște fără risc, guvernul nazist s-a străduit să nege oficial orice amestec în declanșarea crizei spaniole[8]. Totodată, contactele secrete cu reprezentanții reacțiunii au con-

2 *Procès de grands criminales de guerre devant le Tribunal International de Nürenberg, 14 nov. 1945—1 oct. 1946*, Nürenberg, 1947—1948, vol. XXV, p. 402 și urm. (Protocol Hossbach).

3 Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, Ed. Fayard, Paris, 1963, p. 126.

4 Georges Roux, *La guerre civile d'Espagne*, Ed. Fayard, Paris 1963, p. 58.

5 Jos Garcia, *Ispania XX veca*, Moskva, 1967, p. 210.

6 Max Gallo, *Italia lui Mussolini*, Ed. pol., Buc., 1969, p. 339.

7 R. Brasillach et M. Bardèche, *Histoire de la guerre d'Espagne*, Paris, Plon, 1939, p. 59.

8 Maurice Baumont, *La faillite de la Paix*, vol. II, Paris, 1961, p. 10.

tinuat, iar livrările de materiale de război, de asemenea. Într-o scrisoare din 6 iulie 1936, secretarul legației germane, von Büllow, aflat în acel moment la Barcelona, îl înștiința pe ambasadorul german la Madrid, Völchers, că un reprezentant al naționaliștilor era în negocieri cu o firmă germană constructoare de avioane. Bülow menționa că negocierile aveau ca obiect furnizarea de arme fasciștilor spanioli și că aceste negocieri au fost duse cu știrea organizației pentru străinătate a N.S.D.A.P., iar Orstgruppenleiterul din Barcelona dorea ca proiectul să fie realizat cît mai urgent [9].

După victoria în alegeri a Frontului Popular, raporturile dintre reacțiunea spaniolă și fasciștii germani și italieni s-au intensificat. Imediat după constituirea guvernului de Front Popular, în februarie 1936, Primo de Rivera și generalul Sanjurjo au plecat într-un turneu la Roma și Berlin cu care prilej au reluat discuțiile cu dictatorii fasciști din cele două țări asupra planului rebeliunii [10]. În schimbul ajutorului promis, reacțiunea spaniolă oferea monopolurilor germane și italiene în caz de victorie, importante concesiuni în exploatarea bogățiilor Spaniei și o strînsă colaborare politică, ofertă ce venea în întîmpinarea planurilor imperialismului german și italian [11].

La 17 iulie 1936 rebeliunea fascistă este declanșată în Marocul spaniol și în insulele Baleare. În Maroc rebelii pun stăpînire pe Tetuan iar la 18 iulie întreaga zonă a protectoratului a trecut în mîinile rebelilor aproape fără luptă [12].

Chemarea la rebeliune adresată metropolei a găsit, cum era de așteptat, ecou în rîndurile generalilor și ofițerilor monarhiști, a vîrfurilor clericale și a marilor latifundiari. Acționînd prin surprindere, rebelii au reușit în scurt timp să arunce întreaga Spanie în focul războiului civil. Răsculaților conduși de generalii Mola, La Burgos, Fanjul, la Madrid, Goded, la Barcelona, li s-au alăturat cei conduși de unii generali considerați republicani și menținuți în funcții de comandă de către guvernul Frontului Popular : Cabanellos, la Saragossa, Queipo de Llano, la Sevilla, Arando, la Oviedo. Garnizoanele din San Sebastian, Toledo, Albacete și din alte localități, conduse de ofițeri reacționari, le urmează exemplul. Cu mici excepții, numai flota militară maritimă și aviația au rămas credincioase republicii constituind ulterior forțe de nădejde ale armatei republicane.

O dată cu declanșarea rebeliunii, Franco părăsește insulele Canare și folosindu-se de un pașaport diplomatic fals sosește, la 18 iulie 1936, la Tetuan, unde preia conducerea rebeliunii în Marocul spaniol. Aici, Franco se sprijinea pe trupele marocane, comandate în exclusivitate de ofițeri implicați în complot, și pe legiunea străină spaniolă „Tercio".

Conform planurilor anterioare conducerea militară a rebeliunii a fost încredințată generalului Sanjurjo. Moartea sa, survenită în urma unui accident de avion, la 20 iulie, a creat primul moment de derută în rîndurile autorilor rebeliunii. Ca măsură tranzitorie, grupul generalilor fasciști constituie o juntă a cărei președenție este încredințată provizoriu generalului Cabanellos. La 1 noiembrie, junta întrunită la Burgos, apreciind că Franco, prin autoritatea sa în rîndurile armatei și prin relațiile sale externe, era elementul cel mai reprezentativ, îi va încredința conducerea supremă a rebeliunii.

---

[9] *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, série D, vol. III, *L'Allemange et la guerre civile espagnole*, Paris, Plon, 1952, p. 2 (în continuare se va cita : *Les archives...*, III).

[10] Marion Einhorn, *Die economischen Hintergründe der faschistischen Deutschen Intervention in Spanien, 1936—1939*, Akademie Verlag, Berlin, 1962, Schriften des Instituts für Geschichte, Reihe I, Allgemeine und Deutsche Geschichte, Band 15, p. 84.

[11] *Ibidem*.

[12] *Les archives...*, III, document nr. 5. Telegrama consulului german din Tetuan, din 25 iulie 1936.

Izbucnirea rebeliunii i-a surprins pe republicani. La 19 iulie, guvernul condus de Casares Quiroga a demisionat, fiind înlocuit cu un guvern în frunte cu Martinez Barrio, dispus să încheie un compromis cu fasciștii. Sub presiunea maselor republicane care considerau orice compromis cu fasciștii drept o trădare, Martinez Barrio a fost silit să cedeze locul unui nou guvern avînd în frunte pe Jose Giral, din partidul stîngii republicane. În acele clipe guvernul Giral a reușit să cîștige încrederea maselor prin energia pusă în slujba cauzei republicane. În noaptea de 18 iulie, Dolores Ibarruri a vorbit la postul de radio al Ministerului de Interne. Din acel moment, cuvintele sale „no passaran!" au devenit lozinca rezistenței spaniole.

Partidul comunist, Partidul socialist, Uniunea generală a muncitorilor, Confederația națională a muncii și toate celelalte organizații politice și sindicale ale muncitorilor, precum și partidele republicane au cerut înarmarea muncitorilor și acțiunii energice împotriva reacțiunii. Primele rezultate ale acestei politici s-au văzut chiar la Madrid, unde în urma asaltului forțelor republicane asupra cazărmii Montana, generalul Fanjul a fost silit să se predea. Păstrarea capitalei în mîinile guvernului legal a fost un act de deosebită importanță militară și politică, care și-a pus amprenta asupra evoluției ulterioare a evenimentelor.

Depășind momentul de surprindere și regrupîndu-și forțele, bizuindu-se pe dreptatea cauzei lor și pe simpatia majorității poporului forțele republicane au trecut la ofensivă. După Madrid, rebeliunea a fost înfrîntă rînd pe rînd în Valencia, Malaga, Alicante, Santander, Bilbao, Almeria, Barcelona. Două treimi din teritoriul țării cu centrele urbane cele mai importante au rămas sub autoritatea guvernului republican legal. Guvernul republican păstra controlul asupra nordului Spaniei, spre granița cu Franța, asupra minelor de cărbuni din Asturia și a celor de fier din Biscaya, precum și asupra industriei siderurgice din Bilbao și Oviedo. Coasta răsăriteană a țării, Catalonia și cea mai mare parte din regiunile Aragon, Estramadura și Andaluzia rămăseseră credincioase republicii.

Rebelii dețineau controlul numai în Canare, Maroc, Sevilla Saragossa, în regatele Leonului și Castiliei vechi și într-o parte a Galiciei. Dispunînd de cea mai mare parte a teritoriului țării și de sprijinul maselor populare, guvernul republican nutrea convingerea întemeiată că va reuși în scurt timp să lichideze rebeliunea, care, cu tot începutul furtunos a fost în ansamblul său neizbutită. Era evident că bizuindu-se numai pe propriile lor forțe rebelii n-ar fi putut rezista timp îndelungat. Rezistența dîrză a forțelor populare i-a descumpănit, iar recîștigarea inițiativei de către guvernul legal apropia momentul înfrîngerii definitive.

Numai intervenția directă italo-germană a revitalizat rebeliunea salvînd-o de la înfrîngere și ajutînd o să obțină victoria .Gravitatea situației din primele zile i-a determinat pe rebeli să se adreseze direct și insistent reprezentanților oficiali ai guvernului nazist din Spania și Portugalia, pentru ajutor. În acest scop, la 22 iulie 1936, Franco a luat legătura cu consulul german din Tanger și cu reprezentantul partidului nazist local. Dintr-o notă semnată de Dieckhoff, director al Departamentului politic din Ministerul de Externe, rezultă că, în ziua de 24 iulie au sosit la Berlin cu un avion al societății de transporturi aeriene Luft-Hansa, doi ofițeri spanioli care, în numele lui Franco, urmau să negocieze cumpărarea de avioane și alte materiale de război [13].

La 24 și la 26 iulie, Grote, reprezentantul consorțiului german de industrie aeronautică din Lisabona transmitea la Berlin cererile urgente ale generalilor rebeli din Burgos de a li se pune la dispoziție un număr de 10 avioane de transport Junkers, necesare aducerii trupelor marocane din Africa. Pentru a nu alarma opinia publică internațională, livrarea urma să se facă prin intermediul unui contract de vînzare particular portughez [14].

[13] *Ibidem*, p. 9, doc. nr. 7.
[14] *Ibidem*, p. 10, doc. nr. 8.

La 28 iulie, ministrul de externe german, von Neurath, primea la rîndul său o cerere din partea generalului Quiepo de Llano pentru 10 avioane mari de transport şi 3 avioane rapide. Din aceleaşi considerente Quiepo de Llano sugera ca avioanele să fie afectate formal serviciului poştal al Luft-Hansei şi expediate cît mai repede posibil la Sevilla şi Las Palmas [15].

Evoluţia nesatisfăcătoare a rebeliunii, teama justificată de un eşec posibil, l-au determinat pe Hitler să acorde problemei spaniole o atenţie sporită. Necesitatea ajutorării grabnice şi eficace a rebelilor a constituit obiectul cîtorva şedinţe secrete ţinute la sfîrşitul lunii iulie şi prezidate de Hitler, la care au participat Göring, Ministrul de război, generalul von Blomberg, reprezentantul marinei Fratzsch şi şeful Abwerului, amiralul Canaris [15]. Rezultatele acestor consfătuiri pun în lumină hotărîrea conducătorilor nazişti de a suplimenta ajutorul acordat lui Franco, dîndu-i, totodată, un caracter organizat. Astfel, la 26 iulie, în cadrul Ministerului Aviaţiei, deci sub patronajul nemijlocit al lui Göring, a fost creat un stat major special pentru Spania, pus sub comanda generalului Helmuth Wilburg, denumit ulterior „Sonderstab W“ [17]. Principala misiune a „Sonderstab W“ era organizarea ajutorului militar german acordat lui Franco. El trebuia să aprovizioneze unităţile germane care urmau să participe la războiul civil spaniol sub denumirea de „voluntari“ şi să să le completeze efectivele. În cadrul noii forme de ajutorare a rebelilor, 20 de avioane „Junckers 52“ trebuiau să pornească imediat spre Sevilla şi Tetuan. Ele erau înarmate, iar pentru camuflare au fost trecute companiei de transporturi aeriene „Luft-Hansa“. Primele avioane din acest lot au plecat la 27 iulie din Berlin spre Tetuan. Cu toate măsurile de precauţie luate, faptul nu a putut trece neobservat, ceea ce a determinat protestul guvernului republican pe lîngă ambasada germană din Madrid [18].

În noaptea de 31 iulie, 86 de „voluntari“, 6 avioane de vînătoare „Heinkel 51“, o baterie de artilerie de 88 mm şi alte materiale de război au fost îmbarcate pe vasul „Usaroma“, în portul Hamburg, cu destinaţia Cadix, unde au ajuns la 6 august [19].

Primele forţe aeriene germane dirijate spre Spania erau comandate la început de maiorul de aviaţie Alexander von Scheele, înlocuit mai tîrziu de colonel Walter Warlimont. Ele depindeau direct de „Sonderstab W“, care le fixa destinaţia şi misiunile de luptă în Spania [20].

Declaraţiile de mai tîrziu ale generalului Erwin Jaenicke, evidenţiază un alt obiectiv urmărit de Hitler prin intensificarea şi planificarea ajutorului militar acordat fasciştilor spanioli: instruirea prin luptă a piloţilor germani şi verificarea eficacităţii noilor tipuri de avioane intrate în dotarea Luftwaffe-i [21]. În legătură cu această problemă trebuie menţionat că ordinul dat de Göring ca echipajele avioanelor trimise în Spania să fie cît mai des schimbate pentru ca

---

[15] *Ibidem*, p. 2. Vezi şi Marion Einhorn, *op. cit.*, p. 87.

[16] D. D. Torbatengo, *Teni Luftwaffe nad Evropoi (iz istoria ghermanscoi aviaţii)*, Moskva, 1967, p. 31. În octombrie 1936, generalul Helmuth Wilburg a fost înlocuit cu generalul Erwin Jaeniche. Acesta a deţinut funcţia de şef al „Sonderstab W“ pînă în noiembrie 1938, cînd generalul de aviaţie Schwi Khord îi va lua locul.

[17] *Les archives...*, III, p. 10, doc. nr. 9. Nota ambasadei germane din Madrid semnată de Schwendemann, către Ministerul Afacerilor Externe, din 29 iulie 1936.

[18] Manferd Merkes, *Die Deutsche Politik gegenüber dem spanischen Bürgerkrieg*, Bonn, 1961, p. 51.

[19] *Ibidem.*

[20] *Documente asupra lui Franco şi regimului său*, Ed. Apărării naţionale, Buc. 1946, p. 8 (în continuare se va cita *Doc. Franco*).

[21] *Ibidem*, p. 10.

reîntorși în țară piloții să-și pună experiența în slujba aviației militare germane [22].

Valoarea furniturilor germane către rebelii fasciști, numai pînă la 7 noiembrie 1936, a atins cifra de 43.000.000 mărci [23].

Ajutorul prompt și masiv acordat lui Franco de Germania și Italia a început să-și pună amprenta asupra evoluției situației militare, contribuind decisiv la redresarea rebelilor. Ilustrativ în acest sens este faptul că, pînă la mijlocul lunii octombrie 1936, folosindu-se de mijloace de transport aeriene și navale puse la dispoziția sa de Italia și Germania, Franco a reușit să aducă de la Tetuan la Algesiras, pe coasta spaniolă, circa 13.000 de ofițeri și soldați, precum și 70 tone de diverse materiale de război [24]. Acesta i-a permis să reia ofensiva în unele sectoare ale frontului ocupînd localitățile Huelva și La Linea, ceea ce i-a deschis căi de comunicații directe cu Gibraltarul și cu Portugalia.

Unul din principalele planuri militare ale rebelilor prevedea realizarea joncțiunii între trupele comandate direct de Franco și cele comandate de generalul Mola în nordul Spaniei. Joncțiunea o dată înfăptuită, se creau premisele necesare unui asalt concentric asupra capitalei, care constituia principalul obiectiv strategic al rebelilor. La 14 august 1936, trupele lui Franco au cucerit Badajos, important centru la frontiera cu Portugalia, îndreptîndu-se spre nord și ajungînd, la 4 septembrie, prin cucerirea localității Talavera de la Reina, la 116 km de Madrid. Totuși, pentru moment, Franco a întrerupt marșul spre nord dirijîndu-și forțele mai întîi spre est. În urma acestei manevre, la 27 septembrie, sub presiunea forțelor lui Franco superioare numericește și ca tehnică de luptă, republicanii au fost siliți să ridice asediul Alcazarului din Toledo, care era încercuit încă de la 20 iulie. Concomitent cu ofensiva din sud, rebelii au trecut la ofensivă și în nord. La 4 septembrie, a fost ocupată localitatea Irun, la frontiera cu Franța, iar la 11 septembrie, localitatea San Sebastian. Astfel, cea mai mare parte a comunicațiilor directe ale forțelor republicane cu Franța a fost întrerupt.

În zona centrală a frontului însă, pe măsură ce pericolul se apropia, capacitatea de rezistență a forțelor republicane creștea. În octombrie 1936, la Albacete au sosit primele detașamente de voluntari din 53 de țări. Eterogene din punct de vedere național și politic, dar animate de un fierbinte spirit internaționalist, aceste detașamente au reprezentat avangarda acelei părți a opiniei publice internaționale conștientă de importanța rezultatului confruntării armatei dintre fascism și democrație pentru soarta păcii și securității popoarelor. Lupta pentru capitala țării a căpătat în scurt timp atributele unei campanii înverșunate dusă cu cea mai mare intensitate, antrenînd grosul forțelor celor două tabere.

La 6 noiembrie, apreciind riscurile politice enorme pe care le putea avea pentru ansamblul luptei intrarea fasciștilor în Madrid, guvernul republican a hotărît să se refugieze la Valencia. Sarcina apărării capitalei a fost încredințată unui Comitet de apărare format din reprezentanții partidelor care alcătuiau guvernul.

Prima ofensivă dezlănțuită de Franco asupra Madridului, la 7 noiembrie 1936, și care a durat cu mici întreruperi pînă în decembrie, a fost oprită prin eroismul și abnegația forțelor republicane și a unităților de voluntari internaționali.

În condițiile ostilității maselor populare din Spania și a opiniei publice internaționale, situația creată de certitudinea prelungirii războiului și, o dată cu aceasta, de perspectiva pierderii inițiativei militare și a înfrîngerii, impunea rebelilor o mai strînsă apropiere de Germania și Italia. La rîndul lor, din aceleași

---

[22] *Les archives...*, III, p. 254, Doc. nr. 199. Raportul directorului Departamentului economic din Ministerul Afacerilor Externe, Ritter.

[23] Manfred Merkes, *op. cit.*, p. 96.

[24] Cheltuielile legate de întreținerea „Legiunii Condor" sînt menționate începînd cu data de 7 noiembrie 1936. *Les archives...*, III, p. 656, doc. nr. 480. Nota subsecretarului de stat Weizsäcker către Ambasada germană din Spania, din 7 noiembrie 1936.

considerente, aceste state își vedeau periclitate propriile lor interese economice și politice. Teama de victoria posibilă a forțelor republicane era așadar comună și constituia factorul determinant al strîngerii legăturilor dintre fasciștii spanioli și guvernele Germaniei și Italiei, iar intensificarea și diversificarea ajutorului acordat rebelilor a reprezentat cea mai concludentă ilustrare a acestor elemente comune.

La începutul lunii noiembrie 1936, o mare unitate germană, cunoscută sub denumirea de „Legiunea Condor" a fost expediată în Spania [25]. Graba cu care a fost constituită „Legiunea Condor" și trimisă în Spania este explicată în instrucțiunile trimise de von Neurath ambasadorului german din Roma, la 30 octombrie 1936, în ajunul plecării legiunii spre Spania. Documentul relevă în primul rînd teama guvernului nazist că întărirea capacității de luptă a republicanilor și sporirea ajutorului primit de aceștia din afară ar putea pune în primejdie întreaga rebeliune. Documentul scoate în evidență și una din cauzele subiective ale trimiterii „Legiunii Condor" neîncrederea Reichului în capacitatea militară a generalilor rebeli, neîncredere augumentată de procedeul „ezitant și nemetodic" de luptă al acestora [26].

Conform acelorași instrucțiuni, ambasadorul german era împuternicit să informeze guvernul italian că, potrivit vederilor Germaniei, ocuparea grabnică a Madridului de către fasciști ar avea o deosebită importanță politică întrucît „ea va fi urmată de recunoașterea guvernului naționalist de către Germania și Italia și ar justifica plenar ajutorul acordat de aceste țări rebelilor" [27].

În lumina considerentelor amintite autoritățile naziste au hotărît ca „Legiunea Condor" să fie comandată de un general german, care, din punct de vedere operativ, era subordonat nemijlocit lui Franco, îndeplinind și rolul de consilier militar [28].

„Legiunea Condor" era alcătuită de 6.500 de soldați, un stat major, 4 unități de bombardiere Ju 52, a cîte 12 avioane fiecare, o escadrilă de vînătoare, cuprinzînd 12 avioane HE 51, o escadrilă de cercetare cu 12 avioane HE70, o escadrilă de avioane HE 59 și HE 60, o escadrilă de încercare cu efective variabile, un batalion de transmisiuni, un batalion sanitar, un detașament al serviciului de informații și un atelier mobil de reparații. Legiunea avea în dotare și o subunitate de artilerie cuprinzînd 5 baterii antiaeriene cu cîte 4 piese de 88 mm fiecare și 2 baterii cu cîte 4 piese de 30 mm fiecare. Ulterior, legiunii i-au fost afectate două companii de tancuri ușoare și un detașament de motorizate, iar mai tîrziu o brigadă de tancuri „Drohne" și unitatea navală „Nordsee" [29]. În subordinea statului major al legiunii se afla un numeros grup de instructori germani pentru școlile militare ale armatei fasciste spaniole [30]. Primul comandant al „Legiunii Condor" a fost generalul de aviație Sperrle, iar șef de stat major colonelul Richthoffen [31]. Din 1938, comanda legiunii va trece asupra lui Richthoffen, Sperrle primind alte misiuni în Germania [32].

Intrarea în luptă a „Legiunii Condor" și suplimentarea ajutoarelor trimise de Mussolini și-au atins obiectivul contribuind la redresarea rebelilor fasciști și sporind simțitor capacitatea lor de luptă. De asemenea, din punctul de vedere al intereselor militare germane, experiența căpătată de această unitate germană

---

[25] *Ibidem*, p. 86. Doc. nr. 71. Nota ministerului afacerilor externe Neurath către Ambasada germană din Roma, din 30 oct. 1936.

[26] *Ibidem*.

[27] *Ibidem*.

[28] *Ibidem*, p. 85, cap. I. Doc. 71 (Anexa). Vezi și A. Norden, *Așa se fac războaiele* E.S.P.L.A., Buc. 1952, p. 76.

[29] *Ibidem*.

[30] *Ibidem*.

[31] *Ibidem*.

[32] *Ibidem*, p. 76, Doc. nr. 63.

pe cîmpul redus de luptă din Spania va fi folosită din plin de Wehrmacht în timpul celui de-al doilea război mondial. Bombardamentele naziste în Spania prefigurau raidurile teroriste ale Luftwaffi asupra orașelor belgiene, olandeze și engleze din anii 1940—1941.

Crearea Comitetului de neintervenție de la Londra în septembrie 1936 și promovarea neintervenției de către Anglia și Franța nu și-au atins obiectivele, datorită sabotării deliberate din partea Germaniei și Italiei, care, formal, aderaseră la această politică. În scurt timp, neintervenția s-a transformat de fapt într-o intervenție în sens unic, a Germaniei și Italiei în favoarea rebelilor. Pe măsura prelungirii războiului relațiile dintre Franco și guvernele german și italian au devenit tot mai strînse. Ajutorul militar a fost urmat de încheierea unor acorduri politice și economice prin care Franco asigura guvernelor și monopolurilor germane și italiene poziții dominante în Spania [33]. Prin recunoașterea de jure, la 18 noiembrie 1936, a guvernului Franco de către Germania și Italia [34], aceste acorduri vor căpăta o tentă egală și se vor înmulți și diversifica.

Primul reprezentant oficial al Germaniei pe lîngă guvernul Franco va fi generalul Wilhelm Faupel. Pînă la 11 februarie 1937, Faupel va avea titlul de însărcinat cu afaceri, iar principala lui misiune era aceea de a se ocupa cu relațiile economice și politice germano-spaniole, asigurînd Germaniei un loc important în economia Spaniei [35].

Cea mai strînsă formă de colaborare însă, pe toată durata războiului s-a menținut pe tărîm militar. În ciuda crizelor internaționale provocate de Germania prin contopirea Austriei și dezmembrarea Cehoslovaciei, crize care ridicau în fața guvernelor german și italian probleme mai complicate și de imediată repercursiune, ajutorul militar acordat rebelilor spanioli s-a menținut constant. Faptul merită cu atît mai mult menționat cu cît pe fondul încordării continue a situației internaționale, o intervenție a Franței de partea republicanilor nu era considerată la Berlin ca imposibilă. Posibilitatea intervenției militare franceze în războiul din Spania a constituit obiectul mai multor schimburi de păreri între noul titular al Ministerului Afacerilor Externe, Ribbentrop și O.K.W. Temerilor lui Ribbentrop că o intervenție militară franceză ar putea atrage Germania în conflict într-un moment nepotrivit, Keitel i-a răspuns că, potrivit aprecierilor sale, o astfel de posibilitate nu exista [36]. Afirmația lui Keitel se întemeia pe antecedentele politicii franceze. El sublinia că deși Franța nu dorea victoria fasciștilor spanioli, aceasta însemnînd întărirea influenței germano-italiene la sud de Pirinei, ea nu putea interveni cu forțele sale armate în Spania, deoarece acest lucru implica riscul degenerării războiului local într-un război general. Din punct de vedere strict militar, Keitel arăta că o intervenție masivă a Franței ar fi avut drept consecință o slăbire a forțelor sale la frontiera cu Germania, realitate pe care statul major francez n-o putea ignora. În al doilea rînd, Franța nu putea trece la acțiune fără o strînsă cooperare cu Anglia, realizare puțin probabilă atunci, datorită politicii generale engleze dominată de tendințe conciliatoriste. În al treilea rînd, frămîntările interne și instabilitatea politică slăbeau poziția guvernuuli francez, obligîndu-l să-și cheltuiască energia pentru soluționarea acestor probleme [37].

Opiniile O.K.W-ului expuse de generalul Keitel au influențat atitudinea întregului guvern nazist, stimulînd continuarea fără rezerve a ajutorării rebelilor.

---

[33] *Ibidem*, p. 92, Doc. nr. 77. Telegrama lui Neurath din 17 nov. 1937 către Legația din Lisabona. Vezi și M. Mourin, *Histoire des grandes puissances*, Paris 1939, p. 193.

[34] *Ibidem*.

[35] *Ibidem*, p. 508. Doc. nr. 372. Nota adresată de generalul Keitel Ministerului Afacerilor Externe, la 22 martie 1938.

[36] *Ibidem*.

[37] *Ibidem*, p. 515, Doc. nr. 379. Nota adresată de Canaris Ministerului Afacerilor Externe la 5 aprilie 1938.

Evoluția luptelor din Spania favorabilă fasciștilor l-au determinat pentru un moment pe Franco ca, la 4 aprilie 1938, să-i sugereze lui Canaris posibilitatea retragerii voluntarilor străini din Spania, inclusiv a „Legiunii Condor[38]. Armamentul și echipamentul legiunii urmau să fie preluate de rebelii spanioli, preluarea fiind facilitată și de faptul că aceștia dispuneau deja de un număr de piloți, instruiți de ofițeri germani, suficient pentru continuarea războiului[39]. Ribbentrap i-a prezentat lui Hitler informațiile furnizate de Canaris. Hitler s-a declarat inițial de acord cu retragerea „Legiunii Condor", intenționînd să folosească o parte a personalului ei pentru refacerea aviației din vechea Austrie[41]. Ulterior însă, rezistența îndîrjită a forțelor republicane a spulberat din nou iluzia terminării rapide a războiului civil. La 27 aprilie ministrul de externe al lui Franco, Gobez Jordana, înștiința guvernul nazist că, datorită incertitudinilor care planau asupra finalului războiului, Franco s-a decis să mențină trupele germano-italiene alături de unitățile proprii[41]. În același sens se va pronunța și ambasadorul german acreditat pe lîngă guvernul rebelilor, care la 2 octombrie 1938, scria subsecretarului de stat de la Ministerul Afacerilor Externe, Weizsäcker, că victoria finală a rebelilor este de neconceput fără ca Germania și Italia să facă noi sacrificii militare și umane pentru aceștia[42]. În momentul luării în discuție a posibilităților de retragere a forțelor germane din Spania, Direcția economică din cadrul O.K.W. estima valoarea furniturilor militare livrate pînă atunci franchiștilor la suma de 338 milioane mărci, din care aceștia achitaseră doar 45 milioane[43].

La 3 iunie 1938 colonelul Jaenicke din cadrul „Sonderstab W", expunînd în fața secretarului de stat Makensen situația militară din Spania, sublinia că „Legiunea Condor" continua să aibă pentru Franco o valoare mai mare decît părea să indice cifra efectivului ei în raport cu întreaga aviație franchistă[44]. În același timp însă Jaenicke menționa că uzura armamentului aflat în dotarea legiunii impune cu necesitate reînzestrarea ei. La 10 iunie 1938, în cadrul O.K.W. au fost reluate discuțiile asupra „Legiunii Condor", evidențiindu-se necesitatea suplimentării numărului de avioane de vînătoare și de bombardament în picaj din dotarea legiunii. Generalul de aviație Volkmann a recomandat cu acest prilej reconstituirea forței de luptă inițială a legiunii și înlocuirea imediată a armamentului uzat cu armament nou[45]. Concomitent cu refacerea forței de luptă a „Legiunii Condor" O.K.W.-ul a făcut și unele propuneri cu caracter politic, recomandînd ca pînă ce noile furnituri militare vor ajunge la destinație să se saboteze aplicarea controlului maritim preconizat de Comitetul de neintervenție de la Londra[46]. O lărgire a cooperării între Wermacht și fasciștii spanioli s-a manifestat și pe tărîmul pregătirii și instruirii armatei franchiste. În urma cererii făcută de generalul Oranz, în numele lui Franco, la 20 iunie 1938, din Germania a fost trimis un nou grup

[38] *Ibidem.*

[39] *Ibidem.*

[40] *Ibidem*, p. 394, Doc. nr. 394. Telegrama ambasadorului german, din 27 aprilie 1938 către Ministerul Afacerilor Externe.

[41] Francesco Scotti, *La guerra di Spagna*, în *Fascismo e antifascismo (1936—1948)*, Ed. Feltrinelli, Milano, 1963. p. 389.

[42] *Les archives...*, III, p. 351, Doc. nr. 396. Rapotului consilierului Sabath din 30 aprilie 1938.

[43] *Ibidem*, p. 553, Doc. nr. 408, din 4 iunie 1938.

[44] *Ibidem*, p. 572, Doc. nr. 418. Nota lui Schwendemann șeful Diviziei a III-a politice (pentru Spania), din 11 iunie 1938.

[45] *Ibidem*, p. 586, Doc. nr. 431. Nota Ministerului Afacerilor Externe, din 30 iunie 1938, adresată Ambasadei din Spania.

[46] *Ibidem.*

de ofiţeri-instructori cu misiunea de a grăbi instruirea unităţilor rebele prin folosirea metodelor germane de antrenament [47].

Rezultatele întăririi cooperării militare s-au vădit imediat. În iunie 1938, bombardamentele teroriste ale aviaţiei fasciste asupra zonelor stăpînite de republicani s-au intensificat. O notă trimisă Ministerului Afacerilor Externe de către ambasada germană din Spania menţiona că în marea lor majoritate bombardamentele au fost efectuate de avioane germane şi italiene, avînd drept obiectiv declarat îngreunarea aprovizionării forţelor republicane pentru a le sili să capituleze [48].

Intensificarea şi diversificarea sprijinului militar acordat de Germania şi Italia rebelilor fascişti, conjugate cu inerţia Franţei şi Angliei şi cu unele greşeli politice şi militare săvîrşite de forţele republicane au făcut ca, în martie 1939, Republica spaniolă să se prăbuşească.

Epilogul intervenţiei militare germano-italiene l-a constituit defilarea „Legiunii Condor" şi a unităţilor italiene intervenţioniste, la Léon, la 22 mai 1939, în prezenţa lui Franco şi a celorlalte oficialităţi ale regimului său [49]. Cu acest prilej Franco a rostit un discurs în care, salutînd victoria fascismului în Spania, a evidenţiat meritele excepţionale ale unităţilor militare puse la dispoziţie de Hitler şi Mussolini în obţinerea acestei victorii [50]. În răspunsul său, generalul Richthoffen a subliniat că Germania este mîndră de a-şi fi adus contribuţia la crearea în Peninsula Iberică a unui bastion de nădejde împotriva comunismului. El a anunţat cu acest prilej donaţia „Legiunii Condor", în valoare de 1 milion de pesetas pentru familiile celor care au căzut în serviciul aviaţiei spaniole [51].

„Legiunea Condor" a părăsit Spania la 26 mai 1939 [52].

Oficialităţile naziste n-au publicat niciodată numărul exact al ofiţerilor şi soldaţilor germani trimişi să lupte în Spania. Indirect însă, judecînd după numărul distincţiilor acordate celor care au participat la lupte, ne putem face o imagine, care deşi incompletă, este totuşi edificatoare. Pentru participarea la războiul împotriva Republicii Spaniole au primit medalii de aur, argint şi bronz 25.000 de soldaţi şi ofiţeri germani din toate armele [53].

Astfel a luat sfîrşit una din cele mai cinice şi brutale intervenţii străine în afacerile interne ale unui stat independent şi suveran, intervenţie care a contribuit în chip hotărîtor la schimbarea cursului firesc al dezvoltării sale. Violarea voinţei marii majorităţi a poporului spaniol, care în februarie 1936 îşi exprimase liber opţiunea pentru o cale de dezvoltare democratică a constituit de fapt un preludiu, bogat în semnificaţii, al violenţelor săvîrşite de nazişti în anii celui de-al doilea război mondial.

---

[47] *Ibidem*, p. 615, Doc. nr. 455. Telegramă adresată Ministerului Afacerilor Externe de către Ambasada germană din Spania la 30 iunie 1938.

[48] *Ibidem*, p. 768, Doc. nr. 561. Telegrama din 22 mai 1939, a ambasadorului german din Spania adresată Ministerului Afacerilor Externe.

[49] *Ibidem*.

[50] *Ibidem*.

[51] *Ibidem*.

[52] *Ibidem*, p. 769, Doc. nr. 562. Telegrama din 21 iunie 1939, a ambasadorului german din Spania adresată Ministerului Afacerilor Externe.

[53] Dolores Ibarruri, *Singura cale*, Ed. pol., Buc. 1963, p. 272.

STUDIA UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI series Historia, fasc. I, 1971, 142 p.

Revista prezintă în cele 142 de pagini rezultatul muncii ştiinţifice a istoricilor clujeni, unele articole sînt comunicări prezentate la sesiunea cadrelor didactice din 29—30 mai 1970.

Un articol de istorie veche a lui M. Bărbulescu, intitulat „Două reprezentări inedite ale Dianei" (p. 17—21), aduce noi dovezi despre practicarea cultului acestei zeiţe care probabil a cuprins şi populaţia romanizată a Daciei.

Studiul de istorie medie a lui I. Pataki „Exploatarea fierului în comitatul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea", este rodul cercetărilor făcute de către autor în arhivele de la Nürnberg. Sînt dovezi importante despre nivelul exploatării şi prelucrării fierului prin folosirea forţei hidraulice şi problema mîinii de lucru. Se analizează cantitatea de fier produsă într-un an (1517) şi întrebuinţarea ce se dă produsului care, în mare parte, este destinat vînzării, realizîndu-se venituri de 400—500 florini.

Cercetătorul M. Porumb, mergînd pe linia unei vechi preocupări, în articolul „Uşile împărăteşti de la Onceşti şi Budeşti Susani. Contribuţii privind icoanele maramureşene din secolul XVII" (p. 31—38), prezintă cîteva monumente de pictură maramureşeană, care merg pe linia şcolilor bizantine de zugrăvit, trecute, însă, prin filieră moldovenească. Autorul constată că este vorba de opera unor meşteri locali, contaminaţi şi de arta renaşterii, ce se face simţită în detalii şi în introducerea elementelor de peisaj.

M. Roşca Rosen în „Veniturile şi cheltuielile băneşti ale domeniului Bonţidei (1780—1820) (p. 39—62), urmăreşte problema veniturilor băneşti obţinute de proprietari, conţii Banffy, care sînt în continuă creştere ajungînd în 1807 de 800%. Se constată o preocupare pentru a produce cît mai mult pentru piaţă, deci existenţa relaţiilor capitaliste ; însă venitul în majoritate este, consumat în mod neproductiv, devenind o piedică în transformarea domeniului într-o întreprindere de tip capitalist.

B. Cselenyi prezintă „Cîteva date privind Clujul în perioada absolutismului" (p. 63—72). Analizează activitatea administrativă a conducerii oraşului în anul 1853. Sînt date inedite, prelucrate din Arhivele statului Cluj, după cărţile proceselor verbale. Autorul scoate în evidenţă viaţa unui oraş cu administraţia tradiţională, funcţionari slab retribuiţi cu o competinţă nedelimitată concret, ce vor să controleze direct toată activitatea orăşenească.

Aurelia Bunea în „Susţinătorii problemei transilvane în Parlamentul României perioada (1892—1899)" (p. 73—88), urmăreşte pe baza informaţiilor culese din Dezbaterile Senatului, abordarea problemei Transilvaniei în Parlament şi purtătorii ei de cuvînt, atît sub guvernarea conservatoare cît şi sub cea liberală. Personalităţi marcante din viaţa politică şi culturală a ţării devin mesageri ai acestei probleme. Intelectualitatea a contribuit mult la educarea unei conştiinţe naţionale a poporului român.

Vasile Vesa în articolul „Din activitatea diplomatică a Antantei și Puterilor Centrale în România în cursul anului 1914". (p. 89—99), scoate în evidență rolul și interesul pe care-l prezenta România pentru diplomația celor două blocuri europene. Sînt expuse principalele acțiuni întreprinse pentru a fi atrasă de partea unuia din grupuri de state și principalele cauze pentru care România va opta pentru Antantă. Ea rămîne la început neutră datorită intereselor majore ale poporului, ostilă politicii dusă de curtea regală română.

Aurel Pantea analizează într-un stil concis în „Aspecte din viața și lupta minerilor de la societatea Mica din Brad în anii 1924—1925" (p. 101—107), condițiile grele în care munceau minerii societății aurifere „Mica", direcția minei făcîndu-se foarte des vinovată de violarea contractului colectiv. Din aceste motive izbucnește o grevă care se termină printr-o victorie.

Aniversării glorioase a semicentenarului Partidului Comunist Român îi sînt dedicate două articole.

„P.C.R. promotorul progresului social și național în perioada interbelică" de I. Chisu și I. Leicu (p. 3—17), reprezintă o prezentare a meritelor Partidului Comunist, care încă de la înființare, 1921 pe baza unei temeinice analize sociologico-politice a realităților românești, a fundamentat linia politică clară ce urma să înfăptuiască idealul socialist P.C.R., a stabilit rolul clasei muncitoare de autentic promotor al progresului social și național și de cunoaștere precisă, pe baza condițiilor social-istorice, a sensului dezvoltării societății românești.

I. Chisu în „Tematica manifestelor P.C.R. în anii 1930—1940" (p. 109—120), prezintă rolul propagandistic al manifestelor difuzate de către comuniști, mijloc de educare revoluționară. Abordînd o variată și vastă arie tematică, au dat explicații adevărate asupra evenimentelor interne și internaționale, ajutînd masele la înțelegerea liniei politice pe care trebuie s-o urmeze.

Revista mai cuprinde 11 note și recenzii, asupra unor cărți și studii apărute recent și o Cronică, ce informează despre participarea cadrelor didactice de la Facultatea de istorie din Cluj la Congrese și sesiuni de comunicări ; de asemenea și prezența lor în străinătate pentru documentare sau specializare.

Revista continuă, prin caracterul științific al articolelor, contribuția la dezvoltarea istoriografiei românești.

Adriana Morar

LEI 10